

5

20312

KATHOPANISHAD

WITH THE

SANSKRIT TEXT, ANVAYA, VRITTI, WORD MEANING,
TRANSLATION, NOTES AND INDEX

BY

SRIS CHANDRA VASU,

Published by the Pañini Office

Bhuvaneshvari Asram,

Bahadurganj.

Allahabad:

INTELIGENTIA MISSION LIBRARY PRESS, ALLAHABAD.

1905.

Price Re. 1-8.

* CALCUTTA *

294.1441.
VPA 6
S(555)

R.M.I.C LIBRARY	
Acc No	
Class No	
Page	
Vol.	
Author	
Date	
Card.	✓
ed.	✓

20.312 ST.

TO
Mrs. ANNIE BESANT
WITH THE
MOST AFFECTIONATE REGARDS
OF
THE TRANSLATOR.

MANTRA 2.

तथंह कुमारथं सन्तं दक्षिणासु नीयमानासु
श्रद्धाऽविवेश सोऽसन्यत ॥ २ ॥

अन्वयः—तं (नचिकेतसं) कुमारं सन्तं (बालमेष सन्तं), भूत्तिग्म्यो
दक्षिणासु गोषु नीयमानासु चतोषु श्रद्धा आविवेश (आविष्वदती) ॥
कः असन्यत ॥

दृत्तिः—(तंह कुमारं सन्तमिति) “तम्” नचिकेतसं “कुमारं
सन्तम्” बालमेव सन्तं ऋत्तिग्म्यो “दक्षिणासु” “गोषु”
“नीयमानासु” सतीषु “श्रद्धा” आस्तिश्च बुद्धिः पितुर्हितकाम-
प्रयुक्ता “आविवेश” आविष्टवती । यद्यपि यदानतिकरं द्रव्यम्
उदक्षिणेत्युच्यते । एकाष्वासौ क्रतावानतिरिति तदुपाधिको-
दक्षिणाशब्द एकवचनान्ततामेवलभते । अतएव भूनामकैकाह-
तौ । तस्य येन दक्षिणेत्यनकृत्सनस्य गवाश्वादेः प्रकृतस्य
दक्षिणयस्य निवृत्तिरिति । तस्य धेनुरिति गवामिति दाश-
मेकाधिकरणे स्थितम् । तथापि दक्षिणाशब्दोऽयं भूत्तिवचनः ।
च कर्मपेक्षयापि प्रवर्तते । अस्मिन् कर्मणीयं भूत्तिरिति ।
तुरपेक्षयापि प्रवर्तते । अस्मिन्कर्मण्यस्य पुरुष्यस्येयं भूति-
ति । ततश्च ऋत्तिग्रथ हुत्वा पेक्षया दक्षिणाबहुत्वसम्भवाद्
दक्षणास्तिति यहुत्वचनमुपपद्यते । अतएव ऋत्वे यजौदुम्बरः
मध्यमसो दक्षिणा स प्रियाय सर्गो नाय ब्रह्मणेदेय इत्यत्र
क्षतापक्षे ब्रह्मभागसात्रेऽपि दक्षिणाशब्दस्याद्य यत्तत्त्वं ॥

मन्तरेण मुख्यत्वोपपत्तेस्तन्मात्रवाध इत्युक्तंदशमे । यदि
ब्रह्मणस्तद्दानं तद्विकारः स्पादित्यधिकरणे । ततश्चक्रत्वपे-
क्षयादक्षिणैक्येषि ऋत्विगपेक्षयादक्षिणाभेदसम्भवाददक्षिणा-
स्थिति बहुवचनस्य नानुपपत्तिरिति द्रष्टव्यम् ।

तं tam (नचिकेतसं) him (Nachiketas).

इ ha, when.

कुमारं kumāram (प्रथम वयसं, बालं), a boy.

सन्तं santam (स्थितं) being (still)

दक्षिणासु dakshināsu (दक्षिणार्थासु) when the presents.

नीयमानासु niyamānāsu (विभागेन—उपनीयमानासु, दीयमानासु) were being given to or brought (for the priests to be led.

श्रद्धा sraddhā (आस्तिशयदुद्धिः) faith, strong desire (for the welfare of his father), earnestness.

आविदेय ā-vi-veś'a (प्रविद्वती) entered, Madhvā's reading is विदेय without आ.

सः sah, he.

अनन्यतम् ananyata, thought, said to himself, pondered.

Faith entered him, though still a boy, when the presents were being given as present to the priests. He thought.

MANTRA 3.

पीतोदक्षा जग्धतृणा दुर्घदोहा निरिन्द्रियाः ।

अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता ददत् ॥

अनन्दयः—पीतोदक्षाः जग्धतृणाः दुर्घदोहाः निरिन्द्रियाः, या एवंभूता ताः अनन्दाः ददत्, अनन्दाः ते लोकाः चन्ति नाम खलु वाच य यज्ञ गच्छति ॥

वृत्तिः—अद्वाप्रकारमेवदर्शयति (पीतोदका इति) “पीत”
इति “पीत” सुदकं याभिस्ता॥“पीतोदकाः”। “जग्ध” भक्षितं
“तृणं” याभिस्ता: “जग्धतृणाः”। “दुग्धोदोहाः” श्रीरास्ये
याभिस्ता: दुग्धदोहाः। “निरिन्द्रियाः” अप्रजननसमर्थाः।
तीर्णा निष्फला इति यावत्। या एवं भूता गावः। “ताः”
स्त्रिविग्भ्योदक्षिणाबुद्ध्या “ददत्” प्रयच्छन्। “अनन्दाः”
प्रसुखाः ते शास्त्रसिद्धा “लोकाः” सन्ति “नाम” खलु।
‘तान् स’ यजमानो “गच्छति”। एवमनन्यतेत्यर्थः।

- पीतोदकाः pītodakāḥ (पीतं उदकं याभिः ताः 1) drunk water
 जग्धतृणाः jagdha-tṛināḥ (भक्षितं तृणं याभिः ताः 2) eaten hay
 or grass (but cannot do so now), burnt sacrificial wood or straw.
 दुग्धदोहाः dugdha-dohāḥ (दुग्धोदोहः श्रीरास्ये यासा ताः 3)
 given milk. milked or abstemious.
 निरिन्द्रियाः nirindriyāḥ (अप्रजनन समर्थाः जीर्णाः 4) barren,
 without strength (to breed), free from passion.
 अनन्दाः anandāḥ (अनानन्दाः, असुखाः) Unblessed, joyless, or
 अः इति अश्वेति श्रुतेः । अकारसर्ववागात्मा परब्रह्माभिधायकः ॥
 अकारोब्रह्म ॥ अ—नन्द=ब्रह्मानन्देति अ means “ Brahma ”,
 नन्द “joy”, “full of Brahma-bliss.”
 नाम Nāma, called, surely.
 ते te, those (well known).
 लोकाः lokāḥ, अन्नानि, स्थानानि, worlds, births,
 तान् tān, to them, to which.
 सः saḥ (यजमानः), he.
 गच्छति gachchhati, goes.

ताः ताः them. T. S. सेष्यः शिष्येभ्यः "to them".

लिङ्गव्यवर्यपश्चाददतः ॥

ददत् dadat (प्रयच्छन्) ⁶ giving. ब्रह्मविदां ददत् giving (them Brahma-vidya).

1. (पीतमेव उदकं धानिः न तु पातञ्जलिस्ति) or पीतं गुरोः धानोदकं यैः से शिष्याः, अक्षियोदाः, who have drunk the water (of Guru's feet); devoted.

2. (जग्धमेव भवितमेव तृष्णं न तु जग्धव्यभस्ति) or भवितं तृष्णं यैः से स्वत्वाद्वाराः, दुर्वासाकलादसद्वयतापसाः, नन्नाः तितिषावन्तो वा n who have eaten straw, i.e., who have fasted and are small eaters like Durvāsā (eater of durvā grass) i.e., humble, and of patient endurance.

3. (दुर्यंश्व दोहोयाचां न तु दोग्धव्यभस्ति) गुरोर्गोदाइनतत्पराः, o सेवकाइति यापत् अद्वालयेवा who have milked the cows for their Guru, i.e., performed the services of a student. Obedient.

4. (निर्विद्याः, दुर्वताः) इन्द्रियादि कामकोधादीनि, तैः रहिताः शब्दनस्यन्नाः, संयतेन्द्रियाः ॥ without passions.

Drunk water, eaten hay, given milk, and barren—giving (such cows to the priests)—verily joyless are those work to those he goes who gives such cows.

MANTRA 4.

स होवाच पितरं तत कस्मै मान्दास्यसीति ।

द्वितीयं तृतीयतथ्यं होवाच सृत्यवे त्वा ददामीति ॥ ४

अन्वयः—स इ पितरं उवाच ॥ इ तत (तात) कस्मै (श्रुत्वे) 'दास्यति ॥ द्वितीयं तृतीयं अपि पर्यायं कस्मै चां दास्यति इति उवाच ॥ पि कुपितः तं (पुलं) सृत्यवे त्वा ददामि इति उवाच ॥

दृतिः—(सहोवाच पितरनिति) दीयमान दक्षिणावैगुण्यं
मन्यमानो नचिकेताः स्वात्मुदानेनापि पितुः क्रतुसाद्गुण्य-
मिष्ठास्तिकायेतरः “पितरमुपगम्योवाच” । तत । “हेतात”
“कस्मै” ऋत्वजेदक्षिणार्थं “मां दास्यसीति” । सएव
मुक्तेनापि पित्रा उपेश्यमालोऽपि द्वितीयं तृतीयमपि पर्यायं
कस्मै मां दास्यसीत्युवाच । बहुनिर्बध्यमानः पिता कुपित
स्तं पुत्रं मृत्यवेददानीत्युक्तवान् ।

४ sa, he (Nachiketâ thinking that “ the imperfection in the sacrifice of my father should not be allowed to pass unamended by me his son, even if it cost me my life.”)

५ ha (किल) verily

६ उवाच uvâcha, said (having approached.)

७ पितरम् pitaram, father.

८ तत tata (तात) O Father ! O dear father !

९ कस्मै kasmai, to whom (to what priest, as a dakshinâ-fee)

१० माम् mâm, me.

११ दास्यति dâsyasi, wilt thou give (for by giving me away thou shalt fulfil thy vow of giving every thing.)

१२ दृति iti, thus. (The father having heard this kept quiet, did not heed him.)

१३ द्वितीयं dvitiyam, (रवं प्रकारेष द्वितीयवारं) a second time (Nachiketâ, repeated the question twice.)

१४ तृतीयं tritiyam, (तृतीयवारं चोवाच) a third time (father keeping silent, he said again.)

तं tam, him (*i.e.* to the son, the father being angry.)

ह ha, (आश्चर्ये) Behold ! Hâ !

उवाच uvâcha, said.

मृत्युवे mrityave, (यत्ताय वैवस्वताय) to Mrityu the son of Vivasvat.

त्वा tvâ, (त्वे) thee.

ददानि dadâmi, I give (Madhva's reading is ददानि let me give).

इति iti, thus. (Namely the father said " Be thou dead."

He said to his father then : " O father ! to what (priest) wilt thou give me." Twice and thrice, (he asked this question). The father said to him " To Death I give thee."

MANTRA 5.

बहूनामेभि प्रथमो बहूनामेभि भध्यमः ।

किञ्च स्विद्यमस्य कर्त्तव्यं यन्मयाद्यु करिष्यति ॥ ५ ॥

अन्वयः—(पुत्रः सधोकः पितरं उवाच) बहूनां एभि प्रथमः, बहूनां एभि भध्यमः ॥ किं स्विद्यमस्य कर्त्तव्यं यत् स्या अद्य करिष्यति ॥

वृत्तिः—एवमुक्तोपि पुत्रः विगतसाध्वसशोकः पितरमुवाच (बहूनामेभीति) सर्वेषां मृत्युसदनगन्तत्णां पुरतः भध्येवागच्छानि । न तु पश्वात् । मृत्युसदनगमनेन कोपि भम विचार इति भावः । किंतहीत्यत्राह (किंस्विद्यमस्येति) मृत्युर्यद्यमयाकरिष्यति । तत्तादृशं ब्रह्मस्यकर्त्तव्यं किंवा । पूर्णकामस्यमृत्योर्मादृशेन बालिशेन किं प्रयोजनं स्यात् । येन ऋ-

त्विरम्य इव तस्मै मदर्पणं सफलं स्थात् । आतएतदेवानुशोचा-
मीतिभावः ।

बहुनां Bahūnām, (शिष्यादां, पुत्राणां, or बुद्ध्यवृत्तिभावां चरित्य-
भावानाम् चधे) ॥ Among many (pupils, or sons
or persons of best conduct.) Persons of best
conduct are those who serve their elders, un-
asked, whenever an opportunity of service arises.
Or among the many who will die or are dying,
I being the first, go to Yama.

रथि emi (गच्छामि) I go.

प्रथमः prathamah, first.

बहुनां bahūnām, (शिष्यादां, शिष्यवृत्तिभावां शिष्यादीनां) of
many (belonging to the middling class; sons,
pupils &c. who serve when asked to do so).

रथि emi (गच्छामि) I go.

मध्यमः madhyamah, middle. हृनानां चधे among many
who are dead, I being the middle go to Yama.
R. I go either in the front rank or in the
middle of those who are going to the Yama's
abode, but not the last, for many will still
follow me : why should I grieve about it ; when
death is inevitable to all.

किम् kim, what } both together mean "Or,
त्विद् svid, (वा) else } on the other hand."

यमस्य Yamasya, of Yama.

कर्तव्यं kartavyam, (प्रयोजनं) to be done, object, neces-
sity R. What does Yama want with a stripling
like me, that I am to go to him to-day : Yama
is above all desires and so I can be of no use

to him, and so my father will get no merit by giving me to Yama, as he would have got had he given me to some priest. Therefore do I grieve, not because I die, but that my death will be of no avail to my father.

यत् yat, which.

मया mayâ, (ददेन) by me, (being given to Yama).

आद्य adya, today.

करिष्यति karishyati, he will do. (There is, as a matter of fact, nothing which I can do, by my going to Yama; but if thou still biddest me to go; I go willingly, without any grief, being sustained by the following consideration. R. The father hearing these words of his son, began to repent of his hasty words. To him thus grieving, the son said) :—

(The son accepting the curse of his father said to him.)

Among many I go as first, among many I go as middle. What object has Yama, which through me, will he accomplish to-day.

MANTRA 6.

अनुपश्य यथा पूर्वे प्रतिपश्य तथा परे ।

स्थिरमिव भर्त्यः पर्यते स्थिरमिवाजायते पुनः ॥ ६ ॥

आश्रयः—पूर्वे यथा स्थिताः, साकृ अनुपश्य तथा च अपरे (तिष्ठन्ति) तान् प्रतिपश्य (अन्धीक्ष्य) तथा पर्यतात् । भर्त्यः स्थिरमिव पर्यते स्थिरमिव पुनः आश्रयते ॥

वृत्तिः—साध्वसरोषावेशहीनमीदृशपुत्र वाक्यं मृत्यु
 क्रोधावेशान्मयः। मृत्यवे त्वां ददामीत्युक्तम् । नेदृशं पुत्रं
 मृत्यवे दातु मुत्सह इति पश्चात्तमहृदयं पितरमा लोकयोवाच
 (अनुपश्येति) पूर्वे । पितामहादयो यथा मृषावादं विनै
 वस्थिताः । यथाचायरे साधवोऽद्यापितिष्ठन्ति । तानन्वीह्य
 तथा वर्तितठयमितिभावः (सस्यमिवेति) मर्त्यः सस्यमिवा
 ह्येनापिकालेन जीर्णति । जीर्णैश्चमृत्या सस्यमिवपुनरा-
 जायते । एवमनित्येजीवलोके किं मृषाकरणेन । पालय
 सत्यम् । ग्रेषय मां मृत्यव इतिभावः ।

अनु anu (क्रमेक, पितृपितामहाः अमेलत्ताः स्वदमें मृत्य-
 ववनादोस्थिताः) back, (towards the by-gone fathers
 and grand-fathers, who stood firm on their duty
 of telling truth &c.)

पश्य paś'ya (आलोचय, निराकाय) look, ponder, thin':
 deeply.

यथा yathā (ये न प्रकारेण) how, in what way.

पूर्वे pūrve (अतिक्रान्ताः पितृपितामहादयःपूर्वे यथा हृताः तात्
 हृष्टवा) the prior ones (who have gone before; the
 fathers and grand fathers &c) M. Having seen
 those who have died before me.

प्रति prati, forward.

पश्य pas'ya, look (तथा परे च मरिष्यन्ति इति प्रतिपश्य म्लेशं
 हित्वा एव यमं इनि) Looking also to the fact that
 others also must die. I go to Yama without
 any sorrow.

- तथा tathā, how.
- अपरे apare (वर्तमानः साप्तवः) others (good men who are alive.)
- सद्यं sasyam, corn. (This illustration shows that death is ordained for all).
- इव iva, like.
- मर्त्यः martyah (मरुत्यः) the mortal, the man.
- पचयते pachyate (कीर्ते चियते) ripens, decays and dies or becomes cooked, becomes mature, fitted.
- सस्यम् इव sasyam iva, like corn. Or "as (one's) merit." R. In a short time, he decays.
- आज्ञापते ज्ञायते (आविर्भूयति) springs up, appears (Madhva reads जायते without आ.)
- पुनः punah, again (as birth and death is the fate of all creatures, I feel no grief by being given to Death—to one where I must have gone some day)

Having looked behind those who have gone before (how firm they stood on truth,) so also having looked round (those others (who are now living, how they also never renounced truth, thou shouldst follow their example.) The mortal (man) decays like corn, and is born again like corn.

MANTRA 7.

दैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्रह्मणो गृहान् ।

तस्यैतार्थंशान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोरदक्षम् ॥ ९ ॥

अथवयः—दैश्वानरः (इव) अतिथिः द्राघ्नकः सत् गृहाण् प्रविशति । तस्य (आनेः) रथां शान्तिं कुर्वन्ति (सन्तः) ॥ ऐ वैवस्वत उदकं हर (आहर).

वृत्तिः— एव मुक्ता प्रेषितः प्रेषितस्य मृत्योद्धारारि तिस्रोरा
त्रीरमश्नुवास । ततः प्रोष्ट्यागतं यमं द्वार्थात् वृद्धा जचुः
(वैश्वानरः प्रविशतीति) साक्षादग्निरेवातिथिर्ब्रह्माणः
सन् गृहं प्रविशति । तस्याग्नेरेतां पाद्यासनदानादि लक्षणां
शान्तिं कुर्वन्ति सन्तः । तदपचारेणादग्धा साभूमेति । श्रेतः
हे वैवस्वत । न चिकेतसे पाद्यार्थमुदकं हर । आहरेत्यर्थः ।

वैश्वानरः vais'vânarah (अग्निरिव) Fire (like fire.)

प्रविशति pravis'ati, enters.

श्रतिथिः atithih, a guest.

ब्राह्मणः brâhmanah, (ब्रह्मज्ञानी) a Brâhmana (a knower
of Brahman.)

यहार grîhâñ, in the houses दहन् इव (as if burning the
houses, purifying the houses, see next verse.)

तस्य tasya (दाहं शमयन्त इव) of that (burning).

एतां etâm, this (offering of water for the feet,
seat, &c.)

शान्तिं s'ântim, peace (or quenching)

कुर्वन्ति kurvanti, they do.

इर hara (आहार) bring fetch, take.

वैवस्वत vaivasvata, O Vaivasvata.

उदकम् udakam (न चिकेतसे पाद्यार्थम्) water (for washing
the feet of Nachiketas.)

(Then Nachiketas went to Yama. Yama had gone to another place and was not at home. The wife of Yama, offered welcome and pujâ to the guest. But Nachiketas said "The host not being at home I cannot accept these

at your hand." Nachiketas thus remained for three days without food. When Yama returned, his wife said to him. R. Nachiketas did not enter the Palace of Yama, but remained at his gate ; the above is addressed by the gate-keepers to Yama when he returned.)

'Like fire a Brahmin guest enters the house. The (wise) quench (lit. make this quenching) it thus (by peace-offerings). Fetch water O Vaivasvat.

MANTRA 8.

आशाप्रतीके सङ्कृतं श्च सूनृतान्
चेष्टापूर्ते पुत्रपशूंश्च सर्वान् ।
एतद् वृद्धके पुरुषस्यात्प्रमेधसो
यस्यानश्चन् वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥

ज्ञन्यथः—दस्य अत्प्रमेधसः एहे अनश्चन् ब्राह्मणः वसति, तस्य आशा, प्रतीके, संगतं, सुवृत्तां, इष्टा-पूर्ते, पुत्र-पशून् च सर्वान् एतद् वृक्ते ॥

बृत्तिः—अकरणेप्रत्यवायं च दर्शयन्ति सम । (आशा प्रतीके इति) "वस्या" "प्रमेधसः" अत्प्रमेधस्य पुरुषस्य गृहे "अनश्चन्" अभुजज्ञानः अतिथिर्वसति । तस्याशा प्रतीके काम संकल्पा । यद्वा अनुत्पन्नवस्तु विषयेच्छा आशा । उत्पन्नवस्तु ग्रासीच्छा प्रतीका "संगतम्" "सत्संगमं" "सूनृतां" सत्य-प्रियवायं । इष्टापूर्ते इष्टं यागादि पूर्ते खातादि पुत्रान् पशूंश्च एतत् अनश्चन रूपं पापं "वृद्धके" वर्जयति, नाश-

यतीर्थ्यर्थः । वृजीवर्जने । रुधादित्वात् अम् । ब्रजवनहस्य-
स्माद्धातोवार्दादित्वाच्छपौलुक् ।

- आशा** श्रीमि (अनिर्दितप्राप्येष्टार्थप्रार्थना) hopes (प्राप्तवस्तुविषयेच्छा-
स्माशा)
- प्रतीक्षा** pratikshe (निर्दितप्राप्यार्थप्रतीक्षण) expectations.
(अप्राप्त वस्तुविषयेच्छा).
- संगति** samgatam (संगतं सदसंयोगजं जलं) possessions
(शुद्धसंगतिं) friends.
- सुखर्ता** sunçitām (मिया वासु तद् निमित्तं च) righteousness,
(अनकर्तृक साधुचार्ता) good opinion of men.
- च** cha, and.
- इष्टापूर्ते** ishṭāpūrte (ishṭām purtam. The lengthening
of the vowel ा of ishṭā into ाा ishṭā is by
Pānini VI. 3 137. Ishṭā यजनं, यागजं, pūrtam
आरामतटाकादि,) (fruit of) religious sacrifices (viz
Deva-loka ; fruits of his) public charities (or
secular liberality viz. Pitriloka.)
- पुत्र-पशु** putra-pasun. Sons and cattle.
- च** cha and.
- सर्वात्** sarvāt, all.
- एतद्** etad, this (अनशनहर्षं पापं) the sin of fasting.
- वृहस्ते** vṛinkte (from वृशी वर्जने इत्य विकरणं; वर्जयति,
विमाशयति) destroys, deprives.
- पुरुषस्य** purushasya, of the person.
- अल्प मेधसः** alpa medhasah (अल्पदुद्देः, अल्पमेधस्य) of small
understanding, foolish.
- यस्य** yasya (यस्य यहे) whose (house).

अनासन् anas'nan (अभुजवानः) without eating food or without experiencing.

वसति vasati, dwells.

ब्राह्मणः Brâhmaṇah A Brâhmin.

गृहे grihe, in the house.

"In the house of what man of small understanding, a Brâhmin dwells fasting, this (sin of non-feeding him) takes away all his hopes and expectations, good possessions and righteousness, the fruits of religious and charitable deeds, and sons and cattle.

MANTRA 9.

तिस्रोरात्रीर्यद्वात्सीर्गृहे मे

जनश्चन् ब्रह्मतिथिर्नमस्यः ।

नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्तिमेऽस्तु

तस्मात्प्रति त्रीन् वरान् वृणीष्व ॥ ९ ॥

अस्त्वयः—मे चुहे यत (यस्माद्देतोः) हे ब्रह्मन् नमस्यः अतिथिः त्वं तिस्रो रात्रीः अवारतोः, नमः ते अस्तु, स्वस्ति मे अस्तु, तस्माद्देतोः, त्रीन् वरान् प्रति (उद्दिश्य) वृणीष्व ॥

वृत्तिः—एवं वृद्धैरुक्तो मृत्युः नचिकेत समुवाच (तिस्रोरात्रीर्यद्वात्सीरिति) मे गृहे यस्माद् हेतोर्हे ब्रह्मन् स्वस्ति राहेर्हे अतिथिस्त्वं तिस्रोरात्रीरभुज्जान एव अवात्सीरित्यर्थः (नमस्ते इति) स्पष्टोर्थः (तस्मादिति) तस्माद्देतोर्नहयं स्वस्ति यथास्यादित्येवमर्थं त्रीन् वरान् प्रति । उद्दिश्य वृणीष्व

**प्रार्थय तवं लिप्साभावेऽपि मदनुग्रहार्थमनश्चनरात्रिसत्सं-
ख्याकान् त्रीन् वरान् दृष्टिष्ठेत्यर्थः ।**

तिर्थः tisrah, three.

रात्रिः râtrih (दिन त्वयं) nights, three days.

यत् yat (यस्मात्) as, because.

अवासीः or त् avâtsih or त् (उषितवान् अस्ति, वासु अकार्षत्)
thou hast dwelt.

घरे grihe, in house.

मे me (मम) my.

अनासन् न् anas'nan (अभ्युप्राप्तः सत्) not eating.

ब्रह्मण् Brahman (हे ब्रह्मण्) O Brâhmaṇa !

ज्ञातिथिः atithih (सत्) a guest.

नमस्यः namasyah (नमस्कारादः, नमन योग्यः) venerable,
worthy of salutation, honorable.

नमः namah, salutation, hail.

ते te (तुम्हयं) to thee.

अस्तु astu (भवतु) let be.

ब्रह्मण् Brahman ! O Brâhmaṇa !

स्वस्ति svasti (भव, भक्षणं, an indeclinable), prosperity,
welfare.

मे me (मम्ह) to me.

अस्तु astu, let be.

तस्मात् tasmât, therefore (because you dwelt without
food three nights, and so I became guilty) or
tasmât prati तस्य प्रतीकारात् “in order to remedy
the evil effect of that.”

प्रति prati, for each (night); or (प्रतीकारात्) in order
to remedy.

त्रीन् trin, three.

वरान् varân, boons (अभिवेताहै विद्येषात्).

व्रीण्व vrinîshva (प्रार्थयत्व, मुंभवत्व, स्वीकृत) ask, elect, choose, take for thyself.

Because in my house, O Brahmana! thou an honorable guest hast dwelt for three nights (without food), therefore let there be salutation to thee and peace to me; therefore three boons, one for each night, ask.

MANTRA 10.

शान्तसङ्कल्पः सुमना यथा स्याद्
बीतमन्युर्गौतमो भाभि सृत्यो ।

त्वत्प्रसृष्टं भाभिवदेत् प्रतीत
एतत्त्रयाणां प्रथमं वरं वृणो ॥ १० ॥

अस्मद्यः—हे सृत्यो! शान्तसंकल्पः सुमनाः बीतमन्युः गौतमः यथा चां भाभि (भ्रति) स्याद्; त्वत् प्रसृष्टं भाभि (चां प्रति) प्रतीतः सत् वदेत्, एतद् त्रयाणां प्रथमं वरं वृणो ॥

वृत्तिः—एवं प्रार्थितो न चिकितास्त्वाह (शान्तसंकल्प इति) हे सृत्यो मत्पुत्रो यमं प्राप्य किंकरिष्यतीति मद्विषय-चिन्तारहितः प्रसन्नमनाः । भाभि चांप्रति भम पिता गौतमः बीतरोषश्च यथास्यादित्यर्थः । किंच (त्वत्प्रसृष्टभिति) त्वया गृहाय प्रेषितं भा भाभि चां प्रति प्रतीतः, यथापूर्वं प्रीतः सन्वदेत् । यद्वाअभिवदेत्, आशिषं प्रयुज्ज्यात् । अभिवदतिनाभिवादयत इतिसृतिषु अभिवदनस्य आशीर्वादे-प्रयोगात् (एतदिति) स्पष्टोर्यः ॥

- शान्त-संकल्पः** sânta-sankalpah (उपशान्तः संकल्पो यस्य मां प्रति or नदनिष्टे शान्तसंकल्पो यस्य) calm of thought; having no anxiety as regards me, i.e., my father should be free from anxiety on my account—not troubled with the thought "how is my son faring in Yama's abode"; free from doubts (regarding my fate).
- शुभमः** sumanâh (प्रसङ्गमनाः, योग्यमनमस्तः) good-hearted, kind, pleased in mind.
- यथा** yathâ, so, as that.
- स्याद्** syât, he may be.
- वीत-मन्युः** vîta-manyuh (विगत रोषः, अपगतः क्लोपः) free from anger.
- गौतमः** Gautamah (अम पिता) Gautama (my father).
- मा अभि** mâ abhi (मां प्रति') towards me.
- मृत्यो** mrityo (मृत्युर्यो) O Death !
- त्वत्-प्रसृष्टं** tvat-prasrîshṭam (त्वया विनिर्मुक्तं प्रेषितं युहं प्रति, or त्वयाप्रेषितं) by thee discharged or permitted or sent back or dismissed (towards home).
- मा** mâ (माम्) me.
- अभिवदेत्** abhi-vadet (आश्चिरं प्रयुक्त्यात्) bless (me), greet. [or मा अभि=मां प्रति towards me, वदेत् he may speak, as one who recovered his memory].
- प्रतीतः** pratîtah (प्रत्यभिज्ञानवात्, लक्षणसृष्टिः) assured in mind, remembering, assured of (soul-identity) not thinking that the corpse has been obsessed by some elemental, and thus may not shun me, as people

ordinarily do in cases of persons recovering from death) R. यथा पूर्वं मीदः “with the old affection”.

इतरं etat (प्रयोगनं) this, or (इति)

त्रयादां trayānām, of the three.

प्रथमं prathamam, first (आद्यं)

वरं varam, boon.

वृते vr̥ine (प्रार्थयेत्) I ask or choose.

O Death ! so that my father Gautama be calm of thought, pleased in mind, free from anger towards me, and that he may greet me with old affection, when sent back by thee, this is the first of the boon I ask.

MANTRA 11.

यथा पुरस्ताद्विता प्रतीत
श्रैद्वालकिरारुणिर्मत्प्रसृष्टः ।
सुखश्च रात्रीः शयिता वीतमन्युस्
त्वां ददृशिवान्मृत्युमुखात्प्रसुक्तम् ॥ ११ ॥

अथयः—यथा पुरस्तात् प्रतीतः भविता श्रैद्वालकिः आरुणिः चतु प्रसृष्टः
मतमन्युः (चन् उत्तरा अवि रात्रीन्) सुखश्चयिता (सुखनिद्रां प्राप्त्यति,)
चरयुमुखात् प्रसुक्तं त्वां दर्शिवान् चद ॥

बृत्तिः—एवमुक्तोमृत्युः प्रत्युवाच (यथा पुरस्तादिति) यथा-
पूर्वं त्वयि हृष्टो भविता । उद्वालक एव औद्वालकिः । अहण-
स्यापत्यमारुणीः द्रव्यामुष्यायणोवा उद्वालकस्यापत्यं । अ-
हणस्यगोत्रापत्यमितिवार्थः । मतप्रसृष्टः, मदनुज्ञातः, मदनु-
द्ग्रहीतः सन् । मदनुप्रहादित्यर्थः । (सुखनिति) त्वयिगत

मन्युः सन् उत्तरा अपिरात्रीन् सुखंशयिता । लुट् । सुखनिद्रां-
प्राप्स्यतीतियावत् ॥ दर्शवीन् दृष्टवान् सक्रित्यर्थः । क्षसम्बोयं
शब्दः । दृशेश्वेतिवक्तव्यमिति क्षसेरिट् । क्षन्दसेा द्विर्वचना-
भावः । मत्प्रसृष्टमिति द्वितीयान्तपाठेप्रेषितं त्वामिति
योजना ॥

यथा yathâ, as.

उरस्तात् purastât (पूर्वस्, or ग्रामास्तरात् आगतः) before
M. or a person coming back from sojourning
in another city (उरः-city.)

भविता bhavitâ (भविष्यति) will be.

प्रतीतः pratîtah (प्रतीतवान् एव, पिताप्रतीतमितातः) assured
or recognised. R. with old affection.

ओद्धालकिः Auddâlakih (उद्धालकस्य अपर्यं or उद्धालक एव) the
son of Uddâlaka ; or Uddâlaka.

आरुणिः Arunih (अरुणस्य अपर्यं or अरुणायाः) the son of
Aruna or Arunâ (mother). Son of two fathers,
according to Sankara. The son of the father
called Uddâlaka and the mother called Arunâ,
according to Madhva. R. Of the clan or Gotra
of Aruna.

मत-प्रसिद्धः mat-prasîshîtah (मतप्रसिद्धात्, मया अनुष्टातः or
मत-प्रेवितः जडाएँ) through my favor, or (when
you will be) sent back by me.

सुखं sukham (मस्तु चक्राः) peacefully, with tranquil
mind.

रात्रिः râtrî, nights.

शयिता sayitâ (स्वस्त्रा, शयनमोभविता)

वीत-मन्युः vita-manyuh, free from anger

त्वां tvām, thee.

दद्रिष्वाद् dadṛisivān (दृष्टाद्) R reads दर्शिवाद्, seeing, having seen.

मृत्यु-मुखात् mrityu-mukhāt (मृत्यु गोबरात्, यमशुलात्) from the mouth (or proximity) of Death.

प्रमुक्तं pra-muktam, freed fully.

As he was pleased with thee before, so with old affection Auddalaki Aruni will be (inclined towards thee). Through my favor, he will have pleasant sleep in (future) nights, free from anger towards thee, seeing thee freed from the mouth of death.

(You) being dismissed by me, will be recognised (by your father), as (a person returning home) from another city. The son of Uddālaka will be free from anger, having seen thee freed fully from the jaws of death.

MANTRA 12.

स्वर्गे लोके न भयं किञ्चनास्ति
न तत्र त्वं न जरया विभेति ।

उभे तीत्वाऽशनायापिपासे
शोकातिगो भोदते स्वर्गलोके ॥१२॥

आशयः—स्वर्गे लोके किञ्चन भयं नास्ति, हे बृहयो यज्ञ त्वं न प्रभवति । न जरया विभेति ॥ उभे आशनाया-पिपासे सीत्वा, शोकातिगः स्वर्ग-लोके जोइते ॥

वृत्तिः—नचिकेता वरं द्वितीयं प्रार्थयते (स्वर्गलोक इत्यादिनामन्नद्वयेन) अत्रस्वर्गशब्दो भोक्षस्थानपरः । यथाैत-

तथोत्तरत्र वक्ष्यते । हे सृत्यो त्वं तत्र म प्रभवसि । जरायुक्तः
सन् न बिभेति । जरातो न बिभेति । तत्र वर्तमानः पुरुष इति
शेषः ॥ (उभेहति) अशनाया बुमुक्षा । अत्रापि स्वर्गशङ्को-
मोक्षस्थानपरः ।

स्वर्गे	svarge (M. स्वर्गशद्विते भगवद्वाके R. अत्र स्वर्ग शब्दो ओष- स्थानपरः) In the heaven (the loka of Vishnu) R. Svarga is equivalent to Moksha here.
लोके	loke, world
न	na, not
भयं	bhayam, fear (from disease &c.)
किंचन	kin chana (किंचिदपि M. किमपि) not the least,
अस्ति	asti, is
तत्र	tatra, there (the Heaven-World)
त्वं	tvam (सृत्यो, M. त्वं च वाचि, शिवकस्सद्) Thou (O Death, art not there because thou being the Teacher art on another plane.) R. प्रभवसि thou dost not rule there.
न	na, not.
जरया	jarayâ, by decay or on account of old age.
बिभेति	bibheti, is afraid (M. तङ्गोक्तगतः) i.e., the inhabi- tant thereof.
उभे	ubhe, both.
तीर्त्या-	tirtvâ (अतिक्रम्य) crossing over, leaving behind.
{ पिपासे}	asenâyâ-pipâse, hunger and thirst.
शोकातिगः	sokâtigah (शोकं अतीतय गच्छति, M. शोकान्तिकान्तस्सद्) out of the reach of sorrow, being above sorrow, free from mental pain.

नोदते modate (इच्छि, M. उत्तमकुरुविति) rejoices, experiences pleasure.

स्वर्ग-लोके svarga-loka (इच्छि M. मुग्धस्त्रिरादरार्थ) in the heaven world. (The repetition of the word "heaven-world," is either for the sake of showing honor to it; or to point out that this svarga-loka is not the Vishnu-loka, but the popular well-known swarga-loka, which lasts for a Manvantara).

In Heaven-world there is no fear. O Death, thou art not there and decay does not frighten. Crossing over both hunger and thirst, the sorrow-transcended rejoices in Heaven-world.

MANTRA 13.

स त्वमग्निंश्च स्वर्ग्यमध्येषि मृत्यो
प्रदूहि तंश्च अदृथानाय मह्यम् ।

स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त
एतद्द्वितीयेन वृणे वरेण ॥ १३ ॥

अन्वयः—इ वृत्यो स त्वं स्वर्ग्यं अग्निं अध्येषि, तं मह्यं अदृथानाय प्रदूहि;
स्वर्गलोकाः (परमपदमाप्नाशः) अमृतत्वं भजन्ते । एतद्द्वितीयेन वरेण वृणे ॥

वृत्तिः—(सत्यमिति) पुराणादिप्रसिद्धुसार्वद्यत्वं स्वर्ग-
प्रयोजनमग्निं जानासि । स्वर्गादिभ्यो यद्वक्तव्य इति प्रयो-
जनमित्यर्थ्यत । स्यगिडलङ्घपाणेः स्वर्गप्रयोजनकात्मकं
उपासनाद्वारेति उत्तरत्रस्फुटम् । अदृथानाय=मोक्षादृ-
त्याक्षरम् ।

तते । स्वर्गलोकेन तथ किं सिध्यतीत्यन्नाह, (स्वर्ग लोका
इति) स्वर्गलोकोयेषां ते । परमपदं प्राप्ता इत्यर्थः ।
परंजयोतिरुपसंपद्य स्वेनरूपेणाभिनिष्पद्यांत इति “देश-
विशेषविशिष्टब्रह्मप्राप्तियूर्वकत्वात्स्वरूपाविभावलक्षणमेत्क-
पठिदिता मृतत्वस्येतिभावः” (एतदिति) स्पष्टम् ॥

स sa, he (प्रचिह्नः)
त्वं tvam, thou (हृषुः) } i. e., your honour.

अग्निं agnim (M. अग्निनामकं] इति) Fire : the God Hari
under the designation of Agni.

स्वर्ग्यम् svargyam (स्वर्गलोकस्य प्राप्तिसाधनंभूतं, M. स्वर्ग-साधनं)
that leads to heaven, which is the means of attaining heaven. R. स्वर्गं प्रयोगनं that whose purpose
is Heaven. The affix य is added by the Vārtika
to Panini V. I. 111.

अध्येषि adhyeshi (स्वर्चि, आत्माचि) thou rememberest,
knowest.

मृत्यो mrityo (हे मृत्यो) O Death !

प्र-ब्रह्मि pra-brâhi (कथय) tell, fully speak.

तं tam, that or this (the Fire on the altar which is
called Hari.)

अद्वानाय श्राद्धाद्वानाय (जडावते) to the faith-ful. R. To
me who desires moksha.

मह्यम् mahyam (स्वर्गार्पिते) to me (who desires heaven.
M. Not merely because it leads to heaven, that
this Fire-sacrifice should be learnt ; but be-
cause it further leads to Mukti also, as follows).
स्वर्गलोकाः swarga-lokâḥ (स्वर्गे लोको येषां ते परंपदमाहाः) the
heaven-world-dwellers. M. Those who live for

one Manvantara in the Svarga world, and obtain afterwards Mukti (there) R. Those who have reached the highest state and have attained the form of Highest Luminosity—the true form of Self.

अमृतत्वं amritatvam (अमरतत्वं, देवत्वं; M. मुक्तिं) immortality, Deva-hood, Mukti or liberation: R. The state preliminary to Brahm-attainment, the state of having the same form as Vishnu.

भजन्ते bhajante (भासुद्वच्छिन्दि) reach, attain.

| इतद् etad, (ज्ञानं विद्याम्, एतं) this (science of Fire.)

द्वितीयेन dvitiyena, (M. द्वितीये) by the second, or second

वृणे vriñe (प्रार्थये) I choose, I ask.

वरेण varena (M. चरं) by the boon.

O Death ! thou verily knowest the Heavenly Fire ; teach that to me who have faith. The dwellers of Heaven work enjoy immortality. This through the second boon I choose.

MANTRA 14.

प्रते ब्रह्मीनि तदु मे निष्ठोध

स्वर्ग्यमग्निक्षिप्तिकेतः प्रजानम् ।

अनन्तलोकास्त्रिमथो प्रतिष्ठां

विद्वित्वमेतन्निहितं गुहायाम् ॥ १४ ॥

आश्रयः—ते प्रब्रह्मीनि, तदु उ ने (जन उषदेशात्) निष्ठोध ॥ हे नष्टिके स्वर्ग्यं प्रार्थ्यं प्रजानम् (तदं) अनन्तलोकास्त्रिमथः प्रतिष्ठां (जनस्त्व) ॥ एतं गुहा निहितं तदं विद्वि ॥

सृत्तिः—एवमुक्तो सृत्युराह (प्रतेब्रह्मीनि) प्रार्थितव तुम्यं प्रब्रह्मीनि । ठयवहिताश्चेति ठयवहितप्रयोगः । न

उपदेशाज्ञानीहीत्थर्थः । ज्ञानस्य फलं दर्शयति । (स्वर्ग्यम्-
ग्रिमिति) अनन्तस्य विष्णोलोकस्तत्प्राप्तिम् । तद्विष्णोः
परमं पदमित्युत्तरवद्यमालात्त्रात् । अथो तत्प्राप्त्यमन्तरं-
प्रतिष्ठां अपुनरादृतिं च लभते इति शेषः । तद्वज्ञानस्येदूश-
सामर्थ्यं कथं सम्भवतीति मन्यमानं प्रत्याह (विद्वीति)
ब्रह्मोपासनाङ्गतया एतद्वज्ञानस्य मोक्षहेतुत्वलक्षणमेतत्स्व-
रूपं गुहायां निहितमन्ये न जानन्ति । स्वं जानीहीतिभावः ।
यद्वा ज्ञानार्थस्य विधेलाभार्थकल्प सम्भवात् । अग्निं प्रजानं
स्त्वम् । अनन्तलोकास्तिप्रतिष्ठां लभस्वेत्युक्ते हेतुहेतुमद्भावः
सिद्धो भवति । प्रजानन् । लक्षणहेत्वोरिति शतृप्रत्ययः ॥

प्र *pra*, (an upasarga, qualifying ब्रवीनि. Placed out of context as a Vaidika form).

ते *te* (तुम्हं) to thee.

ब्रवीनि *bravīni* (प्रवचिन्) I tell : explain.

तद् *tad*, that.

उ *u*, (यह) which (M. एव) alone (thou hast asked)

मे *me*, (चमवचषा M. चतु चकायात्) from me or from my (words).

निदोध *(उध्यत्व एकाग्रमनः सत् M. जानीहि)* understand (with concentrated mind), know, learn.

स्वर्ग्यम् *svārgyam*, (स्वर्गायितं, स्वर्गसाप्तं) heavenly, leading to heaven.

अग्निं *agnim* (M. चित्तस्य अग्निनामकं इति) Agni, or the God Hari.

नचिकेतः *Nachiketah* (हे नचिकेतव्) O Nachiketa !

प्रजानन् prajānan, (विद्वात्पाद्य चर्तु चतुः) (I) knowing F
Thou knowing (this fire, wilt reach endles worlds).

अनन्त-सोकार्पि ananta-lokaptim, (स्वगतीकरकलमासिष्वाधेन् M. अनन्तर विष्वोलोकसाहित् चासिष्वाधेन्) the means for the attainment of the un-ending world or the Heaven-world: or the world of Vishnu. Lit. Infinite world-attainment.

अथो atho, (अपि, M. किंच) also, moreover. R. after reaching the Heaven-world.

प्रतिष्ठात् pratishthāt, (प्रापयं अप्तो विराहूपेक तमस्ति, M. सर्वलोकप्रतिष्ठादेतुं) support (of worlds in the form of Virat); the cause of the maintenance of all worlds. R. अपुनरावृत्तिं च लभते Non-return to Samsara: fixity.

विद्धि viddhi, (जानीहि) know.

त्वम् tvam, thou

एतम् etam, this (fire)

निहितं nihitam' (स्थितं M. नितरां स्थितं) placed, completely placed, M. M. hidden.

गुहायां guhāyām, (विदुषां तुदो M. सर्वप्राणिहृदयगुहायां) in the cavity, in the Buddhi of the Wise, in the cavity of the heart of all creatures. M. M. i darkness.

I tell thee, that verily from me learn thou. O Nachiketa knowing this Heavenly Fire, which leads to the eternal world, (get thou) then fixity. Know thou it to be placed in the cavity.

MANTRA 15.

लोकादिमग्निमुवाच तस्मै
याइष्टका यावतीर्वा यथा वा ।

स चापि तत्प्रत्यवद्ग्र यथोक्त-
सथास्य मृत्युः पुनरैवाह तुष्टः ॥ १५ ॥

अन्वयः—तं लोकादिं अग्निं तस्मै उवाच ॥ याः इष्टकाः यावतीः वा यथा वा च अपि तत् यथोक्तव्य प्रत्यवद्ग्र ॥ अय अस्य (शिष्यस्य ग्रहणसामर्थ्यदर्शनेन) तुष्टः (सन्) हृत्युः पुनर् एव आह ॥

वृत्तिः—अनन्तरं श्रुतिवाक्यं (लोकादिमग्निभिति) लोकस्यादिं हेतुं स्वर्गमितियावत् । तमग्निमुवाच । यद्वक्षशा इष्टकाश्चेतठ्याः । यत्सङ्ख्याकाः । येन प्रकारेण चेतठ्याः । तसर्वमुक्तवानित्यर्थः । यावतीरिति । पूर्वसवर्णशङ्खान्दसः । सचापीति (सच नचिकेताः तत् । श्रुतं सर्वं तथैवानूदित- ानित्यर्थः (अथास्येति) शिष्यस्यग्रहणसामर्थ्यदर्शनेन तुष्टः सन् मृत्युः पुनरप्युक्तवान् ॥

लोकादिं lokādim (लोकानाम् आदिं प्रथमशरीरित्वाइ M. सर्वलोका नाम आदिम् क्वारत्मभूतं) the world beginning, MM the beginning of all the worlds (because of its being the first embodied), or the beginning of all worlds, as being their cause, R. The cause of the worlds.

अग्निं agnim. The fire or Han.

तम् tam (प्रकृतं नचिकेतवा प्रार्थितं M. चितिस्यं अग्निश्च
हरि) that (fire about which Nachiketa had
questioned) or Hari who is in the heart and
called Agni.

उवाच uvācha (उत्तराद् इत्युः) he (Yama) said.

तस्मै tasmai (नचिकेतसे) to him (Nachiketa).

याः Yâh, what. 20312

इष्टकाः ishtakâh (वेतन्नाः स्वरूपेष्ठ M. देवताः) bricks (to
be put in forming the altar); M. or Devatas (to
be invoked).

यावतीः Yâvatîh (संख्याया M. पावत् संख्याकाः) how many
(in number: i. e., 360.)

वा vâ or, and

यथा वा Yathâ vâ (चीबतेऽप्तियेन प्रकारेण M. यादृशपरिचालवा)
and how (they are to be placed) or how (much
they should be in quantity).

वा sa, He (Nachiketas)

च cha, and

अपि api, also

तत् tat, that (which was told by Yama).

प्रत्यवदत् praty-avadat (प्रत्ययेन भवदत् प्रत्युषारितवान् M.
अद्वैतवाच्) uttered again, repeated.

यथोक्तम् Yatha-uktam (वत्तेन) as it had been told (to
him by Yama)

आथ atha (तस्य प्रत्युषारवेन M. अद्वैतान्तरं) then
(because of his aptness in repeating it, or
after the repetition).

परस्य अस्य asya (नचिकेतसः) (pleased) with him (Nachiketas)

मृत्युः mrityuh (मृतः) The Death or Yama

पुनरप्य आहुः punar eva āha, again then said (in order to give another boon over and above the three.)

तुष्टः tushṭah, M. (संतुष्टः) pleased.

He told him that Universe-cause Fire, what bricks, and how many, and how. He also, repeated that as told. Then Death being pleased with him again said (to him).

MANTRA 16.

तमब्रवीत्प्रीयमाणो महात्मा
वरन्तवेहाद्य ददानि भूयः ।

तवैव नामा भविताऽयमग्निः
सृङ्गाऽचेमानेकरूपाङ् गृहाण ॥ १६ ॥

अन्वयः—प्रीयमाणः महात्मा (मृत्युः) तं (नचिकेतसं) आब्रवीत् । भूयः (तुष्टयं) वरं अद्य इह ददानि । तव एव नामा अयं अग्निः (प्रविद्धमः) भविता । इतात् अनेकरूपात् सृङ्गात् पृहाण ॥

वृत्तिः—(तमब्रवीदिति) सन्तुष्ट्य महामना सृत्युः नचिकेतसमब्रवीत् । पुनश्चतुर्थं वरं ददानि । प्रयच्छानीति । किं तत् । तत्राह (तवैवेति) भयोऽयमानेऽग्निस्तवैवनामा-नाचिकेत इति प्रसिद्धो भविता । विवित्रां सृङ्गां शब्दवत्तीरक-रालां स्वीकुर्वित्यर्थः ।

तम् tam (नचिकेतस्) to him (Nachiketas.)

अब्रवीत् abravit, (he) said.

प्रीयमाणः priyamānāḥ (प्रीतिमनुष्यः M. प्रीतिमाण् तद् सन्तुष्टः) pleased, M. M. being satisfied (at finding him an apt pupil) R. Being satisfied.

महात्मा Mahātmā (अमृतदुर्दिः M. महात्माः) the Great Souled, M. M. the generous : the high-minded.

वरं varam (चतुर्थं) a (fourth) boon. M. तथादन्यं

तव tava (तुम्हयं) to thee.

इह iha (प्रीतिमित्तं M. वित्तिविषये) here (because I am pleased with thee) or here (relating to the Fire altar).

आद्य adya (इदानीं) today, now.

ददानि dadāmi (प्रयत्नानि) I give R. ददानि “Let me give.”

भूयः bhūyah (युग्मः) another (other than the three.)

तव tava (नचिकेतवः) thy (Nachiketa)

इव eva, alone.

नामा nāmuñā (अभिधानेन M. नाचिकेताग्निरित्येष्वर्णयेत्) by name (known or called after thy name, as Nachiketagni).

भविता bhavitā (भविष्यति) will be (famous) or M. अवृत् let it be.

अयम् ayam, this (whose bricks &c. have been detailed above.)

अग्निः agnih, (दृष्टिचितरकषोऽग्निः) fire.

MANTRA 17

स्त्री विन्दिम् (वर्षदीपि विन्दि विन्दि, M. विन्दिविन्दि) garland,
tinkling jewelled neck-lace : chain or विन्दिविन्दि विन्दि
विन्दिविन्दि (this honoured) Path (the Path of
karma.)

✓ che, and

~~What~~ is it, this?

अनेकरूपात् anekarūpāt (विभिन्नं M. वट् स्वरूपः स्वरूपी) of many colours, wonderful, variegated. M. golden. Multi-form.

पृथग् *grihanā* (स्वीकृत) take, accept.

Being pleased, the high-minded Death spoke to him :—
“ Let me give thee here another boon to-day. By thy name alone this fire will be (known among men.) Accept this multiform Path (of Karma.”)

MANTRA 17.

त्रिष्णाचिकेत्स्त्रभिरेत्य सन्धिं

त्रिकर्मद्रुतरति जन्मसूत्य ।

ब्रह्म गजानन्देय मीडुंड विदितवा

निवारथेनाथं शान्तिमहयम्भुवेति ॥ १९ ॥

आवायः—त्रिवादिक्षेपः धिर्कर्मकृत चित्तिः सम्बिश् इत्य चन्द्रहृष्ट्यु तरति ।
यश्च देव ईडम् विदित्वा इमात् निषाप्य आस्थास्त शास्ति हति ॥

वृत्तिः—पुनरपि (श्रिष्णाचिकेत इति) श्रिष्णाचिकेतः ।
 रथं वादयः पवत इत्याद्यनुवाकत्रयाध्याया । श्रिकर्मसूत्रम् =
 जग्मात्प्रवत्सद्गानकृत, . . . पाकयज्ञहविर्यज्ञसोमयज्ञकृद्गा ॥
 वैशिष्ठ्य-शिरणुष्टितैरभित्तिभिः । सन्धिं परमात्मोपासने न सम्ब-

न्थम् । एतम् प्राप्य जग्नसुल्युतरतीत्यर्थः । करोतितद्येनपुन
भीजायत इत्यनेनीकार्यांत् । पूव्वेवस्यायंमन्त्रः । ग्रयाकामेव
वेवभिति सूत्रेभाष्ये ॥ त्रिभिरेत्यसन्धिभिति निर्दिष्टमंगीभूतं
परमात्मोपासनमाह (ब्रह्मण मिति) अथंमन्त्रः । विशेषणाऽच्चे-
ति सूत्रभाष्ये । ब्रह्मजः जीवः ब्रह्मणोजातर्वात्, ब्रह्मजज्ञां=
जीवज्ञां, तंदेवगीदृशं विदित्वा जीवात्मानमुपासकं ब्रह्मात्म-
कत्वेना वगम्येत्यर्थः । इति विवृतम् । देवशब्दस्य परमात्म-
वाचितया जीवपरयोऽवैक्या सम्भवात् । अत्र देवशब्दस्य
परमात्मकत्वं स्वात्मानं साक्षात्कृत्य । इमाम् । त्रिकर्मकृत-
रतीतिपूर्वमन्त्रनिर्दिष्टां संसारस्तुपानर्थेशान्तिमेतीत्यर्थः ॥

त्रिकाचिकेतः: Tri-nâchiketah (त्रिकृतो नाचिकेतोऽग्निवित्तायेन त्वं or तद् विवाचस्तदध्ययनस्त दग्धुष्टानवग्नः ॥ M. नाचिकेतसोप नाचिकेतः ॥ “नाचिकेतसः” इति बहूपये वाच्वसः वालोपः ॥ अयोनाचिकेत-
यस्य अशो-जिनाचिकेतः ॥ त्रिवारात्रुष्टित नाचिकेतनामाग्निविवद्यः पुनाद्) He who has performed thrice the Nachiketas fire-sacrifice ; or he who is its thrice master—i. e., who *knows*, who *studies* and who *practises* this sacrifice. M. The proper grammatical form is Nachiketasah ; the elision of *sah* is a Vedic irregularity. He who has *thrice* performed this fire- sacrifice..

त्रिभिः: trionih. (नात्रुष्टार्चार्यः M. वैरैः) with the three (father, mother and teacher), or M. with the three (Vedas or the Vedas, Rik, Yajush and

Saman, or the Vedas, the Smritis and the Shish-tachara. (the customs of the good men) and also the three proofs i.e., Direct Perception, Inference and Revelation. R. With the three Fires.

प्राप्य (प्राप्य) having obtained.

संधिन् Sandhîn (संभार्त, संबर्थ, चाप्रादि अनुशासने यज्ञावद् प्राप्य M. वेदस्याविश्वद्वैद्वत्से, वेदस्योक्तमार्गेष भगवन् तत्त्वादिकं जानन्) union, (the Eternal Triad) relationship i.e., he who has been properly taught and brought up by his father, mother and teacher : M. He who follows the three Vedas and knows the three Principles (God, the Jiva, and the Matter) as taught in the three Vedas.

त्रिकर्मकृत् tri-karma-krit (इत्याध्ययनदानां कर्ता M. यत् दानतपः कर्ता) three-duty-done. M. i.e., who has performed the three duties i.e., sacrifice, study (or austerity) and alms-giving R. who has performed the three sacrifices called Pâka yajña, Havis yajna and Soma yajna.

तरति tarati (अतिक्रान्ति M. मुक्तोमवति passes over, crosses over—becomes free from ; MM over comes.

जन्म मृत्यु Janma mrityu, birth and death.

ब्रह्मजन्म Brahma-ja-jnam (ब्रह्मजो दिरश्यगर्भाज् जातः = ब्रह्मजः ॥ ब्रह्मज्ञ ज्ञाते चतुः चतुः = ब्रह्मज्ञः ॥ चर्वतः M. ब्रह्म = वेदः ॥ तत्त्व अङ्गत्वाद् ब्रह्मजः = विष्णुः ॥ जापादि इति चः = चर्वतः) the Brahmâ-born and omniscient. The All-knowing child of Hiranygarbha. M. The Veda-revealed-all-knower i.e. the omniscient Vishnu. M.M. Fire which knows (or makes us

KATHA

know) all that is born of Brahman. R. Brahman-born is the Jiva. He who knows or rules the Brahman-born is Ishvara.

१८४ devam (देवतांश्च ज्ञानादिगुणवर्णं M. श्रीदादिगुणविषयं) God (because he illuminates all, knows all, because he sports in all, the whole universe whose play-ground), divine. R. The suprem self, the God.

१८५ idyam (इदुर्य) worshipped, praised (by Brahma &c.) M. M. venerable. R. should be adore

१८६ viditvā (चाच्छतः M. चाच्छत्तुर्य) having know (through scriptures) or directly realised. M.I learnt. R. Having known that the jivatm is the worshipper and the God the worshippe

१८७ nichayya (दृष्ट्वा च ज्ञात्वादेव M. विचार्य) Having realised, discriminated, having seen (as identical with one's self); having reflected over. M.M. understood. G. T. seven hundred and twenty is the number of ishtakas in a year during the morning and evening sacrifice. One should meditate thus "I am that Fire we shipped daily, morning and evening." R. Having realised his self as part of Brahm, or indwelt of Brahm, or animated by Him.

१८८ imām (स्वदुष्टि प्रत्यक्षं, बुद्धिरपादनातया चाच्छत् ॥ M. चेदादि उक्ता पूर्वोत्तमस्त्रूपात्तरबहुपी) this (realis in one's Buddhi; realised through the meditation in Buddhi;) or M. this (taught in the ved &c.)

तापि: tāpti (ताप्ति) peace.

परमं atyantam (अतिवर्धन) M.M. everlasting, extreme.

वति eti (प्राप्नोति) goes to, attains, obtains (the status of a Virāj by uniting knowledge (jnāna) with karma).

The performer of three Nachiketas sacrifice, the performer of three karmas, having attained union with the three, loses over birth and death. Having (more over) known that the Ishwara should be worshipped (by the jīva), because He rules (this jīva) the child of Brahmā, and having alised (his self as part of Brahm) he attains this extreme peace.

MANTRA 18.

त्रिषाचिकेतस्त्रयमेतद्विदित्वा य एवं विद्वाथ्येष्विष्वुते
नाचिकेतम् । स सत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो
मेदते स्वर्गलोके ॥ १८ ॥

प्रार्थयः —यः त्रिषाचिकेतः विद्वाऽप्तव्यं विदित्वा एवं नाचिकेतं चिहुते,
पुरतः सत्युपाशान् प्रणोद्य शोकातिगः स्वर्गलोके भोवते ॥

वृत्तिः—(त्रिषाचिकेत इति) त्रिषाचिकेतः उक्तार्थः ।
मेतद्विदित्वा । ब्रह्मजग्ञादेवमीढ्यमितिमन्त्रनिर्दिष्टं
प्रस्वरूपं तदात्मकस्वास्मस्वरूपं । त्रिभिरेत्य सन्धिनिति
र्दिष्टात्मि स्वरूपं च विदित्वा गुरुपदेशेन शास्त्रतोषा
एवं विद्वान् । एतादूर्घार्यत्रयानुसन्धानपूर्वकं नाचिकेत-
नेन यदिष्वुते । सः सत्युपाशान् । रागद्वेषादिलक्षणान्

पुरतः शरीरपातात्पूर्वमेवप्रीकोद्य तिरस्कृत्य । जीवददशा-
पमेवरागादिरहितः सक्षित्यर्थः । शोकातिगोमेदते: स्वर्गे-
लोके इति । पूर्वमेवठपाह्यपातम् ॥

वृत्तिः—यः पृतां चितिं ब्रह्मात्मभूतां विदित्वा ब्रह्मात्म-
कस्यस्वरूपतया नुसन्धायनाचिकेतमनिन् चिनुते । स एव
ब्रह्मात्मकस्वात्मानु सन्धानशालीसन् अपुनर्भवहेतुभूतं यद्य-
भगवदुपासनम् । तदनुतिष्ठति । ततश्चाग्नौभगवदात्मक-
स्वात्मानुसन्धानपूर्वकमेव वयनम् । त्रिभिरेत्यसन्धिं त्रिकर्म-
कृतरतिजन्ममूल्यू इति पूर्वमन्त्रेभगवदुपासनद्वारामोक्षसा-
धनतया निर्दिष्टवात् । नान्यदिति भावः । अयच च मन्त्रः
केषु चित्कोशेषु नदृष्टः । कैश्चिच्छदव्याकृतश्च । अथापि आ-
चार्यांदिभिरेव ठ्यास्यातत्वाक्षप्रक्षेपशंका कार्यो ॥

त्रिकाचिकेत्य Trinâchiketas. The Tri-Nâchiketa M. M. H who knows the three Nâchiketa fires (M. त्रिकाचिकेत्य ग्रिवमुतिष्ठत्) He who has thrice performed the Nâchiketa fire-sacrifice.

तत्त्वम् trayam (यतोक्तं या इष्टका यावतीर्वा यथा या M. या इष्टव
इत्यादिनोक्तं विष्णुस्वेद्यादेवता इष्टकादित्या इष्टकाचरिता
त्वं तत्त्वं) the three (the bricks, their number and arrangement. M. the nature of Devata their number, and attribute.) R. The three i.e. the essential nature of Brahm; the essential nature of one's Self; and the Heavenly Fire.

तत्त्वद् etad, this.

विदितः viditvā (ज्ञानम्) having known (R. through being taught by a Guru or through scriptures.)
यः yah : who.

एव evam (आत्मदरेष M. आत्मजारेष) thus (by identifying the Fire with the Self) or (by knowing it thus). R. with the above three-fold knowledge of God, Jiva and Fire.

विद्वा॒ vidvār, the wise.

विनुते॑ chinute (निर्वर्तयति) accomplishes M.M. piles up. **नाचिकेतं॑** nāchiketam. The Nāchiketa dhyanā (or mode of contemplation) (M. who makes the Fire-altar in the shape of a falcon, tortoise &c. with the bricks).

त sa, he.

मृत्युपाशाण्॑ mrityu-pāśān (अर्धम्-अशाद्-राय-द्वेषादि लकडाण् M. अन्यपाशाण्) the death-ropes (or lassos). M.M. chains of death (in the shape of sin, ignorance, attraction and repulsion).

पुरतः॑ puratah, (चक्रतः, पूर्वमेदवीरपातात् M. पुरस्थिताण्) from before, first, before the falling off of the body or the passions &c.; placed in front (or in the heart).

प्रणोदयः॑ pranodyah, (अपहाय M. प्रणुम्, विरस्य) thrown off, shaken off.

सोकातिगः॑ sokātigah (चानन्दिरुद्योदर्जिहः M. सोकाण् अस्तिकाणः) passed over sorrow M.M. beyond the reach of grief. See verse 12.

नोदृष्टे॑ modate (तुर्पं अनुभवति) rejoices.

स्वर्णलोके svarga-loke (वैराज, विराजालयवर्षमित्रलोक M. हरि
लोक) in the Heaven-world (the world of Viraj
or Hari).

That wise Three-fold-performer of Nachiketas sacrifice,
who having known these three, thus raises the Nachiketas
fire, he having thrown off the toils of death, lurking in the
heart, sorrow—transcended rejoices in the Heaven-world.

MANTRA 19.

एष तेऽग्निर्विकेतः स्वर्णयोपमवृक्षीया द्वितीयेन वरेण ।
एतमग्निं सवैव प्रवश्यन्ति जनासस्तुतीयं वरक्षिकेतो
वृक्षीष्व ॥ १९ ॥

आन्वयः—(हे) नविकेतः । हे एषः स्वर्णः अग्निः (उपदिष्टः) यं द्वितीयेन
वरेण अवृक्षीया ॥ जनादः (जनाः) तद एव जाप्ता इतं अग्निं प्रवश्यन्ति
नविकेतः । तु तीव्रत वरं वृक्षीष्व ॥

त्रुतिः—(एषतेऽग्निर्विकेतः स्वर्णः) उपदिष्ट इतिशेषः
(यमवृक्षीया द्वितीयेन वरेण) स्पष्टोर्धः । किंच (एतमग्नि-
निति) जनासत्त्रैवनामा एतमग्निं प्रवश्यन्तीत्यर्थः ।
(द्वतीयनित्यादि) स्पष्टोर्धः ।

एवः *aghah*, this.

हे (हृष्टः) to thee M.M. thy. (M. अवित इति बोल्य
“ Has been said ”—should be supplied.

अग्निः *agnih* (वरः) fire (other boon.)

नविकेतः *Nachiketah* (हे नविकेतः) O Nachiketah !

स्वर्णः *Svargyah* (स्वर्णवाहनः) heavenly, means of reach-
ing svarga..

तृष्णम् (तृष्णि) , which (fire).
 अवृत्तीयः avrinithāḥ (आवृत्तीयाऽनुभवि M. अवृत्तीयाऽनुभवि) thou
 didst ask or choose.

द्वितीयेन dvitiyena (M. द्वितीयं) by the second.

वरेण vareṇa (M. वरं) gift, boon,

एतम् etam, this.

अग्निं agnim, fire.

तव tava, thy (त्वत्संबोधनमेव) i.e. by thy name alone.

एव eva, only.

प्रवक्ष्यन्ति pravakshyanti (प्रवक्ष्यन्ति) will call or M.M.
 proclaim.

जनासः janāsaḥ (जनाः, जात् अस्तुतः) people. This is an
 archaic form of plural.

तृतीयं tritīyam; third.

वरं varam, boon.

नचिकेतः nachiketāḥ, O Nachiketāḥ.

वृनिहश्वा vṛinīhshva, ask. Choose.

O Nachiketas ! to thee this Heavenly Fire has been
 aught, which thou didst ask by thy second boon. The
 people will call this Fire by thy name alone. O Nachiketas
 ask the third boon.

MANTRA 20.

येषम्प्रेते विविक्तिरा मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति
 तेके । एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽग्ने वराणामेष वरस्तु-
 तीयः ॥ २० ॥

प्रश्नक—तेके अनुष्ठाने या इष्टविविक्तिरा एके भक्ति इति, एके च च मन्त्रम्
 अस्ति इति (कल्पन्ति) ; लघाः इन्द्रियाः वदत् विद्याः (विद्यागीताः) ;
 रात्राः इवाः सूतीयः वदतः ॥

दृतिः—प्रकृतमनुसरानः न विकीर्ता ज्ञाह (येयं प्रेते इति
अर्हाचराचरप्रह्लादित्यधिकरणे इन्म भन्ति प्रस्तुत्येत्यं हि
भगवताभाष्यकृता । अब्बपरमपुरुषार्थं कृपब्रह्मप्राप्तिलक्षण
नोक्त याथात्म्यविज्ञानायतदुपायभूत परमात्मोपासनपरा
वरीत्मतत्वजिज्ञासया अयं प्रश्नः क्रियते । एवं च येयं प्रेत
इति न शरीरमात्रवियोगाभिप्रायम् । अपितु सर्ववैष्णवधिविनि
मोक्षाभिप्रायम् ।

या yā (उद्दिष्टचारका) that which (well-known)

इयम् iyam, this

प्रेते prete (हृते नमुख्ये ; M. हृतपुरुषे तुके च नमुख्ये) about
the dead M. The wise say that the God
rules even the "dead" i. e., the men who have
become fully liberated ; the unwise say that
"liberated" are not under God's control. R.
Going off, departing, i. e., the falling off
all bondages, i. e., in the state of *Moksha*
about the liberated.

विचिकित्सा vichikitsā (संशयः M. संदेशः) doubt. Enquiry.

नमुख्ये manushye, among men (तुके च नमुख्ये) about
(the liberated) men. "Man" includes all
living beings.

अस्ति इति इके asti iti eke. "Is" say one. S. There is an
Atma; beyond the body, the senses, the Mana
and the Buddhi—(above the physical, astral
mental and Buddhiq planes). M. Some wise
one say that there is a God who rules an

controls the souls of the dead persons and of those who are liberated.

अयम् अस्ति na ayam asti iti cha eke "and it is not" (say)
इति च वस्ते the others. S. There is no such separate entity as the Atmâ besides the above four. M. That God is not the ruler of souls.

प्रत्यक्ष etad. This (doubt or knowledge) M. (प्रत्यक्षाविषयं, इति तुलसीयोः प्रेतकर्मस्वरूपं) M. This subject of doubt regarding the director of the dead and liberated souls.

विद्याम् vidyam (विज्ञानीयाम्)—I may know

अनुशिष्टः: *anusishtah* (आपितः M. उपादेश्य उत्) taught, informed, instructed.

त्वया tvayā, by thee.

अहं aham, I.

वराणी varanām, among the boors.

एषः eshah, this (boon, this teaching or instruction about the dead and liberated.)

वरः varah, boon. Madhva's reading is वृत् "chosen."

तृतीयः tritiyah (त्रितीयः) third.

There is this doubt, when a man dies, some say that the soul exists, others that it does not. May I know this being taught by thee. Among the boons this is the third.

M. Over the dead and the (liberated) men, some say that there is (a God who controls); others say that He is not. (Therefore) this doubt (has arisen in my mind). May I know this being taught by thee: of the boons, this is the third.

B. There is this doubt regarding (the condition of the) man in moksha, some say there is (still an Individual self or form or centre in Moksha) other say it is not. May I learn, being taught by thee, this (true nature of Moksha). Of the boons this is the third.

MANTRA 21.

देवैरत्रापि विचिकित्सितं पुरा न हि लुभिष्यन्तरुरेष
धर्मः । अन्यं वरं भविकेतो दृष्टीष्व मा भोपरोत्सीरिति
मा सूतीनम् ॥ २१ ॥

स्त्रवदः——जात देवैः जैवि पुरा विचिकित्सितं, हि न लुभिष्येत्, वरः धर्मः
नमः । (हे) भविष्येतः जार्यं वरं दृष्टीष्व ॥ मा जा भो उपरोत्सीरीः । जा (जा) रमं
भवितुम् ॥

वृत्ति——एवं मुक्तस्य रूपं पृष्ठो सूर्यु रूपदिश्यमानार्थस्य
अतिगह नतयापारं प्रासुनप्रभवते नश्येपतयाशब्देनोपदेष्टव्य-
भिति नत्वाह (देवैरत्रापीति) बहुदर्शिभिरपि देवैरस्मि-
न्मुक्तात्मस्य रूपेविचिकित्सितम् । संशयतम् । (नहीति)
आत्मतत्त्वं ननु ज्ञानभितिसूख्योधर्मः । समान्यतो धर्मेण वदु-
क्षानः । तत्राप्ययंदुर्जान इति भावः (अन्यंवरभिति)
रूपष्टोऽर्थः (नामोपरोत्सीरिति) जामा इति निषेधेवीप्सीयां
द्विवचनम् । उपरोत्तं भाकार्थीः । एवं नामतिस्यृ जमुञ्च ।

देवैः Devaih. By the Gods (बहुदर्शिभिः) by the sages
who look into the far.

त्रात्रा (एवस्ति वदुत्त्रूप भवति विचक्षेपते) here (with
regard to this matter, the subject of thy ques-

MANTRA 23.

त तुष्टामवदौ रें Regarding the form of
the liberated self or Mukti.

अपि api, also.

विचिकित्सितम् vichikitsitam (दंशित M. विचिकित्सा) doubtful,
undecided.

पुरा purā (पुर्वे) before.

न na, not

हि hi, verily or (यसः) because.

सुज्ञेयम् sujñeyam or पुष्ट यः (पुष्टु येयं सुतमयि माहृत्तिर्जैः पुस्ते
येयः) well-understood or easily understood.

आनुः anuh (पूर्वः M. अन्यन् स्वभावः) atomic, subtle,
unmanifested nature.

इष esha, this (relating to Atmā)

धर्मः dharmah (M. धारकस्त्वात् धर्मः = भगवान्) nature,
or Lord (because he upholds or is Dhāraka-of
all, therefore He is called Dharma).

अन्यम् anyam (अर्थादिवक्त्वात् मेतत्तियात्कोपदेशवरात् अन्य)
other

वरम् varam, boon.

नचिकेतः nachiketas, O Nachiketas

वृणीष्व varnishva, choose,

ना: mā (नां) me R. The two ना both denote nega-
tion in a strong and double form, do not press
ie. do not press, do not press.

ना: *ma, not.

उपरोक्षतीः: uparotsih (उपरोक्षं ना कार्त्तः) (do not) press (as
the creditor presses the debtor to discharge the
promise).

ऋति ati, an upasanga to be connected with ऋति

मा mā (ना प्रति) .to me, not .M.

सृज srija or ऋति-सृज (विमुक्त रथं वरं) let go.(this boor

एनाम् enam (वरं) this boon. According to Madhva ये
phrase ऋति &c. is the reply of Nachiketas. He
explains ऋतिसृजेव mātisrijaivam=एव (उह प्रकारे)
thus (in the above mentioned method) मा ऋतिष्ठ
(ऋतिसृजनं परिशयां चो कार्योः) do not resile or go
back (on thy promise O Death).

About this by the Devas, even of ore there was :
doubt ; because it is not easy of understanding. This nature
is subtle. O Nachiketas ! ask another boon, do not press
me ; let go to me this (boon).

M. This (question) was left undecided even by the
gods of old, because it is not of easy comprehension. Thi
God is subtle (of unmanifested nature). O Nachiketas
ask any other boon. Do not press me. Free me from thi
(pledge of answering thee.)

MANTRA 22.

देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल स्वश्व सृष्ट्यो यज्ञ सुविधा
हेयमात्थ । वक्ता चास्य स्वादृगन्यो न लभ्यो नान्यं
वरस्तुस्य एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥

अथवा—(नाविकेताः उवाच) । हृषो ! ऋति किल विचित्सितं पुरा देवैः ऋति
विचिकित्सितं, यद् एवं च न तुविचित्सितं ऋतिं (कश्यविदि) ऋत्य (तत्त्वस्य) वक्ता
च स्वादृग् (स्वदृग्न्यः) अस्यः न लभ्यतः, (अतः) एतस्यतुस्यः अस्यः कश्चित् वा
च (ऋतिं इति भव्ये) ।

सृष्टिः— एवमुक्तो विचिकित्सा आह । (देवैरज्ञापिविचिकि-
तेततं किंतुति) सपष्टोऽर्थः ॥ (त्वचेति) त्वं च मृत्योन् नुहे-
निति यदात्मस्वरूपमुक्तवान् । (वर्तते) त्वादृक् त्वादृश
त्वर्थः अन्यस्पष्टम् ।

देवैः devaih, by the Gods

आह atra, in this (matter)

अपि api, even

विचिकित्सा vichikitisitam, doubtful or had doubted

किंतु kila, verily. (I hear from Thee O Death that
Devas had even doubted about it)

त्वं tvam, thou.

ए चha, and.

मृत्यो mrityo O Death

यत् yat (यस्त्रित्) because

न ना, not.

सुचेयं sujneyam, well-understood.

आत्म अथा (क्षयस्पतः M. वदति) sayest. S, I hear from
thee that Devas even doubted as regards this,
and because thou O Death also sayest that the
truth about self is not well-understood, therefore
I ask it from thee. M. Do not try to resile
from thy promise. why ? Because, O Death ! thou
even sayest that Devas doubted it and it is not
well understood, therefore &c.)

वक्ता vaktā, speaker

ए चha, and

कर्ता asya (कर्ता M. जलान् विषय) of this
or the subject of my question).

त्वाद्यक्ति tvādtyik (त्वत् तुल्यः) like Thee.

अन्यः anyah (परिवहतश्च) another.

न na, not

सर्वः labhyah (अविद्यमालोऽपि) to be found (even a
search among the learned)

न अन्यः na anyah, not any other.

वरः varah, boon.

तुल्यः tulyah (उद्गुणः) equal, like

एतस्य etasya, of this

कश्चित् kaschit, what so ever

(Náchiketa said) O Death ! about this certainly of
the Devas even were in doubt and thou also sayest that i
not easy of understanding ; if this truth, a speaker like t
no other can be obtained, therefore, like this there is no ot
boon.

MANTAR 23.

यत्तायुषः पुत्रपौत्रान् दृढीष्व बहून् पशून् हस्तिहिय
भृशान् । भूमेर्महदायतनं दृढीष्व स्वयच्छ जीव श्र
यावदिच्छसि ॥ २३ ॥

यत्तायुषः—(यत्ता उवाच) यत्तायुषः पुत्रपौत्रान् दृढीष्व, (तत्ता) बहून् ।
हस्ति हिरवं भृशान् दृग्मेः भृश भ्रायतनं दृढीष्व, स्वयं च (जीव) यावद् य
(वर्षावि जीविदुष) हस्तिः, तावद् जीव ॥

दृत्तिः—एवं नचिकेतसोऽको सुस्युर्चिवमस्यदुरधिगतत
मध्येन त्यहयतीतिनिश्चिवत्य सत्यंपिग्रहयसाभर्यं विषया

एतक्षेत्रे एतायूशं मुक्तात्म सत्यं नेत्रदेशार्हनितिमत्वा
मुक्तार्थामुक्त्यर्थं प्रलोभयाद्युपात् । (शतायुष इति) हपष्टो-
र्णः (भूमेरिति) पृथिव्याः विस्तीर्णमायतनं भवहलं राज्यं
हीच्च । अथवा भूमेः खं बन्धिनहदायतनं विविक्षाला
सादादियुक्तं रुणीच्च (स्वयंचेति) पावदुवर्णाच्चि-
तैवितुमिच्चति तावज्जीवेत्यर्थः ।

शतायुषः sātāyushah (शतं वर्षायाद्युचि वैरां वा॒ M. शतमाद्युचि)
centegenarian, or hundred lives or years.

पुत्र-पौत्राण् putra-paustrān, sons and grand-sons.

हर्षीच्च vrinishva, choose.

बहुन् bahūn, many.

पशुन् pasūn, cattle.

हस्ति hasti, elephants.

हिरन्यम् hiranyam, gold. Hasti-hiranyam is a compound
Dvandva-ekavad-bhāva.

अस्वाद् asvān, horses.

द्वृग्नेः bhūmeh (पृथिव्याः) of earth.

महत् mahat (विस्तीर्ण) wide, very broad.

आयतनं āyatanaṁ (आयतं M. अतिविस्तीर्णमूलसर्वं) piece, or
abode or portion, or नरहर्षं राज्यं circle of empire
R. a mighty empire, or a glorious palace.

हर्षीच्च vrinishva, choose.

स्वयं svayam, thyself.

ए चha, and.

जीवः jīva (जीव की वारपरीत वाक्ये विवरणात्) Jīva (शब्द)
 सरदः saradā (सर्वापि) auf Anna (or raine).
 यावत् yāvat् (यावत् यावत् शोषित) as long as
 इच्छि ichchhasi, thou wishest (to live).

(Yāma said) choose sons and grandsons living for a hundred years; many animals, horses, elephants and gold. Choose a wide empire of earth and live thou thyself as many autumns as thou desirest.

MANTRA 24.

एतत्सुखं यदि भन्यते वरं दृढीष्व वित्तं विरक्तीति
 काम्यतः । महाभूमी नचिकेतस्त्वमेधि कामानान्त्वा कामभा
 करोनि ॥ ३४ ॥

अल्पदः—यदि एतत्सुख वरं भन्यते दृढीष्व । वित्तं विरक्तीविकां च । च
 चेतः । महाभूमी त्वं इष्व । त्वा कामानाम् कामभाजं करोनि ।

वित्त—(एतत्सुखमिति) उक्तेन वरेण सदृशमन्यर्भा
 वरं भन्यते चेत् । तदपि दृढीष्व । प्रभूतं हिरवयरकादिकं चि
 जीवानं चेत्यर्थः । एष्वि भव । राजेतिशेषः । अस्तेलोदम्भ
 नपुरवैक्षण्यनम् । कामानाम् । काम्यमानानामधरः प्रभू
 विषयानाम् । कामभाजं कामः कामता । तां विषयता
 नजतीति कामभाज् तम् । काम्यमानाप्तरः प्रभूतीनाम्
 कामनाविषयं करोनीत्यर्थः ।

इत्यैतत् वरोपदित्तेन्) this (to these as in section
 above).

- तुल्यम्** tulym (एवं M. त्वरु भासिष्ठ चरणम्) equal to; like (un-to the boon asked by thee, or equal to those mentioned above).
- यदि** yadi, if.
- मन्यसे** manyase, thou thinkest.
- वरम्** varam, a boon (any other boon).
- वृनिश्वा** vrinishva. choose (that also).
- वित्तम्** vittam; wealth (प्रभुत्वं हिरण्यकशील) large quantity of gold, gems &c.
- चिरजीविकां च** chira-jivikām cha (चिरजीवनहेतु) and the means of living long.
- महाभूमो** mahā-bhūmau (चहस्त्वा भूमो राजा M. उपर्वभूमी) (king) in a mighty land M. (born) in a sacred land.
- नचिकेतः** Nachiketaḥ O Nachiketas !
- त्वम्** tvam, thou.
- एहि** ehi (अव or M. एहैत्व) be (Imperative of एहि to be). Be thou (born or a king) in a big (or) sacred land. Or the word "ehi" may be derived from एहि 'to increase' and then, एहि would mean एहैत्व 'increase'. That is 'be thou prosperous in a sacred land'; another reading according to M. is एहाय भूमोऽ। Then the meaning would be "Be thou mighty in the land."
- कामानां** kāmānām (दिव्यानां भासुभासां च M. कामानामानाम् चाहे) of desires (divine and human), amongst those who are wished for,

- कर्ता त्वा (ते) thee.
 कामभाजीं kama-bhajam. (कामभाजिन्, कामाद् M. कामिभाजन्)
 enjoyer : sharing in desires, worthy of having
 objects of desire. M. a sharer amongst those who
 are desired ie. One of the "adored" or "desired
 ones" of earth.
 करोमि karomi, I make (for I am One whose will is
 never frustrated).

If thou thinkest (there is) any other boon like this, choose
 that also. Choose wealth and long life, O Nachiketa, be thou
 a king of wide world. I shall make thee an object of desire
 even to those whom the world desires.

MANTRA 25.

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् कामाधेशन्दतः
 प्रार्थयस्व । इना रामाः सरथाः सतूर्यो नहींदूशा लक्ष्मनीया
 मनुष्यैः । आभिर्मर्त्पत्ताभिः परिचारयस्व मचिकेतो मरण
 नानुप्राप्तीः ॥ २५ ॥

आवाः—ये ये कामाः मर्त्यलोके दुर्लभाः (वाद) वर्द्धै कामाद् इन्द्र
 प्रार्थयस्व ॥ इनाः बरथाः बहुर्वा रामाः, वृदूशाः यहि मनुष्यैः कल्पनीयाः ॥ आ
 भिर्मर्त्पत्ताभिः आभिः परिचारयस्व । मचिकेतो मरणं ना नहुप्राप्तीः or मरणं ना
 नानुप्राप्तीः ॥

बृति—(येयेकामा इति) इन्द्रतः यथेष्टुनित्यर्थः (इमाराम
 इति) रथवादित्रसहिताः सया दीयमानाः लिप्यः, मनुष्याव
 दुर्लभा इत्यर्थः। (आभिरिति) आभिः सया दत्ताभिः परिक्षारि
 काभिः पादचंद्राहनादिगुप्तवांकारयैत्यर्थः। मरणमनु नरणा

मुक्तेः पश्यत् । मुक्तात्मस्य दूषनिति यावत् । भरह-
पाडस्य देहवियोग कामार्थयवाचिनोऽपिप्रकरणवशेन विशेष
वाचित्वं न देहान्वयेति दूषण्यम् ।

३ ye ye. what what ie. what-so-ever.

कामाः kâmâh (प्रार्थनीकामः) objects of desire or solicitation

दुर्लभाः durlabhâh, difficult of attainment.

भर्त्यलोके martyaloke (M. मूर्खोके, जागृत्यदेहे य) in the mortal world, in the Bhûr-loke or in the human body.

सर्वाण् sarvân, all (those).

कामान् kâmân, desires (or objects of desire and solicitation).

चन्द्रः chhandatah (इच्छातः M. स्वेच्छायुक्तारेत) R. यथैः as desired. according to (thy) measure, R. as wished.

प्रार्थयस्व prârthayasva, ask thou.

इमाः imâh, these (divine apsaras, angelic beings, beautiful, accomplished, dwellers of Death world).

रामाः râmâh (रमयन्ति पुराणाः M. विष्णुः) women, lit. delight-givers; charmers. M. M. fair maidens.

सरथाः sa-rathâh (यह रथर्वर्णने) with chariots.

सदूर्धाः sa-tûryâh (चक्रविहाः M. दोषस्तरा इत्याः) M. M. with musical instruments.

ना na, not

हि hi, verily

ईद्रिसः idrisâh or ईद्रिसी idrisî (यह विदा M. ईद्रिसी उच्चार) like these,

- तन्मीवा:** lambhanyāv (लभ्यते ; M. लभ्यतः) M. M. to be obtained ; to be got.
- मनुषयैः:** manushyaiḥ (मन्त्रैः) by men (or mortals)
- आभिः:** abhiḥ (M. एवादि उपर्याप्ति उपर्याप्तिः) by these (daughters).
- मत् प्रत्याख्यातिः:** mat prattābhīḥ (जया इत्याख्यातिः परिचार्याख्यातिः M. अह॒ इत्याख्यातिः) by me given.
- परिचारयस्व** parichārayasya (जात्यानं पादप्रवासमादि बृशुर्द्धं कारय
इत्यसः M. परिचार्यस्व, देवो जय) be served by them,
cause them to wait on thee (by washing thy
feet &c.)
- नचिकेतः:** nachiketaḥ O Nachiketas !
- मरणं** maranam (भरणं उद्गृह्ण मरणं प्रेतेऽस्मि नाश्च इति भाकदत्त-
परीक्षाद्यन्यं M. भरणं बृतस्यभगवत्त) Death (the ques-
tion relating to death—the idle curiosity as to
whether there is or is not an Atmā after death.
M. About the dead persons and the Lord living
in the dead).
- ना अनुप्राप्तिः:** nā anuprāptih (ना इव अनुप्राप्तिः M. ऐव इव)
thou shouldest not ask ; M. do not ask. R the
word इव should be construed with भरणं, ie, भरण
अतु = भरणात् अत्थेऽप्यात् “after Death ie. the post
mortem state.” The Death here means Mukti
ie. the post Mukti condition.

Whatever desires are difficult of attainment in the mortal body, all those desires, fully mayst thou ask. These women with chariots and musical instruments, (may be thine). Like them men verily cannot get. Be thou served by these give-

y m. O Nachiketas! Do not enquire after death. Or R.
Do not enquire about the after-Mukti condition.

MANTRA. 26

इबो भावा मर्त्यस्य शदृष्टंते तत् सठवैन्द्रियावाज्जर-
निति सेजः । अपि सठवैज्ञीवितमरुपमेव तवीव वाहास्त
तृत्यगीते ॥ २६ ॥

प्रमाणः — (नविकेता : उवाच) हे श्रवण ! (भीगा :) इबोभावा ; मर्त्यस्य
वैन्द्रियावर्ती वह इतर वेषः (तद्) अरयन्ति । वहे अपि जीवितं चर्ये इव ; इव
एहा, इत्यतीते तव इव (विष्टु) ॥

इति—एवं प्रलोभ्यमानेऽपि नविकेता अशुभितहृदय
वाह । (इबोऽभावा इति) हे अन्तक । इव दु पन्थस्तां ये मर्त्यस्य
तामाः ते इबोभावाः । इवः अभावो येषां ते सथोक्ताः दिन-
प्रस्थाविमेऽन भवन्तीत्यर्थः । सर्वैन्द्रियावां यदेतसेजः । तत्
अरयन्ति । अपहरः प्रदृतिभीगाहि सर्वैन्द्रियैर्वैत्यावह
ति भावः (अपिसर्वं निति) अस्त्रहोपिजीवितं खरपं किमुता
इत्सदादिजीवितम् । अतशिवरजीविक्षापि नवरहार्त्यति
भावः । वाहाः । रथादयः । तिहृन्दितविशेषः ।

इवः svah (नविष्टुति व नविष्टुति वा इति उद्विघ्नमान एव वेषां
भावः M. चरेषुः) to-morrow (whether they will
or will not last till to-morrow; things whose
existence is so doubtful R. इवः भावो “not
lasting till to-morrow.”

भवेत् bhāvāḥ or M. R. अभावाः abhāvāḥ (अवर्तं M. चरेषुः
भावावाः अवन्ति इति भावाः, अभावाः, चरेषुः,

परिवर्तः) lasting; M. R. not-lasting; not-existing; not stable, transitory R. which do not last for two days even.

मर्त्यस्त् martyasya (मृत्युस्त्) of the mortal-(man).

यत् yat, because (M. ये) =these. (मृत्यु एतद् =ये एवेष्टि all these)

अनका antaka (हे दृष्टे) O Ender ! O Death !

एतत् etat, this (M. एते पुत्रादेयः) thèse sons &c. Singular for Plural.

सर्वेन्द्रियाणां sarvendriyānām, of all the senses.

जरयन्ति jarayanti (जरयन्ति M. जरयन्ति) (they) cause decay. M. M. wear out; exhaust; take away. M. The effort in preserving these objects of enjoyment causes the decay of the vigour of all senses. S. The apsaras &c. and other sensual enjoyments are all evil.

तज्जः tajah (M. तीजः) M. M. vigour. The heat, the energy, the fire, the vital fluid.

अपि api, also

सर्वम् sarvam (यह ब्रह्मः) all (even of Brahma)

जीवितम् jivitam (जागृतः) life.

अल्पम् alpam, short.

एव eva, even. (as the life of a Brahma even has an end; not like those of the Muktas which has no end).

तावः tava; thy

MANTRA 26.

४७

- एवं eva, even (एवं ओऽ विष्णु)
 वाहाः vāhāḥ (रथादयः M. रथादिवाहनामि त्रैवत्तम्) chariots,
 तव tava, thine
 नृत्यगीते or ;M. नृत्यगीतं Nritya-gīte or nritya-gītam
 (इष्टवैकल्पामः, रामानिः त्रैवत्तम् तदात्म) dancing and
 singing (let be).

O End-maker (all these enjoyments) are transitory. They exhaust all this energy of the senses of man. The longest fe is indeed short. Thy vehicles, thy dancers and singers remain with thee.

MANTRA 27.

न वित्तेन तर्पयीयो भजुद्यो लप्त्यामहे वित्तनद्रात्म
 रथा । जीविष्यामे यावदीशिष्यसि त्वं वरस्तु मे वरणीयः
 । एव ॥ २७ ॥

अथवा:—भजुद्यः वित्तेन न तर्पयीयः । यह (यह) स्वा (त्वां) ब्रह्माद्यनो
 त्वं लप्त्यामहे । जीविष्यामः यावद् त्वद् ईविष्यति । हु (विष्णु) चः एव चरः
 वरणीयः ॥

वृत्ति—(भवित्तेनेति) नहि वित्तेन लठ्ठेन कस्यचित्तृप्तिः
 अट्टचरी । नजातुकामः कामानामुपभोगेन शास्यतीतिष्या-
 दितिभावः । किंच (लप्त्यामहे वित्तनिति) त्वां वयं द्रूष्ट-
 वित्तहेत् । वित्तं प्राप्त्यामहे । त्वं दर्शनमस्तिषेत् । वित्त-
 निति भो भाव इति भावः ॥ तर्हि चिरजीविकामार्थनीयेत्यन्नाह
 गीविष्यामे यावदिति (यावद्कालं यान्य पदेत्वमीश्वरतया-
 त्वं चे । उपत्ययेन परस्मैपदं तावत्पर्यन्तमस्माकमपि जीवितं

स्तुतेषां नहि तवदावदिलुभीतं प्रसन्नतीविसाम्भावः
करिददलिः प्रसन्नाभालुभयारो तावदेव जीवनमिति भावः
आतः । येऽपि मे त इति प्राकृष्टसुतेहर एव वर्तीय इत्यर्थः ।

ना, not.

विचेष्ट vittena, by wealth.

तर्पणीयः tarpaniyah (M. जाप्त्वादीयः) Satisfied M. M. made happy.

मनुष्यः manushyah, man.

प्राप्त्वामहे lapsyāmahe (प्राप्त्वामहे) we shall obtain (if we have the thirst for wealth).

विचेष्ट vittam, wealth.

अद्रिक्षमः adrikshma (गुह्यक्षमो वर्णः) when we have seen.

चेत् chet, if (S. If we have desire of wealth, we shall surely get it, as we have seen thee. M. If or when we have seen thee, then certainly we shall get wealth, for life, wealth &c., are secondary rewards that necessarily follow the sight of a God like Thee—they need not be asked for separately. R. Where is the difficulty in obtaining wealth when we have had the good fortune of seeing Thee, which is more difficult).

त्वा tvā (स्त्रावः) thee.

जीविष्यामः jivishyāmah, we shall live

यावद् yāvad (यावे परे M. यव यावदात्मः ईवाते यावदात्म शब्दः यावः) so long (as on the post of Yama art thou the occupant, M. So long as of my life thou art the lord, up to that time I shall live for thou art the lord of life).

मृत्युः (मृत्युः यमः ताम् M. तु ते चकितः)
 thou wilt rule (thou remainest lord, M. or art
 God of my life). R. So long as thou holdest the
 office of Yama, so long as the lordly authority
 of Yama is vested in thee, there is no one
 who can take away our life, by disregarding thy
 command.

त्वम् tvaṁ, thou.

वरा॒हः varāh, boon.

तु tu, only, verily (M. This indicates the supremacy
 of this boon).

मे me, mine.

वरण्याहः varan̄yāh, to be chosen

सा sa, that (प्राप् वाचित् इष) which I have already
 asked.

एव eva, indeed. That is, how can a man who has
 the good fortune of seeing thee or getting thy
 favor, have short life or wealth.

The man is not satisfied with wealth. When we have seen
 e, we shall obtain wealth. We shall live, so long as thou
 lest (as Yama). But that indeed is the boon chosen by me.

MANTRA 28.

अजीर्णतामसृतानामुपेत्य जीर्णमन्तर्यः क्षणःस्थः प्रजा-
 त् । अभिधायन् वर्दरतिप्रमोदामतिदीर्घं जीविते को
 ति ॥ ३६ ॥

(अजीर्णतामसृतानामुपेत्य जीर्णमन्तर्यः क्षणःस्थः प्रजात् ।
 अभिधायन् वर्दरतिप्रमोदामतिदीर्घं जीविते कोति ॥ ३६ ॥)

वाति—(अलीयेतानिति) परामरण शून्यानां मुक्तान्
 स्वदृष्टं ज्ञात्वा प्रजानन् । किंवद्दी जरामरणोपमुतोऽयंजनः
 तदास्थः ॥ १८ ॥ जरामरणद्युपमुताप्तरः प्रभूतिविषयविष
 कात्पावान् कः । कथं भवेदित्यर्थः (अभिज्यायनिति
 वर्णाः आदित्यवर्णस्वादि रूपविशेषाः । रतिप्रभोदा
 ब्रह्मभोगादि जग्नितानन्द विशेषाः । तान् सर्वानभिज्याय
 निपुणतया निरूपयन् । अत्यरुपे हि केजीविते कः प्रीतिमान्
 स्पादित्यर्थः ।

अलीयवाच ajīryatām (अयेऽहानिनाप्राप्तवतां M. उपत्तवतः ; वयः प्रभूति
 वस्त्रिति जनां) of not-decaying, those whose life
 period never shortens: those who are lords of
 life &c. M. M. free from decay.

महातानां amritānām (M. देवानां R. मुक्तानां = of the Liberated
 ed) of the immortals, of the Devas.

उपेत्य upetya (हयनक्य M. प्राप्य R. ज्ञात्वा, the word ज्ञात्वा
 should be supplied) having reached (the com
 pany.) M. M. having approached. R. Having
 understood (the nature of the Muktas who are
 free from death and decay).

जीर्य jīryan (जरामरणवाच) decaying.

मर्यः martyah, mortal.

क्वाद्यः kvādhaḥsthaḥ or M. क्वाद्यः kvādhaṣṭaḥ (S. तः =
 शुष्किती जप्तवृत्तिरिक्षादित्तोदापेत्यवाः तस्यां तिष्ठति इति =
 क्वाद्यः ॥ M. क्वाद्यस्तो महात्म ; तः कुरुते ; एव कुरुते, किं
 नदानेत्वं अलीयेत् एव जापते इति अर्थः ॥) S. Earth-lower

staying. A compound of three words भूः = Earth; अतः = low or down i.e., lower than the astral and other regions, रहतः = staying. That is a person who lives on the lower earth; a denizen of the lower sphere. Another reading by S. is द्वारदारयः = "who, given to these (pleasures of having sons.) M. द्वारः = where, दर्शयः = has been drawn down. Where has the man who has approached the Immortals ever fallen down ? Never. He always becomes or remains great and undecaying. R. द्वारदारयः = How have faith in these (apsaras &c. understanding their unstable nature).

प्रजानन् prajānan (परमभवात् M. हे प्रजानह विद्वत्), standing, knowing, M. O wise one ! R. विदेषी 'the discriminating.'

अभिध्यायन् abhi-dhyāyan (विषययत् व्यावहृत् M. स्मरत्) reflecting over, meditating over M. M. pondering on. M. Remembering. Wisely understanding.

वर्ण varna—(गीति; M. ब्राह्मणादिः देहसंक्षेपोत्ता विद्येषोत्ता) Colour, Song, M. M. beauty M. Castes like Brahmana &c. or the beauty of the body. R. A particular form like the colour of the Sun : the glorious super-physical form.

रति rati—(गीति M. विषयादुभवत्तुत्तुत्तु) play, love, M. the pleasure derived from sensual gratification. R. Joy produced by enjoying the bliss of the condition of being a Brahman: रति-प्रभोदाः is a compound word-meaning the ecstasy of union (with Brahm)."

प्रमोदः (pramodan: M. प्रमोदन् वा) pleasure
M. the pleasure derived from the experience
of higher objective gratification, intellect
pleasures. Or the pleasures of music (var
and sports (rati).

अति-दीर्घे ati-dirghe, in a prolonged. R. reads अति-वसे
a very short.

जीविते jivite, living.

का रमेत kah rameta, who delights.

S. Reaching the presence of the undecaying and the un
dying, and knowing (that higher gifts can be obtained fr
them than wealth &c.), how a decaying mortal, a denizen of
lower sphere, (can ask lower gifts) ? Who can delight in lo
life while contemplating (the transitory nature of) the ple
asures of beauty and love ?

R. Knowing (the nature of the Muktas who are) free fr
decay and death, how can the decaying Mortal, who h
realised (his own imperfection), put any faith in these (s
aras) constantly meditating over the Radiant-Form, t
Bliss-of union, who can find joy even in the long
(earthly) life.

M. O wise (Yama) ! Having (once) approached (the vi
nity) of the Undecaying and the Undying where (has ever
decaying mortal been drawn down ? (Even a long life is i
desirable for) remembering (the bye-gone) beauty, pleasure
and joys, who can find happiness in a long life ?

MANTRA 29.

एस्मिन्दं विचिकित्सन्ति मृत्यो यस्ताप्यराये नह

हि भरतः । योऽयं वरो गूढनगुप्रविष्टो नाम्यस्तस्माच्चिता दृशीते ॥ २६ ॥

वाच्यः—हत्यो ! वस्त्रिर् इदं विचिकित्सिति चहति चात्मराये यत् चक्षित् । न दृष्टिः । यः चर्यः वरः शृङ् ग्रन्थविष्टः, वस्त्राद् चाच्च चिकित्सेताः न दृशीते ॥

(यस्मिन्निति) नहतिपारलीकिते यस्मिन्नमुक्तात्म ब्रह्मे संश्वरते । तदेव मे ग्रूहि (येयनिति) गूढं आत्मतत्त्वमुप्रविष्टः येयंवरः । तस्माद्द्यन्यं चिकिता न दृशीतेस्म । ति श्रुतेवंचनम् ।

वस्त्रिर् (मेरे) इदं (विचिकित्सनं) विचिकित्सनिति, (हे हत्यो चात्मराये वित् यत्, तद् दृष्टिः नः (अस्तम्यते) ॥ योऽयं वरो गूढं ग्रन्थविष्टः, वस्त्रात् तद् चात्मर् चिकित्सेताः न दृशीते ॥

यस्मिन् yasmin (मेरे M. विषये) in which (after death or in which subject), about which.

इदं idam (विचिकित्सनं M. इदं मेरे मेरकरणा यस्मिन् च च) such ; this, (doubt : M. whether there is such ruler of dead).

विचिकित्सनिति vichikitsanti (M. उद्दिष्टे चनाः) People make enquiry or raise doubt.

हत्यो mrityo, O Death !

यत् yat, what (M. has not this यत् in the text).

चात्मराये sāmparāye (परसोऽविष्टये M. तुल्ये “ विचित्रकहृष्णी चोदाच्च R. चुक्रात्मराये ”) S. about the next world. M. For the sake of liberation. In the matter of the Hereafter. For the sake of Supreme libera-

KATHA.

tion. R. The great Hereafter (state of the liberated).

महति mahati, (महर प्रयोगविभिन्ने) in the great, Supreme.

ब्रूहि brûhi (ब्रह्म M. उपदेश) Say, teach.

नः nah (आत्माद्वय) to us.

तद् tat, that. M. तद् तु नः = तदेव मेतत्प्रेक्षस्वरूपं that- is the essential form of the Lord who rules the dead.

यः yah, what, as.

अयम् ayam (प्रकृत आत्म विषयः) this (about the Atmâ)

वरः varah (M. मेतत्प्रेक्षस्वरूपोक्तिमार्यवृपः) boon.

गुह्यं gûdham (गहनं दुर्दिव्यं वेदम् M. गोप्यतां) occult, deep secret, hidden.

अनुप्रविष्टः anupravishtah (प्राप्तः) has entered or attained or is related to.

न na, not.

अन्यम् anyam (वरं) any other (boon).

तस्मात् tasmât, than that (boon); or therefore.

नचिकेता Nachiketâ, Nachiketas.

वृन्दीते vrînîte, Chooses.

O Death, as with regards to the Great Hereafter (the condition of the Muktas), they have raised this doubt, thou indeed tell thou to us. As this boon relates to the Hidden therefore Nachiketas does not choose any other boon.

About which (people) have raised such doubts, that God indeed, O Death, reveal thou to us (that we may get) i.e Supreme Liberation. As (the subject of) this boon has been kept a secret (so long), therefore, no other boon does achiketa choose.

अथ प्रथमाध्याये द्वितीया वल्ली ।

* MANTRA I.

अन्यद्वयोर्याज्ञ्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थं पुरुषं अनीतः । तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति हीयतेर्थार्थं प्रेयो वृणीते ॥ १ ॥

अन्यद्वयः—श्रेयः अन्यत् उत (तथा) प्रेयः अन्यत् ते उभे नानार्थं पुरुषं अनीतः (वर्णीतः) ॥ तयोः श्रेयः आददानस्य (ग्रहीतुः) साधु (शिवं) ति ॥ यः उ प्रेयः वृणीते (उपादते) अर्थात् (परमार्थात्) हीयते ॥

अन्यत् anyat (वृयनेव) other, different.

श्रेयः *sreyah* (निः श्रेयसं M. प्रथमाध्याये वल्लीतः) M. M. Good. S. Suminum Bonum, liberation. M. most praiseworthy, the knowledge of Brahman R. the Moksha. The Path of Wisdom or Vidyā.

अन्यत् anyat, different, other.

उत् *uta* (अति) also.

एव *eva*, indeed M. इव *iva*, as if.

प्रेयः *preyah* (प्रियतरम् M. प्रियतरम् दारापत्यादिकान्यमार्थं वस्त्वपि अन्यदिव इति न जानतां दारापत्यादिहरप्रियतेर्जपि अहुभागारा श्रेयस्त्वनेव इति तृष्णाय एव शब्दः) M. M. pleasant. M. most pleasing, the desired object.

like wife, children &c. are as if another. The man who thus knows the difference between Brahma—jnâna and worldly blessings, for his these worldly things, wife, children &c. become means of liberation, through right understanding. This is the force of “even.” One gives future, and the other present happiness. R. The enjoyment The Path of Avidyâ or Action, leading to endless births and deaths, but not liberation.

ते te (स्रेयः क्रेयसी) these two (the good and the pleasant).

उभे ubhe, both.

नानारथे nânârthe (nânâ and arthe) (भिन्नप्रयोगमे or भिन्नप्रयोगके) different objects.

पुरुष purusham (अधिकृतं वस्त्रावसादि विचिह्नं M. देहम् man, a qualified person, having particular castage of life &c. M. the embodied Soul.

विनीतः sinitah (बद्धनीतः) bind. There are two attachments of the Soul—one towards the Spirit and the other towards the Temporal.

तयोः tayoh (M. क्रेयः स्रेयसीर्जन्ते) of these two (good and pleasant).

स्रेयः sreyah (M. ग्रहविद्या) the good, (the Brahma-Vidyâ).

आदानस्य âdadânasya (उपादामे कुर्वतः M. उपादानस्य) of who accepts, who worships. M. M. who cli-
R. लोकात् प्रयत्नमानस्य who struggles for or en-
vours towards Moksha.

श्राव्य sādhu (शोभनं शिवं M. भद्रं भवते। चर्णं) well, auspiciousness, M. freedom from rebirth and worldly existence.

भवति bhavati, is or becomes.

हीयते hiyate (हितु चर्षते M. हीनो भवति भवताये एव बहुते भवति) M. M. misses, loses or becomes low, (is bound in the chains of rebirth).

अर्थात् arthat (पुरुषार्थात् पारमार्थिकात् प्रयोगनात् नित्यात् M. परमपुरुषार्थात्) M. M. end; the supreme object of man, the Eternal.

यः yah, who (short-sighted person).

उ u (एव) indeed.

प्रेयः preyah, pleasant (wife, children &c.)

वृणीते vrinite (उपादने) chooses.

Different is the Good and different indeed is the Pleasant; th these towards diverse objects draw down the man. Of ese two, for him who accepts the Good, there is freedom; t he who chooses the Pleasant, misses the object.

MANTRA 2.

श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तौ सम्परीक्य विविनक्ति
रः । श्रेयो हि धीरोऽभिप्रेयसो वृलीते प्रेयो मन्दो योग-
ाद्यवृणीते ॥ २ ॥

अथवयः—श्रेयः च प्रेयः च मनुष्यश्च एतः । धीरः इतौ सम्परीक्य विविनक्तिः

प्रेयशः श्रेयः हि अभिवृणीते ॥ मन्दः योगदेनात् प्रेयः वृणीते ॥

श्रेयः greyas, good.

च cha, and

प्रेयः preyah, pleasant

४ oha, and

मनुष्यम् manushyam (मुरुः) man

एतः etah (आ इहः) It is a compound verb; the upsarga आ is added to the Present, 3rd Pers. Dual इहः from ए “to go”) approach (M. प्राप्य विद्धुतः or S. प्राप्तुः) These two stay approaching him. Promiscuously surround.

तौ tau, these two (the Good and the Pleasant, the Brahma Vidyâ and the Kâma objects) Dharma and Adharma.

सम्परीक्ष samparîtya (सम्प्रकृप्तिगम्य, अवदा शास्त्रोच्य M. सम्प्र कृप्तव्य) fully understanding, reflecting with mind fully knowing. M. M. going round about examining.

विविक्ति vivinakti (पूर्यक अरोति M. अयो नोचकं, प्रेयो बंधकं इव विवेच्यति) separates, distinguishes (that the Good causes liberation, and the Pleasant cause bondage).

धीरः dhîrah (धीमाण् M. विवेकी R. प्रजाशाली्) the wise the discriminating one. R. विद्या रक्षते=धी “who delights in wisdom.”

श्रेयः sreyah, the good, the Brahma-vidyâ. The Path of Liberation.

हि hi (इव) only.

धीरः dhîrah, the wise one.

अभि (वृप्तोरे) abhi. An upasarga to be joined to the verb. According to M. it governs the no preyasah and means अवद्याय “rejecting,”

प्रेयः preyঃ sah, (प्रियतात् दारापरयादि कामात्) the pleasant.

वृन्तिे vrinīte, chooses.

प्रेयः preyah the pleasant.

मन्दः mandah (मन्दपदुष्टिः M. विवेकहीनः) the dull, the fool, the man of small understanding, devoid of discrimination.

गच्छेनात् or ए yoga-kshemāt or yoga-kshemān M. M. greed and avarice. योगक्षेमनिविसं शरीरादि लघवय रक्षनिविसं M. अप्राप्त कामनास्तिर्योगः; तस्य जगत्प्रगतेन स्थिरत्वं सेनः) for the sake of growth and preservation (of body &c.); acquisition (of new wealth) and preservation of old; the Path of samsara.

वृन्तिे vrinīte, chooses.

The Good and the Pleasant promiscuously surround the man. The wise fully examining them, distinguishes (them). ie wise chooses the Good over the Pleasant. The ordinary man chooses the acquisition-preservation (Path of Action).

MANTRA 3.

स त्वं प्रियान् प्रियरूपाथ्यश्च कामानभिध्यायत्तचि-
त्तोऽत्यस्त्राक्षीः । नैताथ्यं सृङ्गां वित्तमयीमवांस्तो यस्याम-
न्ति बहवो मनुष्याः ॥ ३ ॥

अन्त्यः—नविकेतः त्वं प्रियान् प्रियरूपान् च कामान् अभिध्यायत् अत्य-
स्त्रीः । एतां वित्तमयीं सृङ्गां च अवासः । यस्यां बहवो मनुष्याः भवति ॥

{ च sn, he (merely emphatic, not to be translated).
त्वं tvam, thou

प्रियान् priyān (पुण्डीत् M. दारापत्त्वादीत्) the pleasures (objects like sons and wives.)

प्रियरूपाः priya rūpāḥ, M. M. are delightful (अप्सरः प्रभुति-
काव्याद् M. पृहरान्मेतदीप्) seeming pleasant,
(such as apsaras &c. or houses, gardens, &c.) M.
M. seem delightful.

च cha, and.

कामाद् kāmād (M. काम्यमानाद्) desires. M. M. pleasures.
M. Objects of desires.

अभिध्यायन् abhi-dhyāyan (विजयद् तेषां अनिश्चयं अवारत्यादि
दोषाद् M. अस्तिरतया भवानः) meditating, pondering,
thinking over (their transitoriness and worth-
lessness).

नचिकेतः O Nachiketas !

अत्यस्त्राणीः atya-srākshīḥ (अतिसूक्ष्माद् परिरक्षयाद् असि M. स्थूल-
ताद् अभुः) hast rejected. M. M. dismissed.

अन्यतप्राणीः anyat-prākshīḥ (अन्यत् = इष्टस्वर्पं, प्राणीः = आपाणीः :
पृष्ठाद् असि, अ omitted as a Vedic irregularity)
thou didst ask the other (about Brahman)

न na, not

एतां etāṁ, this (worthy of putting on the neck).

शूद्रां śrīkām (शूद्रितां शूद्रप्रवृत्तां M. शूद्रां शूद्रां)
road, the neck-lace, the chain.

वित्तमयीं vittamayīm (धनप्रायाद् M. शुर्वर्णं चर्णीं) leading to
wealth. M. golden (chain), strong.

आवाहः avāptah (स्वीकृतवाद्) didst accept. M. M. hast
gone.

यस्यां yasyāṁ, in which (road or chain).

मज्जन्ति majjanti, (शीदन्ति M. आहस्ताः भवन्ति) sink, fall
or are attached, perish, go astray.

बहवः bahavah, many.

मनुष्याः manushyâḥ, men.

O Nachiketas ! Thou having pondered over all desires—
pleasing forms, hast renounced (them). Thou didst not
ept this Path of Wealth, in which go astray many men.

* MANTRA 4.

दूरमेते विपरीते विषुची अविद्या या च विद्येति
ता । विद्याभौद्धिसनक्रविकेतसं सन्ये न त्वा कामा बहवो
लुपन्त ॥ ४ ॥

अन्यथः—या च अविद्या विद्या इति जाता, एते दूरं विपरीते विषुची ।
नविकेतसं विद्याभौद्धिसनं सन्ये । त्वा (त्वां) बहवः कामाः न सोलुप्यन्त ॥

दूरस् dûrasya, (दूरेष मदतात्तरेष M. अन्योन्यं विद्वात्तरे वर्तनाने)

M. M. wide apart ; distant ; separated from one
another by a great interval.

एते ete, these two.

विपरीते viparîte, (अन्योन्यं व्यावृत्तं द्वये M. परस्परं विष्टुते)
opposite M. M. leading to different points.

विषुची vishu-chî, (विषुचयौ, नानागती, भिन्नपदे M. विषुचने
विषु चतुर्देशं) different directions, different
fruits, causing different results : pointing to
different directions.

अविद्या avidyâ, (ब्रेयोविद्या) ignorance (objects of
pleasure) R. consisting of actions led by
desire.

या yâ, what.

च cha, and.

सा इति vidyâ iti, (ब्रेयोविद्या) Wisdom (leading to
emancipation) (M. या अविद्या विद्याभिन्ना ऐहिक

तुल राष्ट्रे न जाता या च विद्या इति जाता एवे दूरं)
That which is avidyā i. e. other than vidyā, known as a means of attaining temporal pleasures, and that which is vidyā, these two are far apart.) R. Consisting of Vairagya, Wisdom.

जाता jnātā (ज्ञाता ज्ञवगता विद्यते :) is known (by the wise)

विद्या-अभीप्तिं or तं vidyā-abhiparinam or-tati (विद्यार्थिं M विद्याभिकारिणं) Wisdom—desirer. Seeker of knowledge.

विकेतसं Nachiketasam, Nachiketa.

मन्ये manye, (जामाति) I think, I believe or know.

न na, not.

त्वा tvā (त्वं) thee.

कामः Kāmāh (अप्सरः प्रभूतयः) Desires (like Apsaras &c.)

बहवः bahavah, many.

लोलुपत्त or लोलुपत्तः alolupanta or lolupantah (न विच्छेत् कृतवस्तः M लोलुपयस्तः अपेक्षा जनयस्तः न वर्तते) M M tear away; M. causing expectation or desire i. e. the various Kāmāḥ did not produce any desire or expectation or inclination in thee. I did not attract thee away from the Path of the Good.

These two are distant, opposing and different-pointed Avidyā and what is known as Vidyā. I think Nachiketa to be a seeker of wisdom, (for) the many desires did not distract thee.

MANTRA 5.

**अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः स्वपन्धीराः परिष्ठतम्-
यमानाः । दन्त्रम्यमाणाः परियन्ति मृदा अन्धेनैव
यमाना यथाऽन्धाः ॥ ५ ॥**

वर्तयः—अविद्यायां अन्तरे वर्तमानाः, स्वयं धीराः परिष्ठतम्यमानाः,
तः दन्त्रम्यमानाः परियन्ति, यथा अन्धेन एव नीयमानाः अन्धाः ॥

विद्यायाच avidyāyām M. (ब्रह्मविद्येतरस्त्वद्) in ignorance.
(in study of sciences other than that of
Brahma) R. In ignorance, in the shape of
actions motivated by personal desires &c.

अन्तरे antare, (अधे घनःभूत इव तमयि) midst (as if of
deep darkness.)

वर्तमानाः vartanāmībhū, (विद्यमानाः M. केवलं तन्मात्रोपासकाः)
dwelling, being surrounded, those who worship
Tanmātras alone.

स्वयं svayam, (वर्यं) themselves.

धीराः dhīrābh. (प्रज्ञावतः M. स्वप्नेव धीमन्तः) wise
(saying 'we alone are wise'). M. M. wise
in their own conceit.

परिष्ठतं pñdítam, (परिष्ठतः यात्कुलशः M. यात्वानं परिष्ठत)
learned (versed in scriptures)

मन्यमानाः manyamānābh., (M. भास्तः), considering, M. M.
(puffed up with vain knowledge).

दन्त्रम्यमानाः dandramyamānābh., (ग्राहयं कुटिलां अमेक दूषणं गति-
गच्छतः M. ब्रह्मगतवः) going crooked. M. M. stag-
gering to and fro. Distressed by the sorrows of
decay, disease &c. R. Another reading is " dan-

dravyamānāḥ" constantly running; minds always swiftly running, propelled by the fire of kāma.

परियन्ति pari-yanti (परिगच्छते M. परितः स्वर्गतत्कादीद् गच्छति) go round and round (to heaven and hell) : wander, go up and down :

मूढ़ाः mūḍhāḥ (मूढविकेत्सः M. कामभोगेन नोहिताः) fools, non-discriminating, deluded by the enjoyments of kāma .

अनधेन andhena, (हृषिकेशीनेन) by the blind.

इव eva, indeed.

नीयमानाः niyamānāḥ, led.

यतः yatḥ ā, as.

आनन्दाः andhāḥ, blind men.

Dwelling in the midst of Ignorance ; but thinking themselves wise and learned, the fools wander about hither and thither, as blind men led by the blind.

MANTRA. 6

न साम्परायः प्रतिभाति बालस्प्रभाद्यन्तं वित्तमोहेः
मूढम् । अयं लोको नाहिति पर इति मानी पुनः पुनर्भवशः
भापद्यते ने ॥ ६ ॥

अथवाः—प्रबादस्त वित्तमोहेन मूढः, बालं प्रति साम्परायः न भाति । अलोकः (अस्ति) परः (लोकः) न अस्ति इति मानी, पुनः पुनः ने (नम) वा आपदते ॥

न ne, not.

साम्परायः sāmparāyah, (संपरेयत इति साम्परायः, परस्ताऽऽहम् |
सहमाहिष्मयेऽहमः साधुमविषेषः यात्तर्त्यः साम्परायः |

जेयत् वाचनीकृता भगवान्) the Here-after ; the Next World, the particular training necessary to reach that. M. God ; the means of liberation. R. The means for the attainment of the Next World. वच-परा-ईयते = वच्चरायः, परसेतः literally complete-supreme-gone : the next world ; the scriptural practice (sâdhan) leading to sam-parâya, is called Sâmparâya. Or that which is attained (ईयते गच्छते) fully, (sam,) after (para) the falling off of the body is called samparâya, the next world. The means of attaining it is Sâmparâya. May not Samparâya mean " the complete (sam) merging (iya) into the Supreme (Para) ; " and Sâmparâya the science that teaches this complete merging.

प्रति-भासि (प्रकाशते M. न भासि न तत्त्वानुविद्यते भवति) appears, manifests, (God does not become the object of knowledge.)

बालं bâlam, (अविवेकिनं M. बालमदूयं) the child, or who is like a child (ignorant and non-discriminating)

प्रमाद्यन्तं pramâdyantam (प्रमादं कुर्वन्तं पुत्रपत्न्यादिप्रयोगेऽनेतु आशक्तमन्तं M. प्रमादेऽपेत) acting carelessly ; heedless, whose mind is attached to sons and cattle &c.

प्रत्मोहेतु० vitta-mohena, (वित्तनिनित्येन अविवेकेन) by the delusion of wealth.

मूढं mûḍham, (समसाऽच्छन्नं सन्तं) deluded (surrounded or enwrapped in Tamas)

य ayam, (द्वावतामः स्त्री भूम-पानादि विविष्टः M. भूतोऽस्तु
this (visible 'consisting of wife, food, drink
&c.) M. The physical plane or Bhû-loka.

लोकः lokah, region, world.

न अस्ति na asti, there is no.

परः parah (अद्वृते लोकः M. आनुदिग्दकः) M. M. the
other. The invisible world. M. The world
above the Bhû.

इति iti, thus. R. another reading is एव “also.
For him there is neither this loka nor the
next.

भासी bâsî (भवतशीकः M. ऐश्वर्यं स्थिरं इति भासी, आभिभासी
thinking; M. the proud, who thinks the worldly wealth &c. is permanent. R. दुर्बासी= Wron thinking, deluded.

पुनः पुनः punah punah (जन्मत्वा) again and again (by being born).

वस्तु vasam, (अशोनतां) control, M. M. sway ; su ordination.

आपद्यते âpadyate, falls.

मे me (भम्, सृष्टेः M. यनस्य) my,

The way to supreme Liberation does not appear to the child deluded by the illusion of wealth and acting carelessly. For him there is (peace) neither (in) this world nor the next. Such a deluded person falls again and again under my control.

MANTRA. 7.

अवगायायपि बहुभिर्यो न लभ्यः शृणवन्तोऽपि बहुवोऽ
विद्युः । आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लध्याऽश्चर्यो ज्ञा
कुशलानुशिष्टः ॥ 9 ॥

अस्यः—यः (अग्रात्) **बहुभिः** अवलाय न लभ्यः, शूरवन्तोऽपि अद्यः
। न विद्युः ॥ कुण्डलोवत्सा आश्चर्यः ॥ कुण्डलातुर्यिषुः अस्य (बलुः) लववा
राहा, यथावत् ब्रह्मत्वदपवक्तृभूताचार्यमाहिनात्) चाता जोता च आश्चर्यः ॥

अवलाय Sravanâya (अवलायं भोदुष M. अशब्दस्यद्वानविद्येये न
भवति) for the sake of hearing, to hear. M. What
does not become object of knowledge produced
by hearing. R. many persons have not the
good fortune of having heard even of the
Supreme or the Supreme-liberation.

अपि api, even.

बहुभिः bahubhîh, (अनेकैः) by many.

यः yah, who (the God called here the Sâmpurâya
or Liberator or Here-after) R. The Supreme
Self.

न लभ्यः na labhyah. (हात विषयोन भवति) not to be
obtained. M. not become the object of know-
ledge.

शूरवन्तः } Srinvantah M. (अग्रात् तं जानन्तोऽपि)
अपि } api, even hearing ; knowing only by word.

बहवः bahavah (अनेके अन्ये) many (others).

यं yam, whom (the Atman).

न विद्युः na vidyâh (न विदिति अभागिनः, असंस्कृतात्मानो न
विद्वानीयुः M. न जानति कास्त्वयेन or यथावस्थेन) did
not know (fully or rightly).

आश्चर्यः ashcharyah (अद्युत्वदेव अनेकेषु अश्चिद्देवमवति M.
तुर्लभः) wonderful, (rare among the many),
difficult to obtain : rare.

वक्ता vaktâ, the speaker, M. (यथावत्स्वप्नोपदेष्ट) who

teaches (Him as He really is) ; teacher, expounder.

कुशलः: Kusalah (नियुक्तः इव अनेकेतु) able, competent (is the person who after hearing of Atma finds it)

अस्य asya (आत्मनः M. वक्तुः) His (of the Atman or M. of the Speaker).

लब्धाः labdhā, finder M. (प्राप्ता).

आशर्यः āśarya, wonderful.

ज्ञाता jnātā, knower, M. M. he who comprehends.

कुशलानुशिष्टः: Kusalā'-nusishtah (नियुक्ते आचार्ये अनुशिष्टः ए M. यथावदनुशिष्टः) taught by an able teacher M. M. taught properly or ably.

MANTRA 8.

न नरेणावरेण प्रोक्त एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्तय
भानः । अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्त्यणीयान् स्फृतकर्मम्
ग्रन्थाशात् ॥ ८ ॥

प्राप्तवदः — यथः अवरेण नरेण प्रोक्तः न सुविज्ञेयः भवति, बहुधा चिन्तयनान्
कर्माण्यप्रोक्ते अत्र गतिः न अस्ति । अनुग्रामाशात् अणीयाद् अवकर्मण् ॥

न na, not.

नरेण narena (नमुखेण M. अचानि नमुखेण) by man (M. by an ignorant man)

वावरेण avarena (हीनेन, प्राकृतिकुडिना R. अवेदेन,) by an inferior, by a person of uncultured intellect. R. By a person who studies Vedanta merely to acquire learning, not realisation. **अवरः** avaraḥ (M. अवकृद्धः) not excellent.

प्रोक्तः proktah, taught.

ऐश्वर्यः esha, (आत्मा) this (self).

सुज्ञेयः or सुज्ञेयः sujneyah or Suvijneyah (सुज्ञुत्वाद्विज्ञेयः विज्ञातुं स्थूपः M. सु=स्थूप् यथावत्तया ज्ञेयः) able to be understood well and completely ; M. well understood. M. M. easy to be known.

बहुधाः bahudhâ (अनेकवा M.नानाप्रकारैत्य) in many ways, in diverse modes (such as, whether the self is or is not, is it agent or non-agent, is it pure or non-pure &c. Is it in its aspect of Prakriti, the subordinate, possessed of small attributes, having a natural (un-refined body &c). M. M. often.

चिन्तयमानः chintyamânah (यादिभिः) thought upon (by the controversialists).

अन्य—प्रोक्ते ananya-prokte, not another taught (अन्येन अपृथक् दर्शिना आवार्येण प्रतिपाद्यब्रह्मात्मभूतेन or स्वात्मभूते अनन्यस्तद्वा आत्मनि or प्रोक्तयमानब्रह्मात्मभूतेन आवार्येण M. अहं ब्रह्मेऽनन्य हति आत्म, स्वात्मब्रह्मणोमेवनन्यात् येकमेवआत्म अनन्य उपयते) by a teacher who does not see another, any thing (separate from himself,) who has realised Brahman. M. who knows " I am not other than Brahman," who knows no difference between Brahman and himself, who knows only the unity. S. The non-other or ananya-Self when the Self is taught.

गतिः gatih (अस्ति नास्ति चर्यादिलक्षणा चिन्ता or अवगतिः or अवारगतिः or अगतिः=अनवदोषः, अपरिक्षाम् M.

वापि) going, doubts (whether it exists or not &c), or knowledge of transmigration or (if the reading be अगति) want or failure in understanding. M. knowledge. M. M. way. R. वापि constant coming and going.

अत्र atra (अस्तित्वं प्राप्तम् M. ब्रह्मविषये) here (in the Self or Brahman). R. संसारे here (in this sāra).

न ज्ञात्य na asī is not.

अखीयात् anyān, smaller (अतिमूलं)

हि hi verily, because.

अतर्क्यम् atarkyam (ख्युद्याऽप्युहेन केवलेन तर्केण यज्ञुमानागोचरम्) not conceived by reason; not to be argued upon, not subject of inference by arguing with untaught reason only; b reason not illumined by guru. M. M. inconceivable.

अनु-प्रमाणात् anu-pramāṇat (M. (अनुवर्त्तिमालतः अखीयात्) than the measure of an atom.

It is not understood when taught by an inferior man because It has been diversely thought of. When taught by a non-Teacher there is then no going into It. Because it is subtler than the measure of an atom, and not to be argued.

It is not understood well when taught by a person of Lower Intellect), for It has been diversely discussed (by such scholars without coming to any satisfactory conclusion. When taught by a non-spiritual Teacher, there is no going into (undersdtanig) It. Because It is subtler than the measure of an atom, and not to be argued.

The sentence *ananya prokté gatih atra nasti*, has been the subject of different explanations. Shankara gives the following four explanations.

1. *Ananya*—one who does not see another, who sees all as one, an *Avaiti*. *Gatih*=doubt. “When taught by an Advaiti, there is left no doubt about It.”
2. *Ananya*—not—another, not different from Brahman, the *atma* being same as Brahman. *Gatih*—knowledge or object of knowledge. “When taught as non-different from Brahman, then there remains no other object of knowledge here”—for that is the highest state of knowledge when the identity of the self is realised.
3. Or *gatih* may mean *Samsara* *gatih*, going the round of transmigration. “When the non-otherness is taught then there is no coming back here.”
4. Or the word might be *agatih* “want of penetration or comprehension.” “When taught (by a teacher who has realised) the non-otherness, then there is no want of comprehension here.” For such a teacher is not merely teach by words, but opens the interior faculty of the learner, by which he is made capable of understanding the non-duality.

According to Madhva School, this verse means : When taught by a *vedic* but not a (*jyanta*) person, it is inferior teaching, because it has been merely discussed and is not easy of understanding. But when taught by a non-difference-seer (an *Advaiti*), there is no knowledge at all (not even of an inferior kind) about it. It is subtler than the measure of an atom (and therefore is not subject of perception); It is not to be understood by reasoning (and therefore not subject of inference.)

The word “*anya*” should be taken in this verse in the same sense, as the next verse. Thore Shankara explains *गति* to mean a Teacher educated in scriptures (agamas) not merely a scholar and a sophist, but a student of sacred science. *Ananya अन्य* therefore would mean, one other than such a Teacher ; a mere learned man, a non-spiritual teacher. Madhva is consistent in both verses—in verse 9 he takes *anya* even “another”—i. e. one who knows himself other than or separate from Brahman. In verse 8 therefore “*ananya*” means one who identifies self with Brahman.

The Ramanuja School explanation is "The understanding (ava-gatih) which a person gets about the Atma, when taught by a person who has realised Brahm and Atma, is impossible to be attained when taught by a person of lower capacity. Or, when taught by a person who has realised Brahm and Atma, then there is no wandering gatih) in Samsara. O ananya may mean not other i.e. one's own self i.e. when one tries to learn it by his own effort, he cannot enter into It. Or ananya may refer to avara of the first line : when taught by a lower mind there is no understanding of It."

MANTRA 9.

मैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्ट
यान्त्वमापः सत्यधृतिर्वेतासि त्वादृढ्नो भूयाक्षचिकेत
प्रष्टा ॥ ९ ॥

आन्वयः—यां स्वं प्राप्तः, इषा चतिः तर्केण नापनेया । अस्मेर एव प्रोक्त
सुज्ञानाय (अवति) चतु (अनुकृत्यायाच) सत्यधृतिः अवित्वा त्वादृढ़ं प्रष्टा ॥
भूयाद् ॥

न na, not.

श्वा esha (M. अष्टगोचराक्षिः) this (understanding
of Brahman.)

तर्केण तर्केण—अन्युदात्रेच, by argument (evolved
out of one's own brain, untaught by
spiritual teacher)

चतिः matih M. M. doctrine, belief.

नापनेया अपनेयः (प्राप्तोया or अननेतत्प्रा, इतत्प्रा, बाधमीः
M. आ अपनेया इति पद्धदेहः । आनेया अपनेया) to be
obtained, to be destroyed, to be fetched.

प्रोक्ता proktā, declared, taught.

अन्येन anyena, by another (S. अन्य-अविशेष जात्यादेच, ।
अप्पाचोऽस्मोऽहं इति बाधदा प्रोक्ता चतिः बहुपदेवत्प्रातुहिः

by a person who knows " I am other than Brahman"; the understanding obtained by being taught by such a person). S. By a teacher who knows the Scriptures.

एव eva, verily, even.

सुज्ञानाय Su-jnānāya (M., सन्यज्ञानायभवति) full understanding or easy to understand, to realise.

प्रेष्ठ preshtha (दे प्रियतम्) O dearest.

यात् yāt (चतिं) which (doctrine or belief)

त्वं tvam, thou.

आपः &pa;ah (मास्त्राच्छिदि) hast obtained.

सत्य-चृतिः satyā-dhritih (अवितर्विषया चृतिः सत्य तद् व M. अवाल्पपर्यावान् चिः) M. M. true resolve, fixed in truth, M. whose patience is never shaken.

अहं bata, oh ! (आहूयै) an exclamation of wonder pity.

असि asi, thou art.

स्वा-दृश् tvā drīk (स्वत् दृश्य) like thee.

नो भूयात् no bhūyāt (नः=अस्मद्यत्, भूयात्=भवतात्, नवतु) M. न भवेत् or न स्यात्) for us may be. M. there will not be.

नचिकेतः Nachiketah, O Nachiketas !

प्रश्टा prashṭā (पृष्ठकः) questioner. M. M. inquirer.

This mental attitude, which thou hast got, should not destroyed by argument. When taught by the Other (u) indeed the Self becomes easily understood, O dear. Strong is thy resolution. May we have inquirers like O Nachiketas !

MANTRA. 10.

जानास्यहंश्च शेषधिरित्यनित्यं न स्याद्गुवैः प्राप्यते हि
भ्रुवन्तत् । ततो मया नाचिकेतश्चतोऽग्निरनित्यैद्रुवैः
प्राप्यवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥

व्याख्या: — शेषधिः अनित्यं इति जाहं जानामि हि जग्नुवैः तद्भूतं न प्राप्यते
ततः मया अनित्यैः द्रुवैः नाचिकेतः जग्निः चितः नित्यं प्राप्यवान् अस्मि ॥

जानामि जाहं jānāmi aham, I know.

शेषधिः इति sevadhibh iti (निषिः) a treasure.

अनित्यं anityam (M. जः = ब्रह्म; जागरवाच्यं च तत् नित्यं
इति अनित्यं) transient. M. the Eternal—Brahma (जः = Brahman). The Brahman known by the letter A is eternal, and is like a treasure.

न हि na hi, not verily.

जग्नुवैः adhruvaih (जग्निस्यैः M. न विद्यते भ्रुवं ब्रह्म एषां तैः
ब्रह्मवानभक्त्यादिदीनैः) by the transient or non-permanent. M. by (those who have) not the (knowledge of the) eternal (Brahman).

प्राप्यते prâpyate, is obtained.

हि hi, because (एतः ततः)

भ्रुवं bhruvam (नित्यं M. जाग्रत्ब्रह्म) the eternal, i.e. the Ancient Brahman.

तत् tat, that.

ततः tatuh, therefore (तस्मात् जाग्रत्तु)

मया maya, by me.

नाचिकेतः nâchiketah; the Nachiketa Fire or M. (Nachiketas,

चितः chitah, has been laid.

अग्निः agnih Fire.,

अनितये:anityaih (पूज्यादिभिः स्वर्गदुत्तवाचनमूर्तोऽद्विनिर्विद्धिः M. or अनितयद्वयैः M. अः ब्रह्म निर्वयं उदायेष्व विषयस्वाक्षित or अकारवाच्यं ब्रह्मद्वयनिर्वयं ब्रह्म विषयतया विषयस्वाक्षित; त्वः) by the not eternal M. by those who have Brahman (अ) always (निर्वयं) as an object of meditation, or those who meditate on A as eternal Brahman.

प्राप्यः dravyaih (पूज्यादिभिः M. द्रव्यादिः च चन्द्रभूतीयि त्वः) things (like cattle &c.) ; M. substances or faculties (like Manas &c. as enumerated in logic).

ग्रहणात् अस्मि prāptavān asmi, I have obtained.

नितयं nityam (यास्यं द्वयानं स्वर्गाल्लभं निर्वयं आयेविकं M. यास्यतं ब्रह्म) eternal (the status of Yama in the Heaven world, which is comparatively eternal). M. or the eternal Brahman.

I know that the Eternal Brahman is a "Treasure"; and that the Permanent is not obtained by (those who have) o (devotion to that) Permanent. Therefore O Nachiketah ! even have performed the Agnihotra, (in order to learn devotion). And with faculties (mind, senses &c) fixed on the Eternal Brahman, I have obtained the Eternal.

MANTRA. 11.

कामस्यास्तिज्जगतः प्रतिष्ठां क्रतोरनन्त्यमध्यस्य पारम् ।
तीम भद्रदुह्गायम्प्रतिष्ठान्दृष्ट्वा धृत्या धीरो नचिकेतो-
पश्चाक्षीः ॥ ११ ॥

प्रश्नः—पश्चिमेऽः धीरः (त्वं कामस्यः भास्ति जगतः प्रतिष्ठां क्रतो

(अतए) अरमयद् अनपश्यारं स्तोम नहृ उरगाय प्रातेषुं गृष्टवा वृष्ट
अस्त्वादीः ॥

कामस्य kāmasya (विकादेः) of Desire.

आप्तिं āptim (विकादिं M. आप्तिं) fulfilment, attainment
जगतः jagataḥ, of the world.

प्रतिष्ठात् pratishthāt (आवर्य M. प्रतिष्ठापत्) the refuge
the founder, the foundation.

क्रतोः kratoh (कर्तं हैरण्याभ्यवद् M. भगवदीयकर्त्तव्यः)
भगवदीयकर्त्तव्यः of good deeds (the reward like
the states of being a Hiranyagarbha or the
First Logos). M. of the works or knowledge
(relating to God)

अनन्तयं anantyam (आवर्य M. आनन्दयहेतुं आवयफलदं) the
endless, (M. giving) unexhausting (fruit).

अभयस्य abhayasya, of no fear.

पारं pāram (परां विचारं M. तीरं अभयदं) the shore
(where there is no fear).

स्तोम Stoma (स्तुत्यं M. स्तोमाः स्तोमाणाशः
praise M. the Mantras or hymns of praise.

महत् mahat (अस्तिमादि ऐश्वर्यादि इमेकगुणकंहतं स्तोमं च ए
नहृ च निरतिशयत्वात् M. नहात्तं । स्तोमैः वाक्यैः
प्रतिपादयितुं अशक्यं) great. The Praised One pos-
sessed of many attributes like yogic powers of
animā &c. and Lordship &c. That Mighty Praised
one. M. That Mighty which cannot be demon-
strated by all the Praise-songs of the Vedas.

उरुगायं urugāyam (विस्तीर्णं गतिं M. उरुगिः उरुगायिः
शुशुभिः वा गीयते इति उरुगायं) the spacious way

(M. That which leading to Hiranyagarbha) is sung by the Great ones (like Brahma &c.)

प्रसिद्धं pratisidhām (प्रसिद्धिं, आत्मनोऽनुकृत्यानपि M. जुकाकर्त्) the foundation, the rest. M. the refuge of the liberated.

दृष्टवा drishtvā M. (जात्वा) having seen, or known.

धृत्या dhritya (पैरेक भग्नादादेव) with firmness of mind M. M. with firm resolve.

धीरः dhīrah (धीमात्) the wise.

ऋषिकेतः O Nachiketas.

अत्यस्रक्षितः atyasrakshih (अतिश्चृष्टवानपि) rejected (M. अत्यन्ते रथस्वात्मकः) thou hast thoroughly renounced.

O Nachiketas ! thou art wise ; for with firm resolve thou hast renounced the attainment of desires, having seen he Brahman who is) the Foundation of the world, the river of endless rewards of good deeds, the Shore where there is no fear, the Mighty one praised by hymns, chanted by the Great Ones, the Refuge of all.

MANTRA 12.

तन्दुर्दर्शङ्गृहमनुप्रविष्टं गुहाहितङ्गृहेरैष्मपुराणम् ।
अयात्मयोगागाधिगमेन देवं नर्वा धीरो हर्षशोकी
हाति ॥ १२ ॥

आचयः—धीरोः हर्षशोकी अनुप्रविष्टं गुहाहितं गृहेरेण सं तुराच देवं
आत्मयोगागाधिगमेन नर्वाहर्षशोकी नहाति ॥

तं tam, That.

दुर्दर्शं durdarsam (दुर्लेन इर्षननस्य, अतिश्चृष्टवात् M.

कर्तिप्रसरेन वै) difficult to be seen. M. know with great exertion.

गुह्य करुपविहृं Guḍham anupravishṭam (गहरे करुपवि प्राकृतविषयविकारविहृः मैः प्रभवत् M. गुह्यं = करुपविहृं करुपविहृं = प्रेरकतया सर्वजगदंतः प्रविहृं) who has entered into the dark ; M. who is unmanifest and pervades (the whole universe). See I. 29

गुहादित्वं guhāhitam (गुहादित्वं उद्दी स्थितं तत्र उपलभ्यमानत्वा) M. उद्धिप्राप्तिहृष्टगुहादी हितं स्थितं, M. M. hidden in the cave; placed in Buddhi, remaining in the hearts.

महरेहं gahvareshtham (गहरे विषमे खनेकानशसंकटे तिर्हुं M. भुक्तदीवेस्थितं ॥ संर्वयगम्यत्वात् भुक्तोगहरोदेयः) M. M. who dwells in the abyss ; who stays in great difficulties and dangers ; M. who dwells in the Mukta-jivas.

पुरात्वं purātvaṁ (पुरातनं) the ancient.

आत्मात्म-योगाधिगमेन adhyātma-yoga-dhigamena (विषयेभ्यः प्रतिं शृण्यवेतत्वं आत्मत्वं समाधानम् = आत्मात्म-योगः, तत्प्र अधिगमः M. आत्मयोगेन जातेऽधिगमः, तेन) by the understanding obtained from Adhyātma-Yoga or withdrawing the mind from all objects, and fixing it in the self. M. by the knowledge obtained by Dhyāna-yoga or the yoga of meditation. M. by means of meditation on the self. Or आत्म-योग = निदित्यात्मनं

ईवं devam (आत्मात्मं M. क्रीडादिगुहविहृं) the God (the Atman)

चात्मा	matvā (चात्मा चाचाहसामतुत्वा) having thought over or known or realised
चीरः	dhīrah (द्विधात्) the wise (having the qualifications of sravana, manana &c.)
हर्ष-शोकौ	harsha-sokau, joy and sorrow ; joy at the attainment of objects of desire, sorrow at their non-attainment : being fully satisfied with the bliss of divine knowledge.
जहाति	jahāti, leaves behind.

The wise leaves behind joy and sorrow, having known God by the yoga of concentration of self,—Him who is difficult to be seen, who pervades the universe, who is the heart of all, who dwells in the Muktas, the Ancient Days.

MANTRA. 13.

एतच्छुद्ध्या सम्परिगृह्या मत्यः प्रवृत्त्या धर्म्यमतुमेतमात्यं ।
नोदते नोदनीयं हि लक्ष्य्या विवृतश्च सव्या नविकेत-
मन्ये ॥ १३ ॥

आव्यया—(यः) भर्त्यः एतत् चुद्ध्या संपरिगृह्य भर्त्यः प्रवृत्त्या इतं ज्ञात्यं ज्ञात्यं ज्ञात्यः (यः) हि नोदनीयं हि लक्ष्य्या नोदते । नविकेतं (प्रति) विवृतं ज्ञन्ये ॥

एतद्	etad (आत्मदत्तं यदहंवस्याति M. इष्ट) this (doctrine of Self or Brahman)
चुद्ध्या	srūtvā (चहृष्यः चुद्ध्या) having heard.
संपरिगृह्यः	sam-pari-grihyah (आवार्येवादात् चव्यगात्मनावेग चरित्वादोवादाय M. चव्यकृत्वा जीवाद्भेदेन चुहतीवैविवर्तं चात्मा चारहे) fully embraced it, or known it.

Having known It as separate from Jiva,
dwelling in the Mukta jiva.

मर्त्यः martyah (मर्तव्य) mortal.

प्रवृह्य pravrihya (प्रवृह्य, पृष्ठकृत्य चरीपादेः M. वं पृष्ठ कृत्य) having separated or known by discrimination. M. having separated it from the various sheaths and from the various jivas being distinct from them.

धर्मम् or M. धर्मम् dharmyam or M. dharmam (धर्म अयतं चर्यं M. धर्म चारं) Being M. the uphold (of worlds)

अनु anum (इनम्) subtle.

इतम् etam (आत्मानं) this (Atman) or M. इम् (अग्रवत्) God.

आप्य āpya (आप्य) having reached.

सा sa, he.

जोहते modate, rejoices.

जोदीय modaniyam (इर्षलीयं आत्मानं) what causes rejoicing i. e. the Self or God.

हि hi, because.

लभ्यता labdhvā having obtained.

विवृतं vivritam (अपावृत्तारं, अभिमुलीभृतं M. प्रकटितं) open

ब्रह्म sadma (ब्रह्म भवत् M. वैकुण्ठारं) the house of Brahman, M. the door of Vaikuntha Heaven.

नचिकेतसु nachiketasum, for Nachiketas.

ज्ञाये manye (जातानि) I know.

Having heard this (teaching of Brahma), and fully comprehending it, the mortal, who separates (It from the Jiv-

bes this Subtle Upholder, and rejoices because he has
the Source of all joy. I think that for Nachiketas
abode of *Brahma* is open.

MANTRA 14.

अस्यत्र अर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृतात् । अ-
त्र भूतात् भव्यात् यत्त्पश्यसि तद्वद् ॥ १४ ॥

प्रश्नः—यद तद् वर्तते अस्यत्र अर्मादन्यत्रास्मात् कृतात् अस्यत्र
त्वं भव्यात् अस्यत्र पश्यसि तद्वद् ॥

अस्यत्र anyatra वर्तते dharmat (शास्त्रीयात् वर्तमानात् वहस्तात् तद् कारकेभ्यत् पृथग्भूतं M. वर्ते अवर्ततीतं) other than Dharma (the performance of scriptural duties, their fruits and their agents) R. End अर्मादन्यत्र anyatra adharmat, other than non-dharma. R. Means.

अस्मात् anyatra asmat (प्रचितात्) other than this (manifest)
कृतात् kritakritat (कृतं=कार्यं, क्रृतं=कारणं M. कार्य-
कारदात्) effect and cause.

त्वं भूतात् anyatra bhūtāt (ज्ञातिकात्तात् काकात्, M. ज्ञातीतात्) other than the Past.

त्वा च cha and.

भव्यत च bhavyat cha (भविष्यत् तत्त्वा वर्तमानात् M.
ज्ञागामिनत्) than the future and (the present)

यद् yat (इद्यं वस्तु सर्वव्यवहारगोचरातीतं) what (thing
which transcends all experience.)

तत् tat that.

पश्यसि pashyasi (जानाति) thou seest or knowest.

तत् tat that.

वद vada (पहं) say thou (to me).

Different from Dharma, different from Adharma, differ from this chain of cause and effect, other than past, future and (present time), that which thou seest, that say thou.

MANTRA. 15.

स उर्वे वेदा यत्प्रमाणनन्ति तपांश्चित् सर्वांचि च य
दन्ति । यदिष्ठन्तो ब्रह्मवर्यज्ञवरन्ति तते पदं च इयां
ब्रवीम्योनित्येतत् ॥ १५ ॥

आश्वदः—उर्वे वेदाः यत्प्रमाणनन्ति उर्वांचि तपांश्चित् च यद्विद्वच्च
इत्यन्तः ब्रह्मवर्यज्ञवरन्ति तते पदं च इयां इत्येतत् ब्रवीमि ॥

उर्वे serve, all.'

वेदाः vedāḥ, The Vedas.

यत् yat, what (M. यत्त्व) whose.

पदं padam (पदीयं, गमनीयं M. स्वरूपं) word (pl. goal) M. nature or real form.

प्रामाणन्ति āṇīnanti (अविभागेन प्रतिपादयन्ति M. शुल्कं बोधयन्ति) uniformly declare or demonstrate express principally M. M. record.

तपांश्चित् tapāñścīt (M. यत्प्रीत्यैर्वर्द्धांचि जन्मांचिवेदाः वर्द्ध penances or sacrifices or for attaining wh penances are taught.

उर्वांचि sarvāñci, all.

च chā, and.

यत् yat, what.

ब्रह्मन्ति vadanti, they say.

यत् yat, what or whose.

इत्यन्तः ichchhantah (M. यत् श्रीतिष्ठ इत्यन्तः नहात्)

desiring. M. The great ones desiring Whose satisfaction or wishing to please Whom.

ब्रह्मचर्यम् Brahmacharyam (गुरुकृतवादनात्मे M. ब्रह्मचर्यम् जगत्पादिकं सर्वरेतस्त्वादिन्नतंत्रा) the life of a religious student living in the house of his preceptor M. the hearing, meditating etc. in order to realise Brahman ; or the vow of celibacy.

चरणि charaniti (M. अनुतिष्ठन्ति) perform

तत् tat. (पदं) that (word or goal)

ते te (तुम्हें) to thee

पदं padam, the word, the state

संग्रहेत्ता sangrahena (संक्षेपतः M. संक्षेपेत्) concisely, briefly.

ब्रवीमि bravīmi, I tell

ओ॒ं Om (ओ॑ं शब्दात्मं ओ॑ं शब्दप्रतीकं च M. ओंगीकाराऽय ओंकाराः) It is either the sound or the thing signified by it. M. Om I swear or solemnly promise to tellt his to thee.

इति iti

एतत् etat, this

The Goal or the Word which all the Vedas declare, and Whose sake they lay down austerities, desiring Whom great ones perform Brahmacharya, that Goal or the Word ill briefly tell thee, it is Om. (M. That Goal I shall illy tell thee : be sure of it).

● MANTRA 16.

एतद्भ्येवाक्षरम्ब्रह्म एतदेवाक्षरम्परम् । एतद्भ्येवाक्षरं
एवा यो यदिष्टति तस्य तत् ॥ १६ ॥

चात्यवः— इतत् हि एव अक्षरं ब्रह्म (अपरं) इतत् हि एव अक्षरं परं (अपरं शब्दं हि अक्षरं चात्यवेऽपत् (परं अपरं वा) इच्छति एव तत् (अविद्या विद्युत्पत्ति) ॥

इतत् etat M. (त्वया इहं) this (which thou hast asked)

हि hi, verily (हि इयुष अतः इत्यन्ये) or M. (हि एव उभयज्ञमाचित्तु श्रोतकी)

एव eva, even (qualifying ब्रह्म i. e. ब्रह्मैष)

अक्षरं aksharam (M. अविद्याभिः) syllable M. Indestructible M. M: Imperishable.

ब्रह्म Brahma, Brahma (Inferior Brahma)

इतत् हि एव etat hi eva, for this even.

अक्षरं aksharam (M. परमादर नामकं) syllable or Indestructible.

परं param, the supreme, highest

इततुङ्गे एव अक्षरं etat hi eva aksharam, this verily even Imperishable.

चात्या jnātṛī (उपास्यब्रह्मेति M. योऽचिकारीं चात्या) having known.

यः yah (अविकारी) who

यत् yat (परमपरं M. इहं) whatever (higher or lower)

इच्छति ichchhati, (चाचयते) desires

तस्य tasya for him

तद् tat, that (takes place or is obtained).

This Indestructible is verily Brahma (as manifested). The Indestructible Om is the Highest, (Unmanifest Brahm also having known this Indestructible One, whatever any one desires that he has,

MANTRA 17.

एतदालम्बनं श्रेष्ठमेतदालास्वनम्परम् । एतदालम्बनं
वा ब्रह्मलोके नहीयते ॥ १३ ॥

जन्मवयः—एतत् आलम्बनं श्रेष्ठं, पतस् आलम्बनं परं (अपरं च), एतत्
लंबनं चाद्या ब्रह्मलोके (परस्तिं प्रपरस्तिं त्वं) नहीयते ॥

एतत् etat (ब्रह्मप्राप्तिः M. त्वयगच्छत्) this (attainment of
Brahman or this question asked by thee.)

आलम्बनं alambanam (M. आलंबं) support, refuge.

श्रेष्ठं Sreshtham (प्रशस्यतरं, M. सर्वेषां सुखात्मयं) best,
most praise-worthy, the principal (goal of all).
आलम्बनं etat alambanam, this support.

परं param (अपरं च परापर ब्रह्मात्मवयत्वात् M. परमालम्बनम् =
विकल्पवाक्यं) highest
प्रालम्बनं चात्मा etat alambanam jnātvā, having known
this support.

ब्रह्मलोके नहीयते Brahma-loke mahiyate (परस्ति॒ ब्रह्मचि॑
श्चपरस्ति॒ च ब्रह्मलोके ब्रह्मवद् उपास्यः भवति॑ M. जगद्बहु॑
लोके तु यते) M. M. is magnified in the world of
Brahmā. Becomes Brahman, merged in the
Higher Brahman, or is worshipped as a Brahma-
lōka if merged in the lower Brahman. M. Is
respected or honored in the world of the Lord.
Or ब्रह्मेवलोकः—ब्रह्मलोकः, तस्मिन् नहीयते त्रुष्टो भवति॑
Brahma-loka means Brahman itself as the world.
Is honored in Brahman.

"his refuge is the best, this refuge is the highest,
by known this refuge, he is hailed as " O great One,"
Brahma-loka.

MANTRA 18.

न जायते म्रियते वा विपश्चित्तायं कुरुतेऽप्यनुपुराणो न हन्यहन्यमनुने शरीरे ॥ १८ ॥

अन्यदः—अयं विपश्चित् न जायते^{*} म्रियते वा कुरुतेऽप्यनुपुराणो न हन्यहन्यमनुने शरीरे ॥ १८ ॥

न na, not.

जायते jāyate (उत्पन्नते) is born.

म्रियते mriyate, dies.

वा vā, or.

विपश्चित् vipashchit (नेत्रावी M. जानी) the wise, the knowing.

न na, not.

अयं ayam (आत्मा M. जगदात्) this (Atma) or Lord

कुरुतिरु kntaschit (जायनात्मा कुरुतिरु कारणात्मताद् एव
* M. अयं भगवान् कुरुतिरुपि न जायते) from at where (this self does not come out from at other cause) or this Lord is not born from at where, nor does it die, as the Lord is without birth and death, so those who know the Lord transcend birth and death.

न बभूव कस्ति na babbhūva kaschit (स्वस्तात् एव जात्मनः न एव
कस्ति अर्थात्मरभूतः M. स्वदपतो ब्रह्माद्यभावात् एव
उक्तदपश्चन्नहृतो ज्ञानिनः इति भावेन हेतोर विद्विविराजाय
साधयितुं त्वद्वयेष जनर्थं वयेतायामपि नामिति विचलनुकूलौ एव
आह “न बभूव &c.”) nothing sprang from it
From the Self nothing different from it can

into existence. M. Essentially there is no birth and death, the wise have no such birth and death : but even while in bondage there is no birth for It.

अजः: ajah, unborn (essentially, though appearing to be born)

नित्यः: nityah, eternal, perpetual.

सावतः: sâsvataḥ (अपलय विवर्जितः M. अविकारः) eternal, everlasting, without change or decrease.

अयं: ayam, this (M. जीवः jiva)

पुराणः: purânah (पुराणपि नव सदेति M. पुराणः=पुरंदेह, अशाति गच्छति) M. M. Ancient. S. Though old yet ever new. M. That which enters (anati) into bodies (pura) i. e. embodied.

न: na, not.

हन्यते: hanyate (हिंस्यते) is killed or injured.

हन्यमाने: hanyamâne, being killed.

शरीरे: sarîre, the body (Locative Absolute) or .

अपि देहे: api dehe, even the body..

e is not born, nor doth he die ; nor having been, ceaseth
y more to be ; unborn, perpetual, eternal, and ancient,
not slain when the body is slaughtered.

MANTRA 19.

नृता चेन्मन्यते हन्तुः ३ हतप्रचेन्मन्यते हतम् ।

भीती न विजालीतो नायथं ३ हन्ति न हन्यते ॥ १६ ॥

वयः—हन्ता हन्तु भन्यते चेत् हतः ३ हतप्र भन्यते चेत् (तर्हि) तो रभो न
इः अयं न हन्ति न हन्यते ॥

हन्ता hantā, the killer. (M. The jīva is essential unborn &c. How then one gets the idea that is the killer or the killed ? This idea is mere a delusion as shown in this verse).

चेत् chet (चेति) if. •

मन्यते manyate (मन्यते) thinks, or meditates.

हन्तुं hantum (हन्तुं इति इति) to kill (If thinks " I will kill him the Atman") or M. स्वभावं हन्तुं to kill the essential nature of jīva.

हतः hataḥ, the killed or injured.

चेत् chet, if.

मन्यते manyate, thinks.

हतं hatam (जात्मानं हतोऽहं) killed (i. e.) I am kill my Atma is killed or injured.

उभौ ubhau, both.

ती tan, they.

विज्ञानीतः na vijñānītah, do not know or understand (the true self or Jīva)

न अयं na ayam, neither this.

इति hanti, kills.

न हन्यते na hanyate, nor is killed.

If the slayer thinks to slay, if the slain thinks him to be slain, they both do not understand (its nature), this one neither slays nor is slain.

MANTRA. 20.

अग्नोरणीयान्महतेा भृत्यान्

आत्मास्य जन्तोनिहिता गुहायाम् ।

समझतुः पश्यति वीतशोको

ध्रातुः प्रसादान्महिभानमाटनः ॥ २० ॥

आत्मवात्—अस्य अन्तोः गुहायां निहितः आत्मा अखोरकीयात् नहसः नहीयात्
। खातु प्रवादात् तं आत्मनः अद्विजानं (यदा) पश्यति (तदा) वीतशोकः
तिः ॥

- अन्तोः**: anoh (शूक्ष्मात्) than an atom.
अकीयात्: aniyāñ (अभुतः) more subtle.
नहसः: mahatah (नहस परिमात्रात्) than the great.
नहीयात्: mabiyāñ (नहस्तः) greater.
आत्मा: Ātmā, the Self.
अस्य: asya, of this.
अन्तोः: jantoh (प्राणिज्ञातस्य M. जीवस्य) of the creature,
of the jīva.
निहितः: nihitah (आत्ममूतः, स्थितः M. निहितं स्थितः)
placed ; remained as self ; entirely placed M. M.
hidden.
गुहायां: guhāyām (हस्ते M. हटि) in the cavity, in the
heart.
तम्: tam (आत्मानं) Him (the self)
अक्रतुः: akratuh (अक्रान्तः M. अकारवाच्य विष्णु विष्णपक्ष अनु
शब्दिन गिर्वायवात्) free from desire M. Believer
(kratu) in Vishnu (अ).
पश्यति: pasyati M. (दाक्षात् विजानाति उय्यत् अहमस्मि ध्यानद्वारा
चाक्षात् करोति) sees, realises in meditation, or
realises I am that.
वीतशोकः: vita sokah, free from grief or sorrow.
खातुः: dhātuh (भास्त्रीनि करकानि आत्मः शरीरस्य धारकात् M.
हस्ते) of the senses (like Manas &c.), M. of the
Hari or Creator. Sankara reads dhātu prasada
as a compound word. Madhva reads it as
dhātuh genitive singular of dhātri.

प्रसादात् prasādāt, by the grace, or by the tranquility.

महिमानं mahimānam (M. महूल्यं, वदागुणं परिमार्गं) the greatness (the great qualities).

आत्मनः ātmanah M. (स्वस्मात्) of the self. M. from himself, as compared to himself.

More subtle than the subtle, greater than the great the Atman of this Jiva is placed in the cavity: he who is free from desires and beyond grief, beholds by the tranquility of his senses that majesty of the soul.

MANTRA. 21.

आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्वतः ।

कस्तमदामदन्देवं मदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २१ ॥

अस्थिष्ठः—(यः) आसीनः दूरं व्रजति शयानः सर्वतः याति तं मदामदं दे
भतु अन्यः कः ज्ञातुं अर्हति ॥

आसीनः āśinah (अस्थिष्ठः, अस्थिः एव चन्) sitting still.

दूरं dūram, far.

व्रजति vrajati, he walks.

शयानः sayānah, lying down.

याति yāti, he goes.

सर्वतः sarvataḥ, every where.

कः kah, who.

तं tam, That.

मदामदं madāmadam (मददेऽमदद्व, मदवेऽमद्व M. मदद्वामः
मुखं अमुखं ततोभवति इति मदामदं द्वुषामुखदेतुं) M. Who is the
cause of rejoicing and grief.

देवं devam, the shining one, the god.

मह अन्यः mat anyah, Another than my self.

ज्ञातुं jnātum, to know.

अर्हति arhati, is able, or is worthy.

Unmoving it goes afar, resting it moves everywhere
who other than my Self is able to know that shining One,
the dispenser of pleasure and pain.

MANTRA. 22.

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् ।

महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥२२॥

अन्यः—धीरः अनवस्थेषु शरीरेषु अशरीरं अवस्थितं महान्तं विभुमात्मानं
रत्वा न शोचति ॥

अशरीरं asarīram (स्वेष रूपेष आकाशक्षण आत्मा तं) bodiless.

शरीरेषु sarireshu (देवपितृमनुष्यादि शरीरेषु M. प्राणिदेषु)
in the bodies (physical, astral and devachanic.)

अवस्थयेषु anavastheshu (अवस्थिति रहितेषु, अनितयेषु M. जग्नेरेषु
प्राणिदेषु अशरीरं तदशरीरनित्तकविकारहिततया अव-
स्थितं) in not permanent, among the chang-
ing M. In the transient bodies of living crea-
tures, that bodiless one exists, free from the
changes that are inherent in bodies. According
to Madhva, this word qualifies शरीरेषु.

अवस्थितं avasthitam (मित्य, अविहृतं) eternal, unchang-
ing M. existing, or staying in.

महान्तं mahāntam (M. देशकालगुणतः चहान्तं) great (in
regard to Time, space and qualities)

विभुं vibhum (व्याप्तिं M. चन्द्रं) all pervading M.
all powerful.

आत्मन् Atmānam M. (स्वात्मिन् आत्मा अहं स्वतोऽनन्दम् प्रदर्शयन्ते) the self M, the Master, the Lord.

मत्वा matvā (अयश्च ज्ञात्वा इति) having known (It, "I am this")

चीरः dhīrah (धीनात्) the wise.

न na, not.

शोचति sochati, grieves, M. तुम्हो भवति, He becomes liberated.

The wise, having known that Self as resting unembodied in these changing bodies, as great and all-pervading, become fully liberated.

MANTRA. 28.

न यसात्मा प्रवचनेन सभ्यो न मेधया न ब्रह्मना श्रुतेन
यमेवैष दृशुते तेन सभ्यस्तस्यैष आत्मा विदृशुते तत्
स्वाम् ॥ २३ ॥

अन्ययः—अयं आत्मा प्रवचनेन न सभ्यः । मेधया (न सभ्यः) ब्रह्मना तु (न सभ्यः) एषः यमेव (स्वात्मानं) दृशुते तेन कभ्यः तस्य एषः आत्मा । तत् विदृशुते ॥

न अयश्च आत्मा na ayam ātmī, not this self, or This self is no
प्रवचनेन pravachanena (अनेकवेदस्त्रीकरणेन M. आत्माने
studying many Vedas or sciences M. by commentaries, lectures.

सभ्यः labhyah (चेयः M. दर्शनीयः) obtained, known,
seen.

न मेधया na medhayā (प्रम्यार्थारबद्धस्याः M. स्वकीयप्रवादते
nor by understanding, by the power of quick

apprehending the sense of books. M. by the power of one's own intelligence.

ना na, not.

बहुना bahunā, by much.

श्रुतेन śrutenā (श्रवणेर) by hearing or learning.

याम् yam (यमेव स्वात्माम्) whom.

इव eva, even.

ऐष esha साधकः M. (भगवान्) this .(seeker of self or M. God)

विवृते vrinute (प्रार्थयते M. स्त्रीकरोति यस्मै प्रसीदति इवि यावद्) prays to, M. accepts or elects. i. e. on whom He shows His grace : with whom He is pleased.

तेन tenā (तेनैश्चात्मना वरिग्रा स्वयमात्मा लभ्यः यायते इवत्) by him.

लभ्यः labhyah (चायते, M. दर्शनीयः) (is) obtainable, knowable, visible.

तस्य tasya, of him or by him (आत्मकावस्य who desires Self alone or M. who is the object of Divine grace प्रवाद विषयस्य)

ऐष esha, this.

आत्मा ātmā, the Self.

विवृत्युते vi-vrinute (प्रकाशयति M. दर्शयति) reveals, shows. तनुं tanūm body.

स्वं svām, (स्वकीयं स्व यायात्मपूर्व) own (Its true nature,) M. The direct knowledge can be obtained through the grace of God alone.

This Atma is not to be obtained by many explanations, or by the Intellect, nor by much learning. It can be

obtained by the Soul by whom it is desired. His soul reveals its own truth. (Madhwa's reading is:—whom alone this Atma selects, by him is it obtained: for him this Atma reveals its own nature)

MANTRA. 24.

**नाविरते दुश्चरिताकाशान्तो नासमाहितः ।
नाशान्तमानसो वापि प्रक्षानेनमाप्नुयात् ॥ २४ ॥**

आव्यः—दुश्चरितात् अविरतः (एवं न आप्नुयात् अशान्तः) न (आप्नुयात्) असमाहितः (एवं) न (आप्नुयात्) अशान्तं मानसोः वा अपि (एवं) न (आप्नुयात्) (किञ्चु उक्त विवरणः) प्रक्षानेन एवं आप्नुयात् ॥

M. If He is visible by His grace only, what is the use of Vairāgya &c. ? To this the Shruti replies that jñāna is necessary in order to get that grace.

न na, not.

अविरतः a-vi-ratah, (अनुपरतः M. अनिवृत्तः) ceased to be attached, not turned away.

दुश्चरितात् duscharitāt (प्रतिषिद्धात् चुतिस्मृति-अविहितात् चाप्तर्मचः) from evil-conduct, from sinful works prohibited by the Vedas and Dharma sastra. M. M. wickedness. Who has not controlled his conduct, not learned इच्छः ॥

न na, not.

अशान्तः as&antah, (अनुपरतः M. अवस्थ-भवन-ध्यानैः भगवान् विष्टा-रहितः) not tranquil (who has not controlled his mind). M. who is devoid of devotion to the Lord and does not practise study, meditation and contemplation, who has not ध्यानः ॥

न na, not.

तुच्छादितः a-samāhitah (अनेकाग्रस्थाः, विद्युतिवसः M. विद्यवस्तु तथा ज्ञानहीनः) not concentrated, not-one-pointed-mind ; mind-dispersed. M. who is devoid of the true knowledge of things. Who does not possess the attribute of **तुच्छादामः** ॥

न na, not.

स्व-मानसः a-sānta-mānasah (आपूर्तिवसः M. विषय भोगे ज्ञानं तुष्टिरीक्षण, विषय संपटः) not-tranquil-mind, M. who being immersed in the enjoyment of sense objects, is devoid of right understanding.

वा अपि vा api, or also.

प्रज्ञानेन prajñānena (ब्रह्म विज्ञानेन M. प्रज्ञानद्वारा) by knowledge. S. by Brahma-knowledge.

एवं enam (मकृतं आत्मानं M. भगवत् तत्प्रशाद्) this (Self or M. God and His grace)

आप्नुयात् Apnuyat, he obtains.

Whosoever has ceased from wicked ways : is not controlled (in his senses), not concentrated (in his intellect), is not controlled (in mind) does not obtain this Atma ; even by knowledge.

Another reading is.—

He who has ceased from evil deeds and is controlled (in senses), concentrated (in intellect) and controlled (in mind) wins this Atma through the knowledge (of Brahma.)

MANTRA. 25.

यस्य ब्रह्म च क्षमत्वं उभे भवत औदमः ।

सृत्युर्यस्योपसेचनं क इत्या वेद यत्र सः ॥ २५ ॥

जग्यतः — दस्य ब्रह्म च यत्रे च उमे ओदनः भवतः यस्य शृणुः उपरेति
यत्र (वर्तदे) इत्याकाः विदः ॥

यस्य yasya S. जात्मनः (M. जनवतः) of whom
whose (the Self or God)

ब्रह्म Brahma (ब्राह्मचर्य ब्राह्मणान्ते ब्रह्म) the Br
manu (caste)

च cha, and.

क्षत्रं kshatram (विविद्य ब्राह्मणान्ते च) the Kshatri
य च cha, and (इतरेतर उमुक्षये च यद्यो उमे ब्रह्मते
वर्णवर्गविधारके अपि, वर्णव्रामभूते)

उमे ubhe, both.

भवतः bhavataḥ (स्यात्) are.

ओदनः odanah (जात्मनं 'M. जह्न') food.

शृणुः mrityuh (प्राप्तिनां जात्मकः) death.

यस्य yasya, whose.

उपरेति upa-sechanam (ओदनस्याशनत्वेऽप्यपर्युपः M. जह्न
त्वेति जह्नादनसः एवं इत्यनन्तरं) over-sprinkling.

कः kः, who.

इत्या ithih (इत्यं एवं यजोऽप्तवाप्तवाविद्, M. इत
प्रकारेण तदितिषेयः) thus.

वेद् veda (विजात्वा) knows.

यत्र yatra (यत्र तिष्ठते) where.

ए sa (जात्मा M. एवं जगत् चंद्रशुक्लो जहावतः)
(the Atma or the great Destroyer of the
verse)

Who thus can know where that (Self) dwells, of
the Brahmin and Kshatriya both are as food, and I, D
am but a sprinkling over it.

अथ प्रथमाध्याये त्रितीया वल्ली ।

MANTRA 1.

अ॒तं वि॒ष्णु॑ नौ सुकृतस्य लोके
मुहा॑म्प्रविष्टै परमे पराद्दृ॒
खायातपौ ब्रह्मविदा वदन्ति
पठवाग्न्येऽये च त्रिष्णाचिकेताः ॥ १ ॥

आद्यः—ये ब्रह्मविदः पठवाग्न्यः सुखाचिकेताः च (च) परमे पराद्दृ॑ लोके
तं प्रविष्टौ सुकृतस्य अ॒तं वि॒ष्णु॑ नौ सुकृतस्य लोके वदन्ति ॥

अ॒तं ritam (सत्यं, क्षयं भावित्वात् कर्मकलं M. सुकृतस्य)
Truth, the fruit (of work) M. the fruit of good
work.

पि॒दन्तौ pibantau M. (भुंगन्तौ) both drinkers (S. The
word is in the dual number, but should be
construed as singular. The real “drinker” is
jīva only, not Ishwara S. The two particular
“forms” or aspects of Vishnu, called Atmā and
Antarātma.)

ुकृतस्य sukritasya, (स्वयंकृतस्य कर्मणः अ॒तं M. सुकृतस्य लोके =
पुरुषं विनिलोके पुरुषनिर्मित शरीरे हृदयगुदायां) of one's
acts, of good deeds. S. to be construed with
ritam. Sukritasya ritam = fruit of good deeds or
of one's own deeds. M. To be construed with
“loke”. Sukritasya loka = in the world of the
doer of good deed, in the body, from the
merits of good deed, in the cavity of the heart.

लोके loka (अस्ति शरीरे) in the world (in this body)
उर्द्धा guhām (गुदायां उर्द्धा) in the cavity (Buddhi).

प्रविष्टो pravishṭan, entered.

परमे parame (वाह्युरुद्याकाशसंस्थानायेद्या परम् ।
चर्चीयोत्तमे) in the highest (as compared with
the external ether) M. in the best of
Jīvas.

परार्धे or **ध्ये** parārdhe or dhye (परम् ब्रह्मोऽप्येऽस्यामै ; तो
हि परम् ब्रह्मोपलभ्यते ; इर्दकाये M. परमस्त्वयस्त्वे
इति वा, आदत्तात् अद्वे अभिवृद्धे वातादिपूर्वे तुरुष्याः
the abode of the Supreme (Brahman) i.e. ether of the heart. M. In the most exalted,
exalted, in the Principal Vāyu M. M. Sunm

शायातपौ chhāyātapaौ (M. चाप्त- अपाप्तवौ ; तुलदुःखे
like shadow and light. M. good and bad, giving
pleasure and pain S. one transmigrating, the other free from it.

ब्रह्मविदः Brahma-vi-lah (M. ब्रह्मविदिः) the knowers
of Brahman.

वदन्ति vadanti (कथयन्ति) say.

पञ्चाग्नयः panchāgnayah (शुद्धस्याः M. देवयज्ञ-पितृयज्ञ-भूता
भुतुष्ययज्ञ-ब्रह्मायज्ञ इवं पञ्चं पञ्चं भद्रायज्ञवतः or दुः-पर्वत्य युग्म
युं चीरपंचाग्निविदा निष्ठावा) the house-holders
M. the keepers of five fires—ie. performers of
Deva, Pitri, Bhauta-Manushya and Brahman
Sacrifices. Or who tend the five fires
Chhāndogya Upanishad T S. Those who control
their five fires or senses or Gārhapati,
Dakshinagni, Ahavaniya, Sabhya Avasathya.

ये ye, who.

त cha, and.

त्रिनाचिकेतः tri-nāchiketāḥ (त्रिः तृतीयो नाचिकेतोऽप्रिक्षितो ये

M. निकार कृतगाविकेताग्रयः) who perform the triple nachiketa fire sacrifice.

There are two souls (the Higher and the Lower self) both born by truth, existing in the world of their own deeds (their self-made environment) having both entered into the sky, the highest place of the Supreme. Then the knowers of Brahma as also the performers of the five fold fires and triple nachiketa sacrifice, declare to be as light and its creation.

MANTRA. 2.

यः सेतुरीजानानामक्षरम्ब्रह्म यत्परम् ।

अभयं तितीर्षताम्पारं नाचिकेतश्च शकेनहि ॥ २-॥

ब्रह्मयः—यः द्वे जागानां सेतुः (तं) नाचिकेतं अभयं पारं कितीर्षतां यत्
अवरं ब्रह्म (तत्) शकेनहि (चातुं)

यः yah, who.

सेतुः setuh. (सेतुरिव M. नर्वदा) bridge, M. boundary,
limit.

ईजानानां ईजानानां कर्मिकां दुःखाद्यतर्णप्यन्वात्) of
the sacrificers (M. This word is formed from
the root ईज्, to sacrifice', with the affix नान्
causing the change of ष into षु विष्णु याक्षिनी
of the performers of karma ; M. the worshippers
(of Vishnu).

अवरं aksharam (आक्षरात्मयं) Imperishable, indestruc-
tible.

ब्रह्म Brahma, the Brahman.

यत् yat, or तत् tat, which or that.

परं param (परमात्मं M. उत्तमं) the highest
(refuge), the best, Supreme.)

अभयं abhayam (अभयं M. अभयं चारं अभयपदं शीरं
the free from fear, or fearless; M. the shore
which gives security from fear.

सिंहीर्वदां titishatām (तिरु इवतां त्रिशिदां M. संवारां
सर्वत्रिष्वदां) who wish to cross (the ocean
Samsara, births and deaths)

चारं pāram (शीरं) shore.

नाचिकेतं nāchiketam (नाचिकेतोऽपि, तं चारुं चेतुं च । ॥
नाचिकेतसं प्रति शाप्तं वक्तुं) the Nāchiketa fire
to Nāchiketa. i.e. according to S. may we be able
to know and collect the Nāchiketa fire. As
according to M. "we may be able to tell,
teach Nāchiketa".

सकेमहि or सकेमसि sakemahi or sakemasi (शकुबलः M. शकु
The शक् declension is a Vaidic irregularity. The
affix भवि is added by Pānini VII. I. 46,) may
we be able. The higher and the lower Brahma
are respectively the refuge of the karma-kāndi
and Brahma-vidas.

May we be able to know both the nachiketas fire at
that One who is the aim of all worshippers, the imperishable
Brahma, the place where no fear is, for those who
want to cross Samsara.

MANTRA 3.

आत्मामध्यं रथिनं विद्धि शरीरध्यं रथमेव तु ।

बुद्धिन्तु सारथिं विद्धि ममः प्रप्रहमेव च ॥ ३ ॥

अथवाः—आत्मानं रथिनं विद्धि चरीरं तु रथं एव (विद्धि) तुष्टिं हु
वेऽपि च मनः एव च प्रग्रहं (विद्धि) ॥

आत्मानं Atmānam (अ॒त्मा॑नं च॒रीरिं M. अ॒त्मी॑र्योपि॒ष लो॒क्षेष)
the Self (the individual transmigrating evolving, rita-drinking Ego). M. the jīva (pervading throughout the body).

रथिनं rathinan (रथस्वालिङ्) the seated in the chariot or the lord of the chariot.

विद्धि viddhi (वानी॒हि) know thou.

चरीरं sariram, the body.

रथं ratham, the chariot,

एव eva, even.

तु tu, verily.

तुष्टि buddhim. (अ॒थवा॑यत्त॒ष्टि॑) the Buddhi; the Pure Reason, the power of determining.

तु tu, verily.

चरीरिं s̄ratham, the driver or charioteer.

विद्धि viddhi, know thou.

मनः manah, the Manas, the mind.

प्रग्रहं pragrahān (रथस्ति॑) the reins.

एव . eva, even.

च cha, and.

Know thou the Atma as seated in the chariot, the body as the car ; Buddhi is the driver and Manas as the reins.

MANTRA 4.

इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयाश्चस्तेषु गोचरान् ।

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥

आत्मविदः—मनीषिणः इन्द्रियादि हयाह आहुः तेषु गोचरात् विदा
(आहुः) आत्मेन्द्रिय मनोयुक्तं (आत्मानं) भोक्ता इति आहुः ॥

इन्द्रियादि indriyâni (असुरादीनि) the senses (like eye, e &c.) The astral body or the body of sensation.

हयाह hayâñ (अस्त्वात्) horses.

आहुः âhuh (प्राचूः) say (the wise).

विषयात् vishayâñ (रूपादीन् M. अस्त्वादीन्) the objects (senses).

तेषु teshu (इन्द्रियेषु M. तेषां) their.

गोचरात् gocharâñ (चार्गात् M. अश्वसंचारायुक्तदेशात्) roads M. the places on which horses can run. The race-course.

आत्म इन्द्रिय-मनो-युक्तं âtma indriya mano yuktai (यरोरेन्द्रियमनोभिः सहितं संयुक्तं M. आत्मानं इन्द्रियमनोयुक्तं) body-senses-mind-joined. M. The Atm in union with senses and mind (astral or mental, is called bhokta or enjoyer).

भोक्ता bhokta (संवारी M. भुखदुःखानुभवकृत उच्चत्वगीय भावं) the enjoyer, the transmigrating ego, the experiencer of pleasure and pain, high and low states.

इति iti, thus.

आहुः âhuh, say.

मनीषिणः manîshinah (विवेकिनः M. आविनः) the wise.

They say the senses are the horses and the objects the roads; the wise say that the experiencer is the Atma joined with sense and mind.

MANTRA. 5.

यस्त्विज्ञानवान् भवत्युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाशयवश्यानि दुष्टाश्वा इव सारथेः ॥ ५ ॥

अभ्यर्थः—यः (सारथः) तु अविज्ञानवान् भवति अयुक्तेन मनसा सदा
तोभवति) तस्य सारथेः दुष्टाश्वा इव इन्द्रियाश्च अवश्यानि (भवति) ॥

यः yah, who (the Buddhi charioteer)

तु tu, but

विज्ञानवान् avijnânavân, (अविज्ञानः M. विजेकहीनः) without
wisdom, not dexterous, without discrimination.

भवति bhavati, is.

अयुक्तेन ayuktena, (अप्रशृङ्खीतेन, अहमादितेन M. अनिष्टुहीतेन)
unjoined; without reins, without balance (of
mind), without concentration (of mind)

मनसा manasâ. (प्रग्रहस्यानीयेन) with the mind.

सदा sadâ, always.

तस्य tasya, his (*i. e.* of such a Buddhi charioteer)

अन्द्रियाश्च indriyâni, the senses (*i. e.* the horses)

अवश्यानि avasyâni, (अशक्यानि-अविधारक्षीयानि) unmanage-
able, un-controllable.

दुष्टाश्वाः dushtâ-svâh (अदास्तास्त्रः) vicious horses, un-
broken or untamed horses.

इव iva, like.

सारथेः sârathel, of the charioteer.

तत्त्वे he who is without discrimination, and Manas with-
harmony, his senses are always uncontrolled, like to
broken horses of a driver.

MANTRA 6.

यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ॥ ६ ॥

अथवा—यः (सारथिः) तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा (युक्ते भवति) तस्य सारथेः सदश्वा इव इन्द्रियाणि वश्यानि (भवति)

यः yah, who.

तु tu, but.

विज्ञानवान् vijnānavān, having understanding, whose mind
rein is firmly held.

भवति bhavati, is.

युक्तेन yaktena, joined, balanced, harmonised.

मनसा manasa, with the mind.

सदा sada, always.

तस्य tasys, his.

इन्द्रियाणि indriyāni, the senses.

वश्यानि vasyani, manageable, under control.

सदश्वा sadasvāh, good horses.

इव iva, like.

सारथेः sāratheḥ, of the charioteer.

But he who discriminates, has Manas always harmonised
his senses are controlled, like good horses of the driver.

MANTRA 7.

यस्त्विज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदाशुभिः ।

स स तत्पदमाप्नोति सर्थसारथाधिगच्छति ॥ ७ ॥

अथवा—यः (रथी) तु अपिदात् अननस्कः सदा शुभिः भवति यः ।
न आप्नोति बंसारं च अधिगच्छति ॥

यः yah, who.

तु tu, but

विज्ञानवान् avijnānavān M. (विज्ञानवान् दुष्कृतवाचयितीनः) who has no understanding. M. who has not Buddhi as charioteer.

भवति bhavati, is.

अमनस्तः amanaskah (अमनस्तः च मनस्तः M. अमनस्तः च मनस्तः) unmindful, who has not controlled the mind.

चदा sadā, always.

अशुद्धिः asuchih, (विषयस्थट्टवात्) impure (being immersed in sensual gratifications.)

न na, not.

हे sa, he (the charioteer.)

तद् पदं tat padam (पुर्वोक्तं ब्रह्मं यद् परं पदं M. चर्वे वेदा इत्युक्तं ब्रह्मवद्य) that place, (that above-mentioned Imperishable highest Brahman). M. The Padam referred to in II. 15. That goal.

आप्नोति āpnoti, reaches.

संसारं samsāra, the transmigratory circle, the round of births, the current of births and deaths.

ए च cha, and.

धगच्छति adhi-gachchhati, goes over or enters.

He who is without discrimination, and Manas uncontrolled, being always impure, never reaches that Place, but goes again to Samsara.

MANTRA 8.

यस्तु विज्ञानवान् भवति समनस्तः चदा शुद्धिः ।

स तु तत्प्रदमाप्नोति यस्माद्भयो न जायते ॥ ८ ॥

अन्वयः—यः (रसी) तु विद्यानवान् वसनस्तः चदा सुचिः सवति ।
वस्तात् भूयो न जायते तत्परं ज्ञानोत्तिः ॥

यः yah, who.

तु tu, however.

विद्यानवान् vignānavān, of understanding.

सवति bhavati, is.

वसनस्तः samanaskāh, (युक्तमनः M. वशीकृतमनस्तः) balanced mind, of controlled mind.

चदा sadā, always.

सुचिः suchih, pure.

सा sa, he.

तु tu, verily.

तत् पदं tat padam, that place or goal.

वस्तात् yasmāt, from which (having fallen down).

भूयः bhūyah, (उगः) again.

ना na, not.

जायते jāyate (जंतारे) is born (in the world).

But he who discriminates, with manas always harmonious and (senses) pure, verily he (reaches) that place from whence he is not born again.

MANTRA 9.

विज्ञानसारथिर्यस्तु मनः प्रग्रहवान्वरः ।

सेतुध्वनः पारमाप्रोति तद्विष्णोः परममपदम् ॥ ९

अन्वयः—यः मरः तु विज्ञान सारथिः मनः प्रग्रहवान् (भवति) चः प्र
रं विष्णोः तत्परमं परं ज्ञानोत्तिः ॥

ज्ञान-सारथिः vijnāna-sārathih (विज्ञेक तुष्टि सारथिः M. वा
द्विवान्) who has understanding for chario-
Lit. Intelligence-driver.

यः yah, who.

तु tú, but.

प्रग्रहवान् manah pragrahavān (प्रग्रहीतमनः) M. M. who holds the reins of the mind बलदित वित्तः balanced mind.

नरः narah, man.

तः sah, he.

संखनः adhvanaḥ (संखारणते : M. संखारपदव्याः) of the road or journey (of the rouuds.)

पारं pāram (परनेवाचिगमत्वयं, तुच्यते वर्षंसंखारपदव्याः M. तोरंभूतं) the end, the shore.

आप्नोति āpnoti, he reaches.

इविष्णोः tad vishnoh, (अपनश्चीकृत्व ब्रह्मः परमात्मः वाऽनु देवात्मस्य) of that Vishnu (the all pervading Brahman, the Supreme Self, called Vāsudeva.)

परमं पदं paramam̄ padam̄ (महां स्थानं M. स्थर्पं) the highest place M. the same form as that of Vishnu.

But the man who has Vijnāna for his chariooter, and is the reins of Manas, he reaches the end of the road, the highest place of Vishnu.

MANTRA. 10.

इन्द्रियेभ्यः परा स्थर्या अर्थेभ्यश्च परं मनः ।

मनसस्तु परा तु द्विरुद्धेरात्मा महान् परः ॥ १० ॥

प्रथः—स्थर्यः हि इन्द्रियेभ्यः पराः मनः स्थर्येभ्यः परश्च । तु द्विरुद्धे मनः ।
महान् आत्मा तु द्वे (तुच्यते) ॥

इन्द्रियेभ्यः indriyebhyah, than the senses. M. According to Madhva the present verse refers to the various divinities presiding over the karmendriyas and jnanendriyas, as shown below.

<i>Indriyas</i>	<i>Presiding Divinities</i>	<i>Arthas or objects</i>
Srotra	Soma	Sabda
Tvach	Kubera	Sparsa
Chakshuh	Surya	
Rasana	Varuna	Rûpa
Gharna	Aswinau	
Vach	Agni	Rasa
Pani	Indra	
Pada	Jayanta	
Payu	Yama	Parvati
Upastha	Daksha	Gandha

The three Devis—Sanparni, Vârunî and Parvati—preside over arthas; Sanparni on Sabda and Sparsa; Vârunî on Rupa and Rasa, and Parvati on Gandha only.

पराः parâḥ (पूर्वाः M. पूर्वाः) higher, subtler, superior. M. That is, the three Divinities presiding over arthas are of superior hierarchy to those concerned with the Indriyas.

हि hi, verily.

अर्थाः arthâḥ, the objects. M. the three divinities presiding over the objects.

अर्थेभ्यः arthebhayah, than the objects. M. Than three devis.

ए च cha, and.

परं param, superior.

मनः manah, the Manas. M. The divinities presiding over the Manas, viz. Rudra, Vindra (?) and Sesa.

मनसः manasah, than the Manas. M. Than the pre-existing Devas of Manas.

तु tu,

परा parā, superior.

बुद्धिः buddhih, the Buddhi M. The goddess Saraswati presiding over Buddhi.

बुद्धेः buddheh, than the Buddhi.

आत्मा महात् atmā mahān (सर्वग्राहिकुडीनां प्रथमात्मय भूतत्वाद् आत्मा, महात् सर्वप्रवत्ताद् आत्माद् यस् प्रवर्थं जातं हैरवयवर्भं तत्वं बोधावेषात्मकं महानात्मा ॥ M. महात् वस्त्रालिपानी आत्मा विरिचः) the great Self. S. The Hiranyagarbha. M. The Virincha presiding over Mahat Tattva.

परः parah, superior.

Higher than sensations are perceptions, higher than perceptions is Manas, Higher than Manas is Buddhi, higher u Buddhi, is the Mahat Atma.

MANTRA. 11.

महतः पूरमठयक्तमठयक्तात् पुरुषः परः ।

पुरुषात् परम् किञ्चिचत्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ११ ॥

अथवयः — अव्याकृ भूतः परम् पुरुषात् अव्याहः परः । पुरुषात् परं किञ्चिचत् त्से चा काष्ठा सा परागतिः ॥

भूतः mahatah, than the Mahat. M. Than the four faced Brahmā or Virincha.

परः param, superior, subtler.

अव्यक्तं avyaktam, (अव्यक्तं जगतो वीजशूलं अव्याकृतमानन्दपदम् M. प्रकृति अविचारितीयः) the undeveloped. The seed of the whole kosmos, unmanifest by name or form, the collection of all forces, effect and causes, variously called Avyakta, Avyakriti, Akasha &c., mixed up with and inherent in the Supreme Self like the web and warp the power latent in the acorn that gives rise to the oak of the universe. M. The Goddess Sri presiding over Prakriti.

अव्यक्तात् avyaktat, than the Avyakta, M. Than the Supreme Tattva.

पुरुषः purushah, the Person, the Purusha. (उर्ध्वपुरुषः M. पुरुषस्त्वदेहुरा पुरुषमात्रा विश्वः) M. The Vishnu (because he pervades all.)

परः parah, Superior, subtler.

पुरुषात् purushat, than the Purusha.

न na, not.

परं param, superior, subtler.

किञ्चिद् kinchit, anything.

सा sā, he (Feminine pronoun because of the subsequent feminine noun kāshthā).

काश्ठा kāshthā (निष्ठा पर्यवशाम् M. कर्मचिः, देवतात् विकाशत्पुरिः) the end, the limit, the goal. Head of the hierarchies.

सा sā, he (lit She.)

परा parā, Supreme, the Great, the best.

न तिः गतिः (गत्यां सर्वगतिनां चंवातिः परा प्रकृत्यागतिः
M. परम प्राप्तः) path ; the object of attainment.

The Avyakta is higher than Mahat, the Purusha is higher in Avyakta. There is nothing higher than Purusha. She is end, she the supreme goal.

MANTRA 12.

एष सर्वेषु भूतेषु गृहोत्मा न प्रकाशते ।

द्वैश्यते त्वयस्या बुद्धया सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥ १२ ॥

अस्तवः—एषः सर्वेषु भूतेषु गृहोत्मा न प्रकाशते द्वैश्यदर्शिभिः तु अग्रया
तया बुद्धा द्वैश्यते ॥

एष esha, (पुरुषः) this (Purusha).
सर्वेषु भूतेषु sarveshu bhuteshu, in all beings (from the highest Brahman downwards to a tuft of grass)
बुद्धः gûldhah (संतृतः M. गृहोत्मा = त्रस्तर्हित त्वयस्याऽप्य)
hidden M. the hidden Self—the inmost essence or nature of all.

आत्मा atma, self.

न na, not.

प्रकाशते prakâsate, shines forth.

द्रिष्यते drisyate, is seen.

तु tu, but. M. The force of “but” is to indicate that the Grace of God is the only means of seeing him.

अग्रया agrayâ (अग्रमित्वाऽप्या तर्याकायतयोर्येतवा M. अवकादि
भूमितया अग्रवद्यमाददधीयीनया) by sharp, M. by the intellect purified and prepared by the hearing &c. about Brahman, and accompanied by the grace of G d.

उद्ध्या buddhya, by the Buddhi.

सुक्षमया Sūkshmaya, by the *Subtle (by the intellect capable of finding subtle things).

सूक्ष्मदर्शिभिः Sūkshma-darsibhīḥ (परं सूक्ष्मं प्रणु चीलं वे त्रः परिदृष्टेः) by the subtle-seers, by the Paṇḍita

*This is concealed in all beings : this Atma does no manifest itself, but is seen through the pointed subtle Buddhi, by men of subtle Sight.

MANTRA. 18.

यच्छेदाङ्गमनसी प्राप्नस्तद्यच्छेऽज्ञान आत्मनि ।

ज्ञानमात्मनि भहतिनियच्छेत्यच्छेऽज्ञानत आत्मनि ॥१३॥

अथवयः—प्राप्तः वाक् (वाचू) मनसी (मनसि) यच्छेत्, ततु ज्ञाने आत्मं यच्छेत्, वासं भहति ज्ञानमनि नियच्छेत्, ततु ज्ञाने आत्मनि यच्छेत् ॥

यच्छेत् yachchhet (उपर्याहरेत्) should merge ; cause the laya

वाक् vāk (वाग्लोपलक्षणां सर्वेषामित्तियाणां M. इतिशारी नातिनः प्रायुक्तात् सोनादीत् वाचि वाग्लितानिमीतु पार्वते वादप्योत्तोपर्यात् यच्छेत् इति ज्ञादो योग्यः ॥ वाचे वा भिन्नानिनीः उत्ताद्यास्त्वत्त्वोदेषोः) the speech. (The speech is taken as a type for all the senses i. e. all the senses must be merged in the manas. M. The Devas presiding over the senses, namely, Soma &c. should be meditated upon, as merging in the three Devis, Parval etc, the presiding Devis of Vāk or Artha. The the Vāk or the three Devis should be meditate upon as merging in Manas)

- मनसो** manasi (मनसि, the long vowel is a Vaidic irregularity) in the Manas M. In the Devas presiding over Manas, viz., Siva, Seshā, and Suparna i. e. Pārvatī in Siva, Vārunī in Seshā, and Suparnī in Suparna.
- प्राचः** pṛānah (प्राची) the wise. M. M. A wise man should keep down speech and mind. He takes वाङ्मनसो as a compound and in Acc. dual case.
- तत्** tat, that (Manas, or M. शिव-योग-बुद्धिं तत् the Siva, Seshā and Suparna.)
- यच्छेत्** yachchhet, should merge.
- ज्ञाने** jñāne (प्रकाशस्वरूपे ज्ञाने M. ज्ञाने आत्मनि = ज्ञानाभिना-निष्ठोः वरस्ततीभारत्योः) in the (luminous) Buddhi, M. In the Devis, Sarasvatī and Bhāratī.
- आत्मनि** ātmani, in the Self (of Jñāna)
- ज्ञानं** jñānam (ज्ञानं M. ज्ञानाभिनानिष्ठो वरस्तती भारत्यो) the Buddhi or M. Sarasvatī and Bhāratī the presiding devis of Jñāna.
- तत्त्वं महति** ātmani mahati (प्रबन्धे M. अहत तत्त्वाभिनानिष्ठोः आत्मशब्दोदितयोः विर्तिवादयोः) in Mahat Ātmā; in the first-born, M. In Brahmā and Vāyu the presiding Deities of Mahat.
- नियच्छेत्** or तदिच्छेत् niyachchhet or M. tad-ichchhet. Should merge or तत् that (Mahat) इच्छेत् should wish (to merge).
- संते आत्मनि** sānto, ātmani in the Atma of Peace.
- तत्** or यच्छेत् ज्ञाने आत्मनि tad-yachchhet sānto ātmani, should merge that in the self which is Peace or Quiet

Let the wise merge the speech in mind, and merge the (manas) in the Juana Atma. let them merge the Jnan Atma (Manas) in the Mahat Atma (Buddhi) and merge the Mahat Atma (Buddhi) in the Shanta Atma.

MANTRA 14.

उत्तिष्ठत जाग्रत् प्राप्य वरान्निदेष्टत ।

**क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्गम्यथस्तरक्षये
वदन्ति ॥ १४ ॥**

अन्वयः—(हे जल्लयः) उत्तिष्ठत, जाग्रत्, वरान् प्राप्यनिदेष्टत, क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्गम्यथस्तरक्षये वदन्ति ॥ १४ ॥

उत्तिष्ठत uttishtata (हे जल्लय सामाजानाभिमुखा भवत M. साधवः उत्तिष्ठत नानाविव विषयचिंतनात् निवृत्ता भवत ॥

Arise (O creatures ! turn your face towards the acquisition of spiritual knowledge M. O saints cease thinking of various wordly matters.)

जाग्रत् jâgrata (ज्ञाननिद्राया घोरहप्तयः कर्त्तव्यवीष्ट भूताय एवं कुरुतः) awake (destroy the sleep of ignorance deep sleep, the seed of all miseries) (M. जाग जात्कर्मसुचत) leave of laziness.

प्राप्य prâpya (हपगम्य) having approached. M. Having obtained.

वरान् varân (प्रकृष्टान् जागर्णद्) the elect, the best Teachers M. प्राप्य वरान् = चहृदन्तो वरान् प्राप्य having obtained boons (from the Great ones). Another reading is वरान् the Great ones, the High ones.

निदेष्टत ni-bodhata (ज्ञाननिदेष्ट M. निदरं तुष्टवे) learn understand.

शुरवः kshurasya, of a razor M. This describes Samsara.

धारा dhārā (धारा M. धारेष्व) edge,

नितिःतः nisitā, (नीतिकोक्ता M. नितितीक्ता) sharpened, very sharp.

दुरसंवधः duratyayā (दुरसंवधयोवस्थाः सा M. दुरसंवधः असंवधात्मा तर्तव्या अगच्छ बोधाद् अस्वेन अस्येतुं अस्यव्याः) difficult to pass over. M. The Samsriti or Samsara is difficult to pass over like the sharp edge of a razor.

इग्ने durgam (इग्ने उपास्मै M. This refers to Brahma knowledge that destroys samsara) difficult to go ; to be understood with great difficulty.

पथः pathah, the road, the path.

तत् tat, that.

कवयः kavayah, (कवयादिनः M. काव्यादिनः) the sages.

वदन्ति vadanti, say M. The sages say "the Path which destroys Samsriti is inaccessible or accessible with great difficulty."

Awake, arise having approached the great teachers, n. The sages say that the road is difficult to travel and that the crossing over (of Samsara) is difficult the sharp edge of a razor.

Awake, arise, having approached the great teachers, n. The sages say that that hard Path (of Yoga, for crossing over Samsara,) is as difficult to travel on as is sharp edge of a razor.

MANTRA 15.

अशठदमस्पर्शनकृपमठयं तष्ठिरसक्षित्यमगम्धवस्थ यत्
अनाद्यमस्तमहतः परम्भ्रुवं निचाद्यं तन्मुख्यमुखात्प्रमु
क्षयते ॥ १५ ॥

‘अस्पर्शः—यत् अश्वर्णं, अस्पर्शम्, अस्पर्शम् अस्पर्शं तथा अरसं निचाद्यं अगम्धव
अनाद्यमस्तमहतः परम्भ्रुवं तत् निचाद्यं सम्मुखात् प्रमुक्षयते (निचाद्यिति)

अश्वर्णं asabdām (M. अश्वगुणहीनं, शब्दविदयं च, अस्त्वाहृष्टवस्तुता)
without souud ; not having the attribute
sound, not to be known or perceived through
sound.

अस्पर्शम् asparśam (M. स्पर्शगुणहीनं, अतरव त्वंविषयत्वहीनं
without touch, not to be perceived by touch.

अरूपं arūpam (M. अरुर्गेवरत्वहीनं) without form, there
fore not to be perceived by the eyes.

अव्ययं avyayam (म अस्ति, न होते M. भौतिकरूपराहित्याः
अव्ययं=नाशहीनं) without decay, (because he has
no material form.)

तथा tathā, so also.

अरवं arasam, without taste, (रसगुच्छविदितं च अतरव एते
निकृपाविषयः) without the attribute of taste, and
so cannot be perceived through taste.

नित्यं nityam, eternal.

अगम्धवत् agamdhavat, without smell, not to be perceived
by smell.

च cha, and

यत् yat, that which. Madhvā takes (नित्यं)
adjective qualifying agamdhavat (नित्यं गंधवत्)

- अठस्य आवाचिष्ठः**) "never has smell: therefore, cannot be an object known through smell."
- आदि** anādi (अविद्यनाम आदिः कारकस्य तदिदमनादि M. आदि-आत्मवर्जित) without beginning or cause.
- आनन्दं** anānandam (अविद्यनामोऽनन्दः कार्यस्य तदनन्दं) without end or effect.
- महातः परं** mahatah param (भद्रतत्त्वाभिनात्रिष्टुप्सुखात् परं) beyond the Mahat. S. Higher than or different from Buddhi. M. Above the Four-faced, the presiding deity of Buddhi—Tatva.
- ध्रुवं** dhruvam (कूटस्य निर्वयं, न पृथिव्यादिवद् विपरिक्लिन्यत्वं M. वरदेहप्रकारं) the fixed, (the absolutely eternal, not relatively eternal like the matter.) M. Always the same.
- निचाय्य** nichāyya (ज्ञायगम्य M. विशार्वं निश्चिर्य) having understood or reflected upon, or verified by Sravāna etc.
- तं** tam (आत्माम) Him.
- मृत्यु-मुखात्** mrityu-mukhāt (समुदोषरात् अविद्या कामकर्म सद्बात् M. मृत्यु-बचात्) from the mouth of death. M. from the bondage of Samsara.
- प्रमुच्यते** pramuchyate (विषु व्यते M. अकर्मेण तुष्टयते) is fully liberated or freed.
- laying reflected on Him, whose nature is not sound, or h, or form, or taste, or smell, who is changeless, eternal, but beginning and without end, beyond Mahat, eternal fixity; he escapes from the mouth of death.

MANTRA 16.

**नाचिकेतमुपाख्यानं मृत्युप्रोक्तं चनातनम् । उक्त्वा
अृत्वा च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥ १६ ॥**

आश्वयः—मेधावी हृत्युप्रोक्तं चनातनं नाचिकेतं उपाख्यानं उक्त्वा अृत्वा
ब्रह्मलोके महीयते ॥

नाचिकेतं Nachiketam (नाचिकेतसा प्राप्तं M. नाचिकेतसः सत्यं
obtained by Nachiketas or relating to Nach-
ketas.

उपाख्यानं upâkhyânam, the story.

मृत्यु-प्रोक्तं mṛityuḥ proktam, told by Death.

चनातनं sanâtanam (चिरंतनं) the ancient, became
Vaidîc.

उक्त्वा uktvâ, (ब्रह्मविदाशुभ्यः) having repeated (
Brahma enquirers.)

अृत्वा srutvâ (आचार्येभ्य) having heard (from
Teachers.)

च cha, or.

मेधावी medhâvi, the wise man.

ब्रह्मलोके Brahma-loke (ब्रह्मैर्जोक्ते ब्रह्मलोकः See II. 17)
the world of Brahman.

महीयते mahîyate (आत्मद्रुत उपास्यो भवति) becomes
shipped.

A wise man, having repeated the ancient Nachiket story told by Death, or having heard it (from his teachers) becomes great in Brahman loka.

MANTRA. 17.

य इमं परमं गुह्यं आवैयेद्वद्वासंसदि ।
 प्रयतः आद्वकाले वा तदानन्त्याय कल्पते तदानन्त्याय
 कल्पत इति ॥ १७ ॥

आवैयः—यः प्रयतः परमं गुह्यं इमम् (प्रथमं) ब्रह्मसंसदि आद्वकाले वा
 येद्व तद् (आद्व) आनन्त्याय कल्पते ॥

यः *yah* (जिह्वा) who.

इमं *imam* (प्रथमं) this (book).

परमम् *paramam* (महां) best, most, greatest.

गुह्यम् *guhyam* (नैष्य) to be hidden, kept secret,
 M. mystery.

आवैयेद् *srâvayed* (ग्रन्थाः, अर्थात्) makes it heard,
 repeats.

संसदि *Brahm-samsadi* (ब्रह्मवादीनां संबोधि) Brahma-
 session, assembly of persons who are enquirers
 of Brahman.

प्रयतः *prayataḥ* (शुचिरूपा) being pure ; M. M. full
 of devotion.

इ काले *srâdha-kâle* (आवैयेद्व भुज्ञानाम्) at the time of
 srâddha (when the guests are eating)

वा *vā*, or

वद् *tad*, that (*siālida*)

अनन्त्याय *ānantyāya* (आनन्तफलाय) infinity or unendingness.
 M. M. Infinite rewards.

कल्पते *kalpate* (संपदते) obtains or becomes fitted for
 (infinity).

तदानन्तराद् ज्ञप्ते tad-anantyaya-kalpate, that Sraddha becomes infinite in its effect.

He who recites this upanishad, the greatest of all mysteries, at an assembly of seekers for Brahman, or, being pure, at the time of a Shraddha, that Shraddha creates infinite results.

VALLI IV.

MANTRA. 1.

पराङ्मिव खाँने डयतुष्टस्ययम्भू
स्तस्मात्पराह् पश्यति नान्तरात्मन् ।
कश्चिद्दुरीरः प्रत्यगात्मासमैक्ष
दावृतवक्तुरमृतत्वमिच्छन् ॥ १ ॥

अथवायः—स्वयम्भूः (यत्तात्) खाँनि पराङ्मिव अतुलत तस्मात् (त्रण पराह् पश्यति अन्तरात्मन् न (पश्यति) अतुलतमिच्छन् आवृतवक्तुः कश्चिद्दुरीरः प्रत्यगात्मासमैक्षत् ॥

पराङ्मिव parānchi, (पराग् अङ्गश्चित् गच्छन्ति M. पराह् युवानि going outwards or forwards, M. turned away face.

खाँनि khāni (इन्द्रियाणि) the openings; S. M. Senses.

अतुलत् or अतुलात् vyatrinat or अत् (हितिरबाह्, हम्बकुरुत् M. कुरिततानि अकरोद् ॥ तुमुकादकरो) injured, killed M. made light of, treated with contempt, made them ugly or contemptible. T. S. spread or projected or strewn them out.

स्वयम्भूः Swayambhū, (परनेत्वरा, स्वयमेवत्वत्वाद् ना वर्जना न परतत्वः M. रघुनेत्र भवति, वदत्वात् भगवा

१६ Self born, the Self-existent, the Supreme God. M. Or the Son of God, the Brahma.

तस्मात् tas-māt M. (वारकात्) therefore.

पराह् parāh (पराम् एषाम् अंगास्तमूत्ताम् यदादोत् M. वाह्नाम् विषयाम्) outside forms, non-subjective things like sound &c. M. the external objects.

पश्यति pasyati (उपलभते उपलब्धा M. जीवः) sees, experiences (the Experiencer, the Jīva).

न na, not.

अन्तरात्मन् antar-ātmān (अन्तरात्मनं M. आत्मद् = आत्मनः; स्वस्य अन्तः न पश्यति, वहा बहिर्भूतेवास्ते ॥) The Inner Self. M. The depth (or inmost recesses) of his own Self.

कश्चित् Kaschit, some (strong minded persons, like swimmers against the current of a river).

धीरः dhīrah (धीमात् , विद्यकी M. वानी) wise.

प्रत्यगात्मनं pratyagātmanam, (प्रत्यक्षं चासौ, आत्मा च इति प्रत्यगात्मा “प्रतीक्षेवात्मग्रन्थो इहो लोके नाम्यस्त्वम् ॥ M. प्रत्यग् अन्तः, आत्मां, स्वात्मसं भगवत्स) The Pratya-
gātma, the Subjective Self. M. The Inner Self, the God within.

ऐक्षत् eikshat (अपश्यत् or पश्यति M. ईक्षते) saw (past used for Present i. e.) sees.

च-चकुः avritta-chakshuh (आदृतं व्यादृतं चकुः शोत्रादिक
मिन्द्रियात्मयोपविषयात् यस्य स आदृतचकुः ॥ M. विषयेभ्यः
पराह्नतचक्षुरादिकरणः) averted-gaze. Eyes turned away from (external objects.)

ईतत्वम् (आपरदर्शनमत्वं, निश्चलवापत्तं M. तुक्ति) Immortality
M. liberation.

इच्छा ichchhan, desiring.

The Self-existent turned (the current of) the senses outwards, therefore one sees external objects and not the inner Self; some tranquil minded ones see Pratyag-Atman with eyes turned inwards, desiring liberation.

MANTRA 2.

पराचः कामानुयन्ति बालास्ते सृत्योर्यन्ति विततस् पाशम् । अथ धीरा असृतस्वं विदित्वा ग्रुवमधुवेत्प्रिवहः प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

अन्यदः—(ये) पराचः कामानुयन्ति ते बालाः विततस्यष्टियोः पाश यन्ति अथ धीराः असृतस्वं ग्रुवं विदित्वा इह अधुवेषु (किञ्चित्) च प्रार्थयन्ते।

पराचः parāchah (अदिगर्भात् M. बाह्यात्) out-going external.

कामान् kāmān (काम्यात् विषयात्) M. सक्ष-चन्दन-बनिता-दिविषय �desires (desirei objects, like sweets scents etc)

अनुयन्ति anu-yanti (अनुगच्छन्ति M. अनुसृत्यतिष्ठन्ति) go after

बालाः bālāḥ (अल्पप्रभाः M. अविवेकिनः) boys; children persons of small understanding, undiscriminating.

ते te, they.

पृथ्योः mrityoh (अविद्याकामकर्मसञ्जातावस्य) of death (i. works done for rewards and through ignorance.

यन्ति yanti (गच्छन्ति M. प्राप्त्यन्ति) go, obtain (or into)

विततस्य vitatasya (वित्तीर्णस्य, वर्षतो व्याप्तस्य M. व्युकाहीनः the spread out, all-prevading, M. the worn or eternal M. M. wide-spread.

पार्श्वं pâsam (पार्श्वे बध्यते येन सं पार्श्वं, देहेभिर्यादि लंबेन विद्योग्यं तदर्थं M. बंधं बद्धकृद्धलेण) the noose; (the union with and separation from body) M. bondage, and the pain thereof. M. M. snare.

अथ atha (अस्माइ) therefore.

वीरा: dhirâh (विदेकिंशः) the wise (the tranquil.)

महृतत्वं amritatvam, the Immortality, the moksha.

विदित्वा viditvâ (M. वात्त्वा) having known.

ध्रुवं dhruvam. The fixed, the stable, according to both Sankara and Madhva, this word qualifies amritatvam i. e. dhruvam amritatvam.

अनुभेषु a-dhruveshu (अनिष्टेषु M. विचारिषु विषये) in the unstable (things like wealth etc.)

इह iha, here (in this world or Sansâra.)

न na, not.

प्रार्थयस्ते prârthayante, do not ask for, or look for.

Men of small understanding go after external desires, and y thus fall into the wide-extended nooses of Yama, therefore, the controlled in mind, having known liberation, do not seek for the permanent in the unstable.

MANTRA. 3.

येन रूपं रसं गम्धं शुद्धदान् स्पर्शाधिष्ठ भैषुनान् ।

एतेभैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते ।

पृतद्वै तत् ॥ ३ ॥

आवद्यः—येन एतेन एव (विजाता) रूपं, रसं गम्धं शुद्धदान् स्पर्शाद्वै भैषुनान् आति आत्रकिं परिशिष्यते (परशृङ्ख) तत् वै एतत् ॥

येन yena (विद्वानस्त्वत्त्वादेव ज्ञात्वा एवं ब्रह्मत्वा) by whom (according to Sankara this refers to the self having the nature of consciousness. According to Madhva it refers to Brahman. He further says that the first two verses of this Valli are spoken by Yama, in indirect praise of Nachiketas. This verse is spoken by Nachiketas, who interrupting Yama's complimentary speech asks him about Brahman).

रूपं rūpam, form

रसं rasam, taste.

गन्धं gandham, smell.

शब्दाणुं sabdān, sounds.

स्पर्शाणुं sparsān, touches.

ए cha, and

द्वियुगाणुः dvayuhunān (द्वियुगनिमित्तान् द्वुखप्रथयात्) pairings pairs. The perception of pleasure arising from the coming together of pairs M. M. loving (touches).¹

इतेन एव etena eva, by that even i.e. by that Self even which is separate from the body. Madhva also reads these two words along with येन ; as येन एव एव ब्रह्मत्वं भेरितो “ordained by which Brahmatvam (one knows form &c.)” M. M. takes it as the beginning of a separate sentence. “That by which we know form &c. by that also we know what exists besides.”

विद्वान्वाचि vijñānati (विद्वप्त्वं ज्ञात्वा चिति) knows, perceives.

तिष्ठ चत्र परिविष्टवे kim atra pari-sishyate ; lit. What here remains. According to S. (आत्मानो उचितेयं किञ्चन
अस्तित्वं क्षीरे चरिष्यते ? ए किंचित् परिविष्टते ॥ चर्चेद तु
आत्माना वित्तेऽ) " Does anything remain unper-
ceived by the Atmā in this world ? Nothing
remains. All verily are known to the Self."
According to Madhva (येन एक्षैरेव ब्रह्म नेत्रितो
कर्णादीन् विकानाति बदेश जीवमेतत्वं तद्य चत्र भीषे
परिविष्टते ॥ भुज्ञक्षीवयेत्प्रक्षेप आत्मे किञ्च इति आत्मार्थः
" Became by the command of Brahman the
Jīva perceives form &c. while alive ; does that
Brahman remain *here* (even after liberation) as
controller of the Jīvanmukta ? "

तत् वै तत् etat vai tat ; lit. " This verily That." M. this
is the reply of Yama.

By whom (one perceives) form, taste, and smell, sound,
uch and love, even by that he knows (everything else.)
oes that (individualised consciousness) remain here (in
loksha) ? yes : This verily is so.

MANTRA 4.

स्वप्रान्तं जागरितान्तङ्घोभौ येनानुपश्यति ।

सहान्तं विभुमात्मानं भवता धीरो न शोचति ॥ ४ ॥

अथवः — स्वेकः येत् स्वप्रान्तं जागरितान्तङ्घो उभौ अनुपश्यति धीरः (त)
प्रान्तं विभुं आत्मानं भवता न शोचति ॥

स्वप्रान्तं svapnāntam (स्वप्नप्रान्तं, स्वप्नवित्तेऽ शुद्धिः) lit.
dream-end. S. in the dream, dream consciousness. M. the Sushupti.

आगरितान्तं jāgaritāntam, (आगरितान्तं आगरितान्तिसेवं च M. स्मा
lit. Waking-end. S. • In waking consciousness
M. Dream.

■ cha. and.

उभौ ubhau, both (S. waking and dreaming ॥
Dreaming and Sushupti.)

येन yena (आत्मना M. भ्रेत्सो) by whom (S. by wh.
Self M. by whose command)

अनुपश्यति anu-pasyati (सोऽहं M. जीवः) Sees (the Jiva.)

महात्मं mahāntam &c. The same as in II. 22.

Both transcending the state of Swapna and transcen-
ding the state of Sushupti that by which both (these states
are seen (that centre of consciousness verily remains even in
Moksha.) The wise having known that Self as great and
all-pervading, does not grieve.

MANTRA. 5.

य हमं मध्वदं वेद आत्मानं जीवमन्तिकात् ।

ईशानम्भूतभठयस्य न ततो विजुगुप्तते ।

एतद्वै तत् ॥ ५ ॥

आनन्दः—यः इत्यु मध्वदं प्रात्मानं जीवं अन्तिकात् भूत भवस्य ईशानं गे-
तद्वै (यः) न विजुगुप्तते (यद्युह्मं) सद् वै इतद्वै ॥

यः yah (कहिए M. अविकारी) who..

इत्यु imam, or इत्यु idam, this.

मध्वदं madhv-adam, lit. honey-eater (कर्मकर्त्तुर्मं जीवं ॥

ज्ञु तुर्तु अति इति भवदः तं ॥ अच् प्रसवयः ॥ रो-
हिष्टत्वं । आत्मोत्तारं) the experiencer of the fruit
of action, the jiva. M. The drinker (or enjoyer)

of honey(or pleasure); the experiencer of the essence in the body.

वेद ved, (विज्ञानाति or ज्ञानाति) knows.

आत्माम् atmānam, the Atma.

जीवं jivam (भ्रातादि जलापस्य चाहयितारं) the Jiva.

अन्तिकार् antikāt (अन्तिके, चन्द्रीपे M. जीवभृतिकार् = जीवचन्द्रीपे, तद् निषाधकरणा इष्यत्) near, close by; M. always near the jīva, as its controller.

ईशानं isānam ईशितारं M. भ्रेत्रं (Lord or Ruler or Director.

भूत-भव्यस्य bhūta-bhavyasya (कालभवस्य M. भूत भावितः) of Past and Future (of the Three Times.)

न na, not.

ततः tataḥ (तद् विज्ञानाद् ऋद्धम् आत्माम् न विजुगुप्तते M. आत्मनो नियानकरणा चातत्वाद्) there after (i. e. after such knowledge. M. after knowing that Ishvara is the Ruler of the Atmā)

विजुगुप्तते vi-jugupsate (गोपायितुं इच्छति, अभयमास्त्वाद् M. आत्माम् रक्षतुं मेष्टहति भनवानेव उदार सर्वत्र रक्षत या आस्ते इति चात्मा स्वात्मं रक्षायै न प्रयतते) wishes to protect. M. M. fears. S. knowing the Atman, he no longer seeks to save his soul, feeling that he is ever-saved. M. Does not seek to protect his self, fully trusting in the Lord, who always, and everywhere protects him ever.

त वै तत् etad vai Tat. This verily That.

Who knows this Supreme Lord, the Ruler of the Past and Future, is always standing near the Jiva the experience i.e., therefore, does not fear. This verily is that.

MANTRA 6.

यः पूर्वन्तपसा जातमद्भ्यः पूर्वमजायत ।
गुहां प्रविश्य तिष्ठन्ते यो भूतेभिर्थेपश्यत ।
एतद्वै तत् ॥ ६ ॥

अथवा—यः अद्भ्यः पूर्वं भगवायत पूर्वं तपसेऽकातं गुहां प्रविश्यतुं
(एह , निष्ठमं सं यो व्यपश्यत (यः) तत् इति वै पश्यति

यः yah (प्रविश्यतुषुः M. भगवान्) who (the Desirer
Liberation. M. The God.)

पूर्वं pūrvam (प्रवधं) first M. before.

तपसः tapasah (आगादि कषेषाद् ब्रह्मणः M. यो भगवान् अ-
पूर्वं = अकातं चतुर्मुखं : तपसः तपोनामकातं यिकात् पूर्वं :
भ्यः = अगादि कषेषाद्यो भूतेभ्यश्च पूर्वं अजायत = अनन्यतः)
Tapas M. before Shiva (S. from Brahma
possessing knowledge etc. M. The God,
begot first the unborn (Brahmā), before
Tapas (Shiva), and before the waters (material universe or T. S. Vishnu.)

जातम् jātam or अजातं न्यजातम् (उत्पन्नः हिरण्यगम्भीरं M. in
it as अकातं and explains it as चतुर्मुखं the faced Brahmā) born M. The un-born (Brahmā)

अद्भ्यः adbhyah (अद्विहित्यः पञ्चभूतेभ्यः M. अगादि
भूतेभ्यः) from the waters (elements or the atomic planes of life & nos.)

अजायत ajāyata (अस्यज्ञो वः M. जाययत्) was born M. who produced or caused to be born.

गुहां guhām (हृदयाकाशं M. हृदयगुहां) in the cavity (of the heart.)

प्रविष्य pravisiya, entering.

तिथस्त tishthatum (अस्यादीन् उपत्थितमार्थं), stays there M. M. abides therein. S. who perceives sounds etc.

यः yah, who.

भूतेभिः bhūtebhīḥ (कार्यं सारकर्तव्यैः उत्पत्तिस्तरं M. स्वात्मानं भूतैः अह विशेषेभ पश्यति) with the elements. S. who abides with these materials, having the property of cause and effect. M. who perceives his Self along with these elements. M. M. was perceived from the elements.

व्याप्तयत vy-apasyata or fti=ti (पश्यति य एवं पश्यति स पश्यते पश्यति पश्यति एव तत् कृतं ब्रह्म । M. विशेषेभ पश्यति । अहाग्रमः चान्द्रः) was perceived. S. M. perceives.

एतद्वैतत् etad vaitat. This is that.

He who sees the First born (Hiranyagarbha) who mani-himself before Shiva and the cosmos, sees Brahman, (for one can see the Father but the Son: the highest person is of the unborn, the First—begotten—beyond His bigness ceases.) As a man who sees a gold-n ring is gold, so he who sees the Womb-of Light, sees the t.

He who first produced the unborn one (Brahma) before Lord of Tapas (Shiva) and the Waters (Vishnu) concealed

in the cavity and abiding therein, perceives all things through the elements. This is that. (Spirit is the Perceiver or the consciousness pole of creation.)

MANTRA 7.

या प्राणेन सम्भवत्यदितिर्देवतामयी ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं या भूतेभिर्धर्यजायत ।

एतद्वै तत् ॥ 9 ॥

प्राणेन—या देवतामयी प्राणेन सम्भवति या भूतेभिः अजायत गुहां प्रविश्यन्तीं इं (वे अपश्यत सः) तत् एतद्वै (पत्वति) ॥

या yā, who, (भगवत् ततुः) M. which (body of God).

प्राणेन prānena (दिरण्यगर्भपेत् चुर्व वायुग्राम) with t
Prāna the Hiranyagarbha of the last ver
the Sprit.

सम्भवति sam-bhavati, arises along, or is born ; co-bo
or

संविशति sam-visanti, (तिष्ठति) enters or abides with.

अदितिः aditiḥ (शब्ददीपात् ज्ञानाद् M. ज्ञानाद् सर्वजगत्प्रवक्ता
The Aditi, (the eater (or percipient of sound &
or M. the destroyer of the whole universe
Infinite (Matter)

देवतामयी devatā-mayī (शब्ददेवात्मिका M. शब्ददेवोत्तमा । अ
प्राणाम्यामे M. M. with all deities. M. the best
all deities. T. S. Full of divinity (or Celestial
Powers.)

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं guhām̄ pravisiya tishthantīm entering in
the heart (cavity), abides therein.

या yā, who or M. what body of the God.

भूतेभिः bhûtebhīḥ S. भूतेः उत्तमिकाता M. (प्राचिभिः वहस्यात्मा यत्) with the elements.

व्यजायत vyajāyata (उत्पत्ता M. विविदया जनयान्त्रात्) arose, M. who produced in manifold ways ; who manifested Herself in the forms of Fish-Avatāra &c. and produced all living beings.

तद् ये तत् etad vai tat. This is That.

She who is co-born with the spirit, She the Infinity full of infinity, concealed in the cavity of the heart and abiding therein, MANIFESTS herself also in the elements. This is i. (Matter or Aditi is the form side or pole of creation—manifestation is from matter).

MANTRA. 8.

अरश्योनिर्निहितो जातवेदा गर्भे इव सुभूतो गर्भिकीभिः ।

दिवे दिव ईड्हो जागृष्वद्विर्हविष्मद्विर्मनुष्येभिरग्निः ।

उद्वितत् ॥ ८ ॥

अवयः—गर्भिकीभिः गर्भेन्दुभूत इव अरश्योः निहितः (यः) जातवेदाः ।
जागृष्वद्विभिः जनुष्येभिः दिवे दिवे ईड्हः एवत् ये तद्वाग्नः ॥

अरश्योः aranyoh (उत्तराचरारथयोः M. अर् is derived from the verb अ॒र् 'to go' by the affix अ॑ causing guna अ॒रः = वायनामः ; यः = बुद्धरप्तेहरिः, वायनं गुरुशिष्याणां ती गुरुशिष्यो अरत्वी । वायनाम् इकारः ॥ अरश्योः = गुरु-विष्मयोः) between the Aranis or "fire-sticks." M. This word is a compound of अर् and यः The final यः is Simāsanta affix. It means the Guru and Sishya—"the Master and the Disciple"
निहितः nihitah (स्थितः M. निहरां स्थितः) placed, concealed.

जातवेदः: Jāta-vedah (जटिः M. जातं एवं वेति इति जातवेदः
वर्द्धते इति) The Jātav-veda, the Fire. M. "knower of all; the omniscient Hari.

गर्भः: garbhah, womb, i. e. the child in the womb.

इव iva, like

शुभ्रतः: subhritah (शुभ्रू दध्यक् भूतो चोके M. दध्यक् भूतः) well
guarded, well held.

गर्भिणीभिः: garbhīṇībhīḥ (गर्भवत्तीभिः, अगर्हित-प्रस्त्र-प्रार्थना भोक्ता
दिवा यथा गर्भं शुभ्रतः M. शीभिः) by the mother
pregnant women M. by women.

दिवे दिवे dive dive (अहमि अहमि M. प्रतिदिवं) day by day
M. every day.

स्तुतः: idyah (स्तुतयः, ब्रह्मः) praised, worshipped.

जाग्रिवद्भिः: jāgrivadbhīḥ (जागरणवीलवद्भिः, अप्रसर्ते, M. भा
जाग्रवद्भिः) by the waking; by persons who are
not heedless M. by the knowers of the Lord.

हविषमद्भिः: havishmadbhīḥ (आत्मादिवद्भिः, आत्मावद्भिः
यज्ञसाधनवद्भिः) by the offerers of oblations, by
persons fixed in dhyāna or meditation M.
performers of Sacrifice.

मनुष्येभिः: manushyebhīḥ (मनुष्यैः) by the men

अग्निः: Agni, (M. अहमाग्निनामा इति) the Agnih (The God.)

The All—knower is concealed between the Guru and Sishya : like as the child in the womb is well guarded by the mother; daily is this Agni adored by men who are awake and who offer it sacrifices. This verily [is] That.

MANTRA 9.

यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति ।
 तन्देवाः स्थर्विर्पितास्तु नात्येति कश्चन ।
 एतद्वै तत् ॥ ९ ॥

आश्रयः—सूर्यः यतः च उदेति यत्र च अस्तंगच्छति तं कर्ते देवाः अर्पिताः
 (यताः) कश्चन तद् (ब्रह्म) च न अस्त्वेति तद्वाप्तं इति ॥

यतः yatah यस्तः प्राणात् शुभ्रकाले यस्तात् उदेति) from
 which Prâna M from which (God, the Sun
 arises at the time of creation.)

च cha, and.

उदेति udeti (N. उत्तिष्ठति) arises M. takes birth or comes
 out.

सूर्यः Sâryah, the Sun.

अस्तं astam (निम्नोवनं M अदर्शनं) setting, M. vanishing
 i. e. in which God, the Sun is absorbed at
 Pralaya.

यत्र च yatra cha (यस्मिन्नेव प्राणे च प्रह्लिं जहनि जहनि गच्छति M.
 यस्मिन्हृ इती प्रकृत्याकाले अदर्शम् गच्छति) and where (in
 which Prâna it daily sinks) M. In which (God
 it vanishes at Pralaya.)

गच्छति gachchhati, goes.

तं tam (प्राणं, आत्मानं) Him (the Prâna, the Self) M.
 The God Hari.

कर्ते devâh sarve अग्न्यादयोविदैव, वागादयश्च जप्त्यारम्, चर्वै=
 विद्वै; अरः इव रथ नाभो) all Devâs, (whether
 cosmic, as Fire &c.; or micro-cosmic, as
 Speech &c.

अर्पिताः arpitāḥ (अर्पेदिवाः स्त्रियासे M. तं आविष्टव दिवाः are contained, are fixed (as the spokes are fixe in the nave, so all Divinities are fixed in an supported by that Hari, from whom arises even Solar Logos.)

तद् उ तदेवत् चर्यानकं इह M. तं) Him, verily.

न ना, not.

अत्येति atyeti (अतीत्य, M. अतिक्रान्ति) surpasses, go beyond.

कश्चन kaschana, (कश्चिदपि M. कोऽपि) any one.

इत्यैवत् etad vai tat. This is that.

(That Brahma) from whom Sūrya arises and in whom merges, in Him all the Gods are contained. No one even can go beyond Him. This is that.

MANTRA. 10.

यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह ।

सृत्योः स सृत्युमामोति य इह नानेव पश्यति ॥ १०

स्त्रव्यः—यत् एव इह तद् अमुत्र तद् इह अनु (विभांश्वनां) यः इह एव पश्यति यः सृत्योः सृत्यु आमोति ॥

यत् yat, what.

एव eva, even.

इह iha, here (M. देहादिङु)

तद् tad, that.

अमुत्र amutra, there (M. वैकुण्ठदिवसोक्तु इत्यरपतया आः

यत् yat, what.

अनुत्र amutra (इत्यरपतया) there (as Arche-type)

तद् अनु tat anu (बैष्णव) that verily.

इह iha, here.

मृत्योः mṛityoḥ (जरणः M. मारकात्) from Death.

यः sa, he.

मृत्युं mṛityum (जरण, तुमः पुनः जन्मजरणभावं M. जरण द्वयोः जरण) to death (the round of birth and deaths) M. The death, as Tamas.

आप्नोति Apnoti (अविप्रस्थवे M. आप्नोति) obtains.

यः yah, who.

इह iha, here.

नाना nānā, many, difference.

इव iva, as if.

पश्यति pasyati, sees.

'that which is even here, the same is there; what is, that verily is here. From Yana he obtains mortal is, who beholds *this* here with difference.

MANTRA 11.

न सैवेद्भास्त्यप्यन्ने ह नानास्ति किञ्चन ।

ट्योः स सूत्युक्ष्मच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥

वयः—इदस्त्र जनया एव आप्नव्यं इह किञ्चन नाना न अस्ति यः इह व पश्यति व सूत्योः सूत्युक्ष्मच्छति ॥

मनसा manasā (आपार्यागम संस्कृतेन भवता M. जनन समर्थकैः आत्मः कर्मसैव) by mind (purified by instruction, and yoga) M. by the reflective mind or antah karana.

एव eva, alone, even.

एदृष्टः idam, (ब्रह्मैकरणं M. एषादित्यु ऐषादित्यं " एवैतत् प्रजेत् ") this (Homogenous Brahman), M. this (fact)

that there is no difference in essence, though the forms be different). (Brahma) or this (knowledge).

आत्मवृत्ति Aptavyam (M. आत्मवृत्ति) can or may be obtained or M. known.

न na, not

इह iha (इहात्मा) here (in the Brahman) M. (इह मनसारमेयु वा) M. in the Archetypal form, or in the lower plane forms.

नाना nānā (M. निष्ठां) difference, many.

अस्ति asti, is

किञ्चन kimchana (अनुभावमपि M. गुणकर्त्तव्यं) any,

मृत्योः mrityoh, from Death.

ए ea, he

मृत्युं mrityum, to death..

गच्छति gachchhati, he goes.

यः इह नाना इह पश्यति yah iha nānā iva pasyati, who her difference like sees.

Even through the mind can this knowledge be obtained that there is no difference whatsoever here. From death to death he goes who beholds this here with difference.

MANTRA 12.

अहगुष्टमात्रः पुनर्द्वयो भद्र्य आत्मनि तिष्ठति ।

देशानीभूतभृत्यस्य न ततो विजुगुप्तते ।

पृतद्वै तत् ॥ १२ ॥

ज्ञानवृत्तिः — आत्मनिष्ठये भूतभृत्यस्य देशानः अहगुष्टमात्रः पुनर्द्वयः दिक्षा
(वा वेत्ति) ततो न विजुगुप्तते एतद वै तत् (इहः) ॥

अङ्गुष्ठमात्रः: angushtha-mâtrah (अङ्गुष्ठ-मैत्राहः) (of the) measure of the thumb. S. The heart of every creature is of the size of its own fist (thumb).

The Jîva in the causal body or auric egg (antah-karana-upâdhi) is said to have this size. M. This particular measure of the Immeasurable is given for the facility of meditation only

पुरुषः: purushah (पुरुषमेवदृशः) the Purusha (the Man or the all pervader), the Person.

मध्ये आत्मनि: madhye Atmani (मधीरे M आत्मने देहस्त्र आत्मनि मध्ये हृदये) in the midst of the self (Atman here means "body") M. In the heart (madhye = heart) of the Self or Jîvas.

तिष्ठति: tishthati, is, stands, stays.

ईशानः: Isânah &c. The same as in IV. 5.

Who so knows the Purusha, (Brahma) of the measure a thumb as dwelling in the middle of the Atma, the ruler of the Past and Future, he therefore does not fear. *his is that.*

MANTRA 13.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽयोतिरिवाधूमकः ।

ईशानो भूतभडयस्य च एवाद्य च च इवः ।

एतद्वै तद् ॥ १३ ॥

अङ्गुष्ठमात्रः:- भूत भडयस्य ईशानः अङ्गुष्ठमात्रः अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः च अव्य (वर्तव्ये) च च इवः (वर्तिष्यते) एतद्वै तद् (ब्रह्म) ॥

अङ्गुष्ठमात्रः: angushtha-mâtra purushah, the person of the size of a thumb.

ज्योतिः jyotih, light.

इव iva, like.

अधुनकः adhūnakah (M. निर्वातः) smoke-less, M. pure.

त्रः भूत अवश्य (same as in the last) Lord of the Past and the Future

सा sa, He.

एव eva, even.

आद्या adya (इदानीं) to-day.

सा sa, He.

उ u, verily.

स्वः svah, to-morrow.

The Purusha, of the measure of a thumb, like to a smokeless fire, is the Lord of the Past and Future; He is verily to-day and He will be so to-morrow.

MANTRA 14.

यथोदकन्दुर्गे कृष्णपठ्टवेषु विधावति ।

एवं घट्टर्णान् पृथक् पश्यस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥

आवश्यः—यथा दुर्महां उदकं पठ्टवेषु विधावति एवं चर्णद् पृथक् पश्यत्
त्रः तात् इव ऋगु विधावति ॥

यथा yathā, as.

उदकं udkam, water.

दुर्मे surge (दुर्गमे इति, उच्छ्रुते, उहते M. लाज्जमाणे शिक्षारे) on
the inaccessible (summit), mountain-ridge.

पृथक् vrishtam (चिर्ण) rained, fallen.

पठ्टवेषु parvateshu (पर्वतवस्तु निष्ठमेषेषु) M. reads it as
(पठ्टवेषु दुर्मे) in the hills (the lower mountain
valleys) M. M. the rocks.

विद्वावदि vidhāvati (विद्वीर्ण एव॑ विद्वावदि M. जातो विद्विषत्वा चावदि गच्छति) runs down or spreads out in different directions.

एवं evam, thus.

धर्मात् dharmāt (जात्वा निष्ठात् M. विष्णोर्जर्णात्) all dharmas (different from the self.) M. all (Vishnu) qualities.

प्रथम् prithak (पृथग्ये प्रतिशरीरं M. जात्वादन्वयं वा भेदेन) separate (in every body).

पश्यत् pasyan, (जात्वा) seeing, knowing.

तात् tān एव eva (अतीरभेदातुवर्तितः M. भेदेनत्पृष्ठात्) them even.

अनु anu (M. एव॑ वर्णनात्सरनेव) after (seeing that.)

विद्वावति vi-dhāvati (वनः प्राप्नोति) runs on all sides, i.e. gets embodied state again and again. M. obtains the Tamas.

As water falling on an inaccessible mountain runs down among the hills, thus, seeing qualities as separate, a man runs after them by many ways.

MANTRA 15.

यथोदकं सुहु शुद्धनात्तिक्षन्तादुगेत्र भवति ।

एवस्मुनेर्विजानत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥

आत्मवाः—यथा सुहु उदकं सुहु जावित्तं दाहुङ् एव भवति है जीवन एव इकरां (विद्वावदः युवेः जात्वा । दाहुङ् एव , भवति ॥)

यथा उदकं yathā udakam, as water.

सुहु suddhe (प्रसन्ने) in the pure;

तदैव सुद्धम् (सूक्ष्म) pure.

सादित आसिक्तम् (सूक्ष्म M. स्वासिक्त) poured (into)

वातुष्ट एव तद्रिक् एव (एव रसेवन म वातुष्टा M. एव तद्रिक्, एवं वृद्धिगत्) like that (one homogeneous essence without any difference.) M. like that (but not identically that ; because we see that the bulk of the water is increased).

भवति bhavati, becomes.

एवं evam, so.

मुनेः muneh (समाजीस्त्व M. मुनीर्ण) of the sage, the thinker.

विज्ञानतः vijñānataḥ (विज्ञानतः) the knowing.

आत्मा अऽमा (M. स्वामी उच्चहृष्टुः एवं भवति ॥ समवत् एव एव भवति, न तु तदैकं प्राप्नोति) the self (becomes four-faced like Vishnu, but does not become identical with him.)

भवति bhavati, becomes.

गौतम गौतमा, O Gautama ! i. e. O Nachiketas !

As pure water poured into pure water becomes like that O Gautama, so the Atma of the Muni who knows becomes like that (with Brahma).

VALLI V.

MANTRA. 1.

पुरस्त्रिकादश्वारमज्जस्यावक्षयेततः ।

अनुष्ठाय च श्रीकृति विनुक्तरथ विमुक्त्यते ।

कृत्वा तत् ॥ १ ॥

प्राप्तदः—(एतम्) प्रवक्षयेत्तरः प्राप्तस्य एकादशार्थं पुरं (एतम्) प्राप्तुषाव न
परिति (तुपरः) तुतः च विमुक्तये एतद् है तत् ॥

- पुरं** puram (चरीरं M. शर्व) city (the body).
- एकादशार्थं** ekādhaea-dvāram (एकादशीर्वेष्वानि माष्ठा एकादशं त्रिंशीचि
विहर्वेषं M. शोभ्यहर्वं पञ्चुद्वं गाराहुदं तुलं वाहूरस्ये चोष्टा
तुष्टी) eleven-gated (M. Nine in the physical
body, Manas and Buddhi making up the eleven.)
- अजस्या** ajasya (ज्ञात्मनः, ज्ञात्मादि विलिप्तारहितस्य M. अजस्याः)
of the unborn (of the Atman. M. of the Bhaga-
vān the Lord).
- प्रवक्षयेत्तरः** avakra-chetasah (प्रवक्ष्यं=प्रतुटिं, एकार्थं, पैतः=
विक्षापं ज्ञात्म, इति प्रवक्षयेत्तरः, एतम् रात्रेष्वानीपरम्यं त्राप्ताः)
of the non-crooked-hearted. M. M. whose
thoughts are never crooked.
- प्राप्तुषाव** prāptuṣṭhāya (एतम् एतं पुरं सं प्रवक्षयेत्तरं प्राप्तुष्ट्वाचिर्व)
प्राप्तुषाव=ज्ञात्मा ॥ M. ज्ञात्मतः एवंविनं तदनीनं प्राप्तुष्ट्वा=
ज्ञात्मवद्वीपतया विविद्व ज्ञात्मा त्यावी न चोष्टि) S.
having meditated (upon Him the Lord of the
city) M. having firmly settled (in his mind that
he is under the control of God) M. M. He who
approaches it.
- न चोष्टि** na sochati, he does not grieve.
- विमुक्तये च** vimuktaye vimuktyate (इतैव च विद्या
कृत ज्ञान वर्णवस्त्रैविमुक्तो चर्वति । विमुक्तये एत विमुक्तये
तुमः चरीरं न वृहाति ॥ M. वृहात्प्रियामासामावृद्धं एकादशं
वस्त्राङ्गतं ग्नेयसूक्ष्मवान् ज्ञानैव विमुक्तोऽपरोऽपानीं दण्डवटावान्
वृहात्प्रियाम् प्रारब्धवाक्ये विमुक्तये विमुक्तये । तुलं विमुक्तिनाम्
चर्वति ॥) and freed (even while living) becomes

free (totally, after death, i. e., he is not born again), M. M. and liberated (from all bond of ignorance) becomes free.

Having meditated on the unborn, true minded Lord, the eleven-gated city, a man does not grieve, but becoming Jīvan-mukta he is thus liberated.

MANTRA. 2.

हृष्टः शुचिष्ठुरमतिक्षसद्गोता वेदिष्टदतिर्थुरोक्तसद
मृष्टदूरसदूतसदृयोमसदृजा गोजा अतजा अद्रिः
अतमृष्टहृत ॥ २ ॥

अथवाः—(आत्म) हृष्ट शुचि एत शुः अतिक्ष एत होता वेदिः
तिर्थिः पूरोक्तसदृ दृत वरक्त अतमृष्ट ओमृष्ट अद्रिः गोजाः अत
मृष्टाः अतमृष्ट हृत ॥

हृष्टः hamsah. Swan. S. The Goer or mover. ।
Free from faults and the essence of all. (शुचिष्ठुरमतिक्षसद्गोता)
M. The word हृष्टः is a compound of हृष्टः and ष्टः ॥ 'Ham' is derived from the root ओहात्, एवगे, by adding the affix ष्टु । There is elision of the final syllable. The word ष्टः is derived from ष्टार by the elision of the final ा and shortening the long ष्टा ॥ हृष्ट ष्टार दोषहीनहृष्ट
एव ष्टार ष्टव्य हृष्टः ॥ २ ॥

शुचिष्ठुरमतिक्षसद्गोता वेदिष्टदतिर्थुरोक्तसद
मृष्टदूरसदूतसदृयोमसदृजा गोजा अतजा अद्रिः
अतमृष्टहृत ॥ २ ॥

शुचिष्ठुरमतिक्षसद्गोता वेदिष्टदतिर्थुरोक्तसद
मृष्टदूरसदूतसदृयोमसदृजा गोजा अतजा अद्रिः
अतमृष्टहृत ॥ २ ॥

शुचिष्ठुरमतिक्षसद्गोता वेदिष्टदतिर्थुरोक्तसद
मृष्टदूरसदूतसदृयोमसदृजा गोजा अतजा अद्रिः
अतमृष्टहृत ॥ २ ॥

The affix वृ- is added; the वृ of वृत् is elided, and we have वृ॒, and वृ॑ is then changed to वृ॒

वृ॒शुः v̄suh (वा॒षदि॒ वृ॒त्त॑=वृ॒ः + M. वृ॑=वृ॒, तु॑=तु॒, वृ॒त्त॑ वृ॒ वृ॒ः) The वृ॑ of वृ॒त्त॑ is elided) V̄suh, who makes all to dwell. M. The best and the joy. S. The Vāyu or Wind.

अंतरिक्ष-सत् antariksha-sat (अंतरिक्षे॑ शी॒हति॑ M. अंतरिक्षः॑) dwelling in the firmament. M. moving in the firmament or sky.

ज्योति॑ hota॑, the sacrifice. S. The fire M. The presiding deity of the senses. (ज्योति॑ M. From the root तु॑ दाता॒दातये॑ is formed ज्योति॑ by adding the affix तु॒॑ः॑ तु॒॑ति॑ यज्ञादि॑ विषयात्॑ ज्योति॑, ज्युत्यज्ञति॑ इति॑, इन्द्र्यादिस्थः॑)

वेदि॑-शत् vedi-shat (वेदां॑ पूज्यते॑ शी॒हति॑ M. वेदां॑ पूज्यते॑ ज्योति॑) dwelling in Vedi or Earth.

त्रितीयि॑ atithih (चोतः॑ M. It is a compound of अति॑ "much" and तीयि॑ "food". अतितीयितं॑ अङ्गं॑ वस्य॑ चोतितः॑, ए॑ एततीयितः॑) guest. S. Soma M. the rich in food: the wealthy.

दुरोना॑-सत् durona-sat (दुरोने॑ बनये॑ शी॒हति॑ M. दोभ॒त्वपाते॑ द्वोना॑ बनये॑ रिष्यति॑ इति॑) dwelling in the jar. Or the Brāhmaṇa guest dwelling in the houses. In this case, durona means "house."

हृष्ट॑ nri-shat (हृ॒त्॑ न्यु॒पेतु॑ शी॒हति॑ M. हृ॒त्॑ ज्योति॑ इति॑ हृष्ट॑) dwelling in men.

वरिल-सत् varil-sat (वरेतु॑ शैवेतु॑ शी॒हति॑ M. भृष्णादि॑ इतेतु॑ ज्योति॑) dwelling in the Devas or Gods.

त्रिवर्त triva-sat (त्रिवं सत्यं वाचो वा वर्णेत् शीहति M. ज्ञाने एव इति विह वर्णित) dwelling or existing in Truth Veda.

व्योमवर्त vyoma-sat (व्योमिं जागायि शीहति M. अकृतिस्तः ॥ व्योमस्तु वर्त्तु इति वगदायात्मूलादीः व्योमेति उपरो dwelling or existng in space. M. existing Prakriti. Vyoma is the name of Shri—she whom the whole universe is weaved (vyota).

त्रिषुभाः triṣubhaḥ (त्रिषु बहुतुष्टिनवारादिदेव जागते M. ज्ञातु एव इति त्रिषुभादिः, तेतु जागते इति त्रिषुः ॥ त्रिषु बहुतुष्टि जागते त्रिषु भवते त्रिषु बहुतुष्टि इत्येवं त्रिषु दीर्घे एव इति भवति) water-born (like conch, shells, &c M. He who dwells or exists in the water-b creatures.

विष्वाः gojāḥ (गजि वृदिक्षा शीहिवादिदेव जागते M. जातितु जागते) Cow-born. S. Earth-born (wheat etc.). M. He who exists in the cow-bo

त्रिवर्त ritajāḥ (वर्तात्मृष्टेव जागते M. ज्ञातेतु भगवांतं मातेतु इति जागते त्रिवर्तादादिं जागादीपि तत्र जागते) To born. S. born of sacrificial part. M. He dwells in the wisdom etc. of the liberated.

त्रिद्विवाः adrijāḥ (र्वेतेष्वो नदादिदेव जागते M. ज्ञातु जागते) Mountain-born. Rivers etc. born mountains, M. He who is in the moun born.

त्रूतं ritam (अदित्यवस्तवादा M. ज्ञातेते वेदवित्ता Truth M. That which is principally established by the Vedas.

ब्रह्म ब्रिहत् (ब्रह्म ब्रह्मात्मकात् M. ब्रह्मुत्तमात्) The Great.

at dwells as Human in the pure heaven, as Vasu is in the Antariksha, as the sacrificer it dwells near the as a guest it dwells in the houses : (or vessels of food.), ves in men, it dwells in the Gods, it lives in Truth, g in space; it is (as the fish) in the waters, (as the that grow on earth, it is the knowledge that the Vedas , and like the rivers that come from the mountain. It Great Truth.

MANTRA 3.

अर्द्धमाणसुक्षयस्यपानं प्रत्यगस्थिति ।

त्वे वामनमासीनं विश्वेदेवा उपासते ॥ ३ ॥

एः—(एः) आङ् उँ उङ्गपति अपार्णं प्रदद्व अस्थिति चासीव त्वे—(एः) विश्वेदेवा उपासते ॥

अर्द्धे Ardhvam (इदरात् M. अर्द्धे गतिनक्ता मेरविं) up (above the heart.)

प्राणं prānam (आप्तुं वायुं M. प्राणवायुं) Prāna-vāyu.

उठि uṇnayati (उठ्ये उठहति M. मेरवति) sends up, takes up.

आप्नं apānam, the Apāna-vayu.

पृथ् pratyag (आः) down, or back.

स्फि asyati (उठवि M. मेरवति) throws, sends.

मध्ये madhye (इदमुखसीकाकांक्षे M. इदि) in the middle.

—S. in the ether of the lotus of the heart. M. In the heart.

वामनं Vāmanam (वामनम्) the dwarf, S. The ad-
M. The Person of the size of the thumb
tioned above.

आसीनं Asinam, sitting or is seated.
विश्वे visve (वैश्वे) all.

देवाः devāḥ, Gods S. The senses like sight.
उपासते upasate, worship.

He leads the Piṇḍa upwards, He throws Apāna down
the midst of the body sits this adorable one, and the
Gods sit round Him.

MANTRA 4.

अस्य विस्तुं समानस्य शरीरस्थस्य देहिनः ।

देहाद्विभुक्त्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते ।

एतद्वै तत् ॥ ४ ॥

आशयः— अस्य शरीरस्थस्य देहिनः विस्तुं समानस्य देहात् विभुक्त्यमानस्य किं परिशिष्यते तत् वै तत् ॥

अस्य asya (शरीरस्थस्य आत्मसः) of this
विस्तुं समानस्य vi-saṁsaṁkasya (विस्तुं समानस्य भूं समानस्य)
देहात् विभुक्त्यमानस्य deha-tuṁ�ुक्त्यमानस्य (), being torn away, leaving the
body.

शरीरस्थस्य sarīrasthasya, of the dweller in the body

देहिनः dehinah (देहतः) of the embodied.

देहात् deha-tu (M. द्वृष्टदेहात्) from the (subtle) bo-

विभुक्त्यमानस्य vi-mūchya mānasya, being freed.

लिङ्गम् प्रथा parिशिष्यते kim atra parisihyate, what
hero.

it remains when this soul, the dweller in the body,
is freed also from the subtle body? That is

MANTRA. 5.

ापेन नापानेन स्त्येर्जीवति कश्चन ।

तेषु तु जीवन्ति यस्मिन्केतावुपांश्रितौ ॥ ५ ॥

—कश्चन चर्यः न प्राणेर्जीवति न अपानेन जीवति इवरेषु एव
लम् एतौ प्राणापानौ) उपांश्रितौ ॥

na prānena, not by Prāna.

na apānena, not by Apāna.

martyah (मरुषः) the mortal.

jīvati, lives.

kaschana, any one.

itarena (उद्दू प्राणादि विशब्देन) by the other.

tu, but.

jīvanti, they live.

yasmin, in whom.

etau, both these (Prāna and Apāna).

upasritau. M. M. repose.

Prāna, not by Apāna does any mortal exist, but
do they live, on whom both these depend.

MANTRA. 6.

इदम्प्रवृहयानि गुच्छं ब्रह्म सनातनं ।

अस्मयं प्राप्य आस्मा भवति गीतम् ॥ ६ ॥

कथाः— इति एवं वस्तुतङ्गं प्राप्तं इति त्रिवर्णादि हैं शीघ्रम् वाचा
ग्राह्य एवं त्रिवा भवति (तथा त्रिः) ।

इति banta, well then.

ते te, to thee (तुम्हें)

इदं idam, this.

प्रवक्ष्यामि pra-vakshyāmi, I shall tell.

गुह्यं guhyam, (रोध्य) mystery.

ब्रह्म Brahma, the Brahman.

सन्धानं san�ānam, (विरचनं) the old, the ancient.

यथा yathā, how.

एव cha, (not in Madhva) and.

मरणं maranam, Death. T. S. मरणं=death-less-ness

प्राप्या prāpya, reaching.

आत्मः Atmā, the Atmā or M. The Jivātma.

भवति bhavati, becomes.

गौतम Gautama, O Gautama.

Madhva: आत्मा भीषणः, मरणं प्राप्य वसा भवति एव
स्तानि भीषणे नेत्राचनाद वृत्यर्थः ॥ Atmā means

I shall tell thee also how the Atma falls
the state of Jiva i.e. how it reaches its
condition. This shows that there is difference
between the Jiva and the God.

And now this mysterious ancient Brahma I shall tell
thee, so that by reaching deathlessness, he becomes
(alone) O Gautama.

MANTRA. 7.

योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरस्वाय देहिनः ।

हृष्टाख्यमन्ये प्रतुर्संयन्ति यस्म लभे यथा शुतम् ॥ 9 ॥

प्रवापः—कल्पे देहिनः पवापत्तिकर्मसुर्वं स्त्रीरक्षाय दोषिं प्रवदन्ते कल्पे
कामुकंवर्णितम् ॥

दोषिं yonim, (दोषिन्हारं तुम्हारीप्रथमसम्बन्धाः सन्ततेः) womb.

कल्पे anye (के चिह्न विद्यावचकः तूहाः M. केवल) some.

प्रवदन्ते pravadyante (प्रविष्टिं M. प्राप्तुवर्णित) enter.
obtain.

सरित्वाय sariratvāya (सरीरप्रस्तावं M. सरीरत्वं त्वाव) in
order to have a body ; for the purpose of becoming
incarnated.

देहिनः dehinah (देहस्थानः M. देहारक्षयेत्याः) embodied
ones M. when ready to become embodied.

स्थानुं sthanum (स्थानादिस्थावर भावं M. स्थावरदेहं immove-
able, inorganic body or matter, Sthanum : a
stone, an epithet of Shiva, denoting the qualities
of calmness and fixity.

अन्ये anye, others. (देहिनः), who are evil doers.

अनुसम्यानि anu-sam-yanti, go into.

कर्म yath& karma (पद्म यस्य कर्म तद् यस्य कर्म, ये शीघ्रत्वं कर्मेन
जन्मनि तृतीं तद्वयेन इत्येतत्) according to karma
(actions done on the Physical Plane)

शुद्ध यथ& srutam, (शाहूष्ठं च विद्यानशुपार्जितं M. अ अ
विद्याकर्मान्वितं अनेत्) according to their knowledge
(energy set free on the mental plane).

o souls, ready for birth, go into the womb to obtain
others enter Sthānum, according to their karma
according to their knowledge.

MANTRA. 8.

य एष शुप्तेषु जागर्ति कामं कामं पुरुषो निर्मितावः
 तदेव शुक्रं तद्ब्रह्मस्तदेवायतनुच्यते
 तस्मिंश्चोकाः श्रिताः स्तर्वै तदु नात्येति करत्वम् ।
 एतद्वै तत् ॥ ८ ॥

आवायः—यः कामं कामं निर्मितावः एषः पुरुषः शुप्तेषु जागर्ति तद एव इन्द्र
 वद इदा तत् एव अपृतं इच्यते । तत्त्वात् उवै ओकाः श्रिताः तदु च वदत्
 करत्वेति तदु वै एतद् ॥

यः yah who,

एष esha, this (Person or God).

शुप्तेषु supteshu (प्राणादिषु M. जीवेषु) when (they the
 Pitris or the Jivas are) asleep.

जागर्ति jagarti, is awake (does not sleep, but watches
 over us, as a Mother on her child)

कामं कामं kānam kāmam (तं तन्मित्रेतं स्पाक्ष्यते M. स्पेष्टातुणारे
 or काम्यनामं स्वाप्न पदार्थं कामं) one desired object
 after another. M. according to His Desire.

पुरुषः purushah, the Person.

निर्मितावः nirmimānah (निर्यादयत् M. उत्पादयत्) creative
 shaping.

तद् tat, That.

एव eva, indeed.

शुक्रं shukram, (शुक्रं शुक्रं M. शोकरहितं) White, Bright
 Pure M. Free from sorrow.

तद् tat, That.

ब्रह्म Brahman. The Brahman.

तद् एव tad eva, that indeed.

अमृतं amritam (अमृताद्यो M. अनश्वरं) Immortal, undestructible, unchanging.

चक्षयते uchyate (चक्षयाणेतु M. वेदाविष्य or प्राणैः) is said or called (in all scriptures or by all wise men.)

तस्मिन् tasmin, in Him.

लोकाः lokâḥ, the worlds.

स्रिताः Sritâḥ, (आस्रिताः) contained.

सर्वे sarve, all.

तद् उ tad u, That indeed.

न अत्येति na aty-eti, does not go beyond.

कश्चन kaschana, any one.

This Purusha who is awake in those that sleep, and who is (all objects) as a desire, that indeed is the pure one, indeed is Brahma, immortal he is called. In him all is are contained. This is That. Him verily nothing beyond.

MANTRA 9.

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।

एकस्तथा सठ्ठभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो

प्रहिष्ठ ॥ ९ ॥

[वयः—यथा एकः अग्निः भुवनं प्रविष्टः रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः बभूव ।

प्रात्मा एकः सर्वभूतान्तः (प्रविष्टः) वहिष्ठ रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः

अग्निः agnih, The (Celestial) Fire. The conscious Fire-God in heaven and His reflections in the unconscious material fires of the physical plane.

यथा yathâ, as.

एकः ekah, one.

भुवनं bhuvanam (भवं लोकः, तं) the world.

प्रविष्टः pravishtah (अनुप्रविष्टः) entered.

रूपं रूपं rûpam rûpam, in each form.

प्रतिरूपं prati-rûpam, (प्रतिविदितः) counter-form or reflectior

बभूव babhûva, became.

एकः ekah, one.

तथा tathâ, so.

सर्व-भूतान्तरात्मा sarva-bhût-antarâtmâ (सर्वेषां भूतानां अभ्यन्तर आत्मा प्रतिरूपभव्यात् M. सर्वजीवानुप्रविष्टः भगवान् एकः स्वतंत्रः एत्यः) the Inner Self of all creatures.

रूपं रूपं प्रतिरूपः rûpam rûpam prati-rûpah, for every form, its counter-form.

बहिः च bahih cha, (स्वेन अविकृतेन रूपेण आकाशवत् M. अत भगवतः रूपं कर्यं प्रति प्रतिरूपः प्रतिविद्यो बभूव जीवः) and out or without (i. e. Brahman assumes the form of every object that it enters, yet is without them). M. बिन्दस्वरूपाद् बहिर्भूतश्च न तत्स्वरूपात्मा i.e. out side of the reflected form It does not become one identically.

As the one Agni enters every form ; in the world and becomes like that form, so the one inner soul of all beings entering every form becomes of that form, but is still outside it

MANTRA 10.

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव।
एकस्थता सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपे
बहिर्श्व ॥ १० ॥

अन्वयः—वया एवः वायुः सुवर्णं प्रविष्टः रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः वभूव
वया एवः आत्मा वर्वभूतात्मः वर्विष्ट रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः (वभूव)

वायुः *vāyuh*, The Vayu.

As the one Vayu enters every form in the world, and becomes like that form, so the one inner soul of all beings, entering every form becomes of that form, but is still outside it.

MANTRA 11.

सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चकुर्न लिप्यते आकुषीर्वात्तदेवैः ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन
बाह्यः ॥ ११ ॥

अन्वयः—सर्वस्य लोकस्य चकुः सूर्यः चाकुषैः वाकुदेवैः यथा न लिप्यते ।
एक दुःखेन बाह्यः एकः सर्वभूतान्तरात्मा तथा (दोषैः) न लिप्यते । प्रथमा
सः एकः सर्वभूतान्तरात्मा तथा लोक दुःखेन न लिप्यते ॥

सूर्यः *sūryah*, the sun.

यथा *yathā*, as.

सर्वलोकस्य *sarva-lokasya*, of all worlds.

चकुः *chakshuh*, the eye.. M. The eye is of two sorts —the external and the internal. The external is material and inert. The internal is living and conscious, as it has for its presiding deity the Sūrya.

न *na*, not.

लिप्यते *lipyate*, is contaminated or besmirched.

आकुषैः *chākshushaiḥ* (अग्निपादिदर्शनविजितैः आचात्मकैः पाद
देवैः, बाह्येष्व अग्निपादिसंरक्षणदेवैः M. बहुप्रविभिः)

relating to the eye. (The impurities which the eye sees.)

बाह्यदोषः: bâhya-doshaih, external impurities.

एकः तथा सर्वभूतान्तरात्मा ekah tathâ sarva-bhûtântarâtmah, so one is the Inner Self of all creatures.

न लिप्यते na lipyate, is not contaminated.

लोकदुःखेन loka-dukkhena, by the world-sorrow.

बाह्यः: bâhyah, (being) without.

As the one Sûrya, the eye of all the worlds, is not affected by the external faults contained in the objects of sight (by his rays falling on them), so the one inner-soul of all is not affected by external sorrow of the world, being outside it.

MANTRA 12.

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपमवहुधा यः करोति।
तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतमेत-

रेषाम् ॥ १२ ॥

प्रश्नयः—यः एकः वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपमवहुधा करोति आत्मस्थं येषां धीराः अनुपश्यन्ति तेषां ग्राम्यतं सुखं (भवति) इतरेषां न (भवति)

एकः: ekah, one. (S. एकि परमेश्वरः सर्वगतः स्वतन्त्र एको न तद् समोऽप्यधिको वा ज्ञानोऽस्ति ॥ M. एक पदोक्तं स्वातंत्र्यं व्यञ्जयन् एकस्य नामा जीवनियंत्रत्वं कथं इति चोदयं बहुर्व स्वोक्त्वा निराद ॥ S. Verily that Supreme God is all pervading, self dependent and One, there is no one else who is either equal to Him or greater than He. M. The word "One" indicates that He is self dependent. How can one God control and rule infinite number and variety of Jivas.

To this, the answer is given in this verse. i.e. the God assumes infinite forms in order to govern infinite worlds and Jivas.)

वसीः: vasiḥ (एवं हि अत्य चगद्वये वर्तते M.) the controller, the Ruler.

सर्व-भूतान्वरात्मा sarva-bhūt-āntar-ātma, the Inner self of all creatures.

एकं रूपं ekam rūpam (एकमेव सर्व एकत्र आत्मानं विगुह्य-विद्वान्-रूपं) one form (which is one essence, pure intelligence.)

बहुधा bahudhā (नामदर्पादि अगुह्य-उपाधिभेदवयेन बहुधा अनेक-प्रकारं) manifold (according to differences of name and form.)

यः: yah, who.

करोति karoti, does, makes.

तं tain, Him.

आत्मस्थं ātmastham (स्वयरीरात्माकाये बुद्धो चेतन्याकारेण अभिष्यक्तं) seated-in-the-self (placed in one's own heart, in the Buddhi).

ये ye, who (free from out-going tendencies.)

अनुपश्यन्ति anu-pasyanti (अनुभवन्ति) see, experience, perceive.

धीराः dhīrāḥ, the wise (विद्येक्षिणः)

तेषां teshām (चर्मेष्वरभूतानां) theirs.

सुखं शास्त्रं sukham sāsvatam (विश्वं आत्मानन्दसहकं सुखं) eternal happiness (the bliss of the self).

न इतरेषाच् na itareshām (न अविदेक्षिणां) not of others.

He is one, the ruler, the inner self of all creatures, who makes (his) one form manifold; those tranquil minded ones who see him seated in the *mahat-atma*, eternal happiness is for them and not for others.

MANTRA. 13.

नित्योऽनित्यानाऽचेतनश्चेतनानामेको बहुनां ये विद-
धाति कामान् । तमात्मस्यं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां
शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥ १३ ॥

आच्यदः— अनित्यानां नित्यः चेतनानां चेतनः यः एकः बहुनां कामाद्
विदधाति आत्मस्यं तं ये धीराः अनुपश्यन्ति तेषां शाश्वती शान्तिः (भवति)
इतरेषां च (भवति) ॥

नित्यः nityah (अविनाशी) eternal.

अनित्यानां anityānām (विनियानां) among the transient. Or
नित्यः वित्यानाऽन् nityah nityānām (M. नित्यानां बहुनां नित्यः अनि-
श्चयेन निरेः) the Eternal among the Eternals.

चेतनः chetanah, चेतनानां chetanānām (चेतयितूनां ब्रह्मादीनां
प्राणिनां आत्मचेतन्यनित्यमेव चेतयितूलं M. चेतनानां चेतनः
= चुरुख्य चेतनः, अस्ये चेतनामात्माः तदधीनाः) the Thinker
among all thinkers, or the Highest consciousness
among all consciousnesses. (like Brâhma &c.)

एकः ekah, the One.

बहुनाम् bahūnām (अनेकेषां M. चेतनानां) of many (consciousnesses.)

यः yah, who

वेदधाति कामाद् vidadhāti kāmān, fulfills the desires. (वेदार्थां
कर्मानुरूपं कामाद् कर्मपक्षाति स्वामुग्रहणितां च कामाद् यः
प्रवद्धति)

ते आत्मस्यं ते अनुपश्चित्तीराः tam ātmastham ye anupasyanti
dhirāḥ, The wise who perceive him within
theirselves.

तेषां teshām, to them.

शान्तिः sāntiḥ (उपराति M. शुल्कं) peace, happiness.

शास्वती sāsvatī (निर्णया) eternal.

न इतरेषां na itareshām, not to others.

The eternal among the eternals, the consciousness among
consciousnesses, the one among many, who bestows the
fruits of Karmas, the tranquil-minded ones who see him
dwelt in the mahat-Atma, eternal happiness is for them and
not for others.

MANTRA 14.

तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यस्परमं सूखम् ।

कथम् तद्विजानीयां किमु भाति विभाति वा ॥ १४ ॥

अन्ययः—(यत्) अनिर्देश्यं परमं शुल्कं तद् इति (दुषाः) अन्यसे
ए किमु उभाति वा न विभाति कथं तु विजानीयात् ॥

तद् tat, that (आत्म विद्वान् M. शुल्कं ब्रह्म) S. Self-know-
ledge M. Mystery of Brahman.

एतद् etad, this (M. एवत्तर्वं)

इति iti.

अन्यसे manyante, they think.

अनिर्देश्यं anirdesyam (निर्देश्टु अवश्यं M. इदच इश्यं इति निर्देश्टु
अवश्यं) indescribable, undefinable, inexplicable.

परमं शुल्कं paramam sukham (प्रकृतं शुल्कं M. निर्देश्यं परमानुलालकं)
supreme happiness. M. The wise think Him as
the Indescribable essence of the highest happy-

ness—that Brahman which is in one aspect Mystery, and in the other the All form—between the unknown and the known lies the third aspect of Brahman—the Supreme bliss.

तद् katham तु nu (केव प्रकारेष) M. In what way.

तद् tad, that.

विज्ञानीयं vijñāniyām, can I know (M. How can I know the Bliss aspect of Brahman without His grace अगमद् इष्यं कर्यं तु ज्ञानीयं तद् प्रसादं श्रुते)

किम् u. does it verily or indeed.

भाति bhāti (शीघ्रते) shine forth (and illumine others.

न भावि वा na bhāti vā, or does it not shine forth: i.e. can it be known by our Buddhi or not? “How can I know that Indescribable high happiness.”

or

विभाति वा vi-bhāti vā, or is it lighted (by some other light)

“This is that”—so say the wise: how may I know the supreme bliss, not to be defined; is it manifest or is it manifest.

MANTRA. 15.

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकमेमा विद्युतेभाँ
कुतेऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति सठर्वन्तस्य भा
सठर्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

प्रश्नवदः—तत्र इर्दः न भाति न चन्द्रतारकं (भाति) इताः विद्युतः न
अप्यं ग्निः कुतः (भावाद्) भास्तः इवते ग्नुः इवं भाति इदं वर्णं तत्प्र
विभाति ॥

न na, not.

तत्र tatra, there (हस्तिं स्वात्मभूते ब्रह्मिः M. वह पदोत्तं भासायै प्रार्थये पृष्ठुनि)

सूर्यः sūryah, the sun,

भासि bhāti (प्रकाशयति M. भासयते) shines, reveals, manifests.

न na, not.

चन्द्र-तारकं chandra-tārkam, the moon and stars.

इमाः विद्युतः भासि न इमाह् विद्युताह् भास्ति, not these lightenings reveal (or shine.)

अथ अग्निः कृताह् अग्निः kṛutāh ayam agnīh, how this fire ?

एव भास्ति ताम् एव भास्ताम् (परमेश्वरं दीप्य भास्ति M. तमेव भास्तम् = तद्भास्ति अनुदीप्यते) S. when verily he shines, M. following after His shining forth.

अनु-भासि anu-bhāsi M. भासि (anu is taken with the preceding clause) S. अनुदीप्यते shine after Him (not by their own light, but by His light.)

सर्वं sarvam, all (Sun and other stars &c.)

तस्या tasya, His.

भासा bhāsā, (दीप्तया) by (His) light.

सर्वं sarvam, all.

इदम् idam, this (sun &c.)

विभासि vi-bhāsi, is lighted.

There the sun does not shine, nor the moon and stars,
nor these lightenings do not play, how then this fire ? When
is manifest, all is manifested after Him, by His mani-
festation all this world becomes manifest.

VALLI VI.

MANTRA. 1.

ऋर्धमूलोऽवाक्शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।
 तदेव शुक्रमृतद्वाहनं तदेवामृतमुच्यते ।
 तस्मैङ्गोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन ।
 पृतद्वै तत् ॥ १ ॥

अथवायः—एषः ऋर्धमूलः अवाक्शाखा सनातनः अश्वत्थः । तदु एष ।
 ततु ब्रह्म ततु एव असूयां उच्यते । तस्मिन् सर्वे सोकाः श्रिताः ततु उ क्षा
 ल्लयेति तदु वै एतद् ॥

ऋर्धमूलः *urdhva-múlah* (ऋर्धं मूलं यत इद्विष्टोः परमं पदम् ते
 चेऽयमव्यक्तादिस्थावरात्मः संकारहृष्टः M.) ऋर्धं उर्वाशोभता
 मूलं वृषभूतं भूतलनिव मूलं यस्य जगदात्म्य वृशस्य ते ऋर्धमूल
 above-rooted. M. M. whose roots grow upwar
 M. That world-tree whose root is in “Urdhv
 or High God.

अवाक्-शाखः *avák-sákhah* S. स्वर्णवरक्तिर्यक्त मेतादिभिः शाखा
 (M. ऋर्धांशः अवाकाः देवाः शाखाः यस्य असौ) do
 branched. M. M. whose branches grow dor
 wards M. Whose branches are the Lower De
 (arvák Lower hierarchy.)

श्वः *eshah* (उंचार वृष्टः M. प्रशात् प्रणितो जगदात्म्योऽवह
 this.

अश्वत्थः *asvatthah* (अश्वत्थयत् कामकर्तव्यतेरित्वित्व ग्रन्थ
 सनातनः M. अश्वत्थतरित्वित्वाहः । आप्युग्नित्वाह ।
 हरिः ॥ शाखा is formed by adding the affix
 the root श्व “to blow” preceded by the upap
 शाश्वु ‘quick’ शाश्वु+श्वात्व (श्व)= शाश्व (the ॥

shortened.) अश्वः अस्त्रिति चिरं च अश्वः
— अश्वरथः) the Fig-tree M. that which stands
firm like the Fig-tree. Or अश्वरथ may mean "the
abode of God or the food of God". अश्व means
then "He who goes very quickly" i. e. the
all-pervading God: and श is the elided form of
स्था "to stand" or य "food."

उत्तमः sanātanah (चिरेत्वृत्तः M. प्रवाहसोऽनादि) ancient.
M. Beginningless as a current. The current of
creation has no beginning.

तद् एव tad eva, that verily or indeed. S. That root of
the world tree.

शुक्रं sukram (शुभ्रं, शुक्रं) Bright, Pure, Free from
sorrow.

तद् ब्रह्म tad Brahma, that is Brahman.

तद् एव tad eva, that indeed.

अमृतं amritam (अविनाश स्वभावं) Immortal.

उच्यते uchyate (कथ्यते सत्पत्वात्) is said.

सोकाः किताः सर्वतद् च न अतीति कद्मनः same as in V. 8.

With roots above and branches below, this (manifested
na) is as an ancient ashvattha tree, that indeed is the
one, that is Brahma, that indeed is called immortal.
all worlds are contained, Him verily nothing goes
I,

is is that.

MANTRA 2.

देदं किञ्च जगत्सुधैः प्राणं एजति निःसृतम् ।
इहूभयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ २ ॥

महावयः—यत् इदं किञ्च सर्वं जगत् निःसृतं प्राणे (ब्रह्मणि) इवति
प्राणः) उदयतं वज्रं चहू भवतु ये इतद् विदुः ते असृताः भवन्ति ॥

यत् yat, what.

इदं idam, this.

किञ्च kimcha, so-ever.

जगत् jagat, world.

सर्वं sarvam, whole, all.

प्राणे prâne (परस्परै ब्रह्मणि M. प्राणाण्ये हरौ शिष्टैः) in
Prâna (in the Supreme Brahman M. in
God Hari.)

इवति ejati (क्रन्त्यते) trembles or यत् मेरण्या चेष्टते वा
(by His direction.)

निःसृतं nih-sritam (निर्गतं M. प्राणात् निःसृतं) gone from
M. All this world is contained in the Prâna
comes out of Prâna—from whom this universe
trembles as if in fear, or works under His
command.

चहू भव्यं inahat bhayam (चहू तद्वयं च, M. चहूभयं)
great terror, reverence, awe. S. Great and w
ble M. giver of great terror.

वज्रं उदयतं vajram udyatam (उद्धतमिव वज्रं M. वज्रवत् च
उदयतं = उत्तमूर्खं यत्क्षमं) thunder-bolt raised M.
drawn sword S. the thunder-bolt, as if on
point of being hurled. M. The great give
terror, like the thunder-bolt. He takes
as a separate word meaning "ever active."

यः इतद् विदुः yah etad viduh, who know this (Brahman.)

असृताः amritâh (अमरत्वपर्वताः M. अमृताः) Immortal, Mi
हि भवन्ति te bhavanti, they become.

M. another reading is भावः That from whom has come out Prâna, as well as all this universe, in whom they all tremble or carry on their functions. Or that from whom the whole world has come out, and on whom that Prâna (Brahman) re-acts.

Whatever is in this world, the whole moves in the Prâna comes from it. It is like a mighty reverence, like an ed thunder-bolt, they who know this, they verily are immortal.

MANTRA. 3.

त्यादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

त्यादिन्द्रश्च वायुश्च सृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

त्ययः—अस्य भयात् अग्निः तपति (अस्य) भयात् सूर्यः तपति (अस्य)
न्द्रः च वायुः च पञ्चमः सृत्यु धावति ॥

भयात् bhayât (भीत्या) from terror, awe, reverence.

अस्य asya (परमेश्वरस्य) of Him (the supreme God.)

तपति agnih tapati, the fire burns.

पति सूर्यः bhayât tapati sūrya, from awe the sun shines.

न्द्रः च वायुः च सृत्यु धावति पञ्चमः bhayât Indrah cha vâyuh

cha Mrityuh dhâvati panchamah, from awe Indra and Vâyu, and Mrityu the fifth runs.

M. धावति (स्वकार्येषु व्याप्रियते) M. translates dhâvati as “engage in their respective works” such as causing rain &c.

In reverence of Him Agni burns, from reverence of Surya shines, from reverence of Him, Indra (rains), blows), and Mrityu runs (to work) as fifth.

MANTRA 4.

इह चेद्यक्षद्वृद्धुभूम्प्राक् शरीरस्य विस्तुः ।

ततः सर्वेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥

अनुवादः—इह (शीवद्) शरीरस्य विस्तुः प्राक् बोद्धुं अशक्त् । शरीरत्वाय सर्वेषु लोकेषु (विद्यमानेषु सत्तु ज्ञानादरेष्वस्मी) कल्पते (कृतो भवति) ॥

इह iha, (शीवनेत् M. चतुर्थदेहे) here (while ab
on this physical plane or M. while having
human dense body.)

चेत् chet, if (यदि)

अशक्त् asakat, (शक्तोति M. शक्तः) is able or became ab
बोद्धुं boddhum, (अवगम्यन्) to understand.

प्राक् prāk शरीरस्य विस्तुः safrasya visrasah (प्रथं शरी
अवसंसनात् पतनात्, संसार अस्तनाइ विमुच्यते । ३
अशक्त् बोद्धुं ततोऽनवद्वोधात् सर्वेषु सूक्ष्मते वेषु सत्ता
प्राप्तिनः पृथिव्यादयः सोक्ताः, वेदु शरीरं बृहाति) beh
(S. If a man is able to understand Brah
then even before the decay of his body, he
liberated. If he is not able to understand
then he has to take body again in the creat
worlds.)

शरीरस्य विस्तुः safrasya visrasah, (M. भौविकदेहस्यविसंस्थि
तनावस्थानात् प्राक्कुबोद्धुं अशक्त्) the falling asum
of body (the dense).

ततः tatah, then.

सर्वेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते svargeshu lokeshu safrasya
kalpate, (M. विकुटादिषु ज्ञानाद्विदावस्थालक्षणदेहस
कल्पते युक्तो भवति यदि यापत्) in Heaven work
(like Vaikuntha &c.) he is born in order

take a body (which is im-material, and consists of the bliss and intelligence)—i.e. He takes an undecaying *Spiritual* body in the Heaven-worlds. S. reads उर्गेत् and not स्वर्गेत्, उर्गेत् means “in the created world” Shankara’s meaning is given above.

If a man here is able to understand Him (Brahma), before disintegration of the body, then in the lokas of the self-lgent One he obtains an (a-prakritic) form.

MANTRA 5.

यथाऽदर्शे तथाऽत्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृलोके ।

यथाऽसु परीष ददृशे तथा गन्धधर्वलोके छायातपयोरिव
ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

प्रश्नवयः——यथा आदर्शे (ददृशे) तथा आत्मनि (ददृशे) यथा स्वप्ने (ददृशे) पितृलोके (ददृशे) यथा असु परिददृशे इव तथा गन्धधर्वलोके (ददृशे) के छायातपयोरिव (ददृशे) ॥

यथा yathā, as

आदर्शे adarse, in the mirror (यथा आदर्शे प्रतिविच्चभूतमात्मानं पश्यति लोकोऽरथमत्तिविक्षणं M. आदर्शे इर्पते चुखं यथा दृश्यते चम्बक् तथा चामदृष्टिभिः दृश्यते) M. as the face is seen fully reflected in the mirror, so the Brahman is seen completely reflected in the Atman.

तथा tathā, so

आत्मनि अत्मनि, (स्वबुद्धौ आदर्शवत् चिर्मुकीचूडायां विविक्षणं आत्मनो दर्शनं भवति M. आत्मनि जीवे अवस्थितो भगवान्) In the Atman, S. In the Buddhi M. In the Jivatman.

यथा स्वप्ने *yatbhā svapne, (अविविक्तं जाग्रत् जागन्नोद्दृष्टं M. स्वप्ने पदार्थे दृष्टयते, न सम्पूर्ण) as in dream (S. no fully, not completely.)*

तथा पितृलोके tath& Pitri-loke, so in the world of the Fathers
 (श्वरिविद्युतेव दर्शनमास्मनः कर्मफलोपभोगं सक्षत्वात् M.
 S. there is not complete realisation, because
 there is the experiencing of the fruits of one's
 actions.

यथा अप्सु yath& apsu, as in waters (अविभक्तावयवात्मन्
परीव दृश्ये or दृश्यते pariva dadrise or drisyate, (परिदृश्यते इव त
M. परीव=सम्पूर्ण इव प्रतिषुखादिकं दृश्यते) as if full
seen, as if seen in all parts, face &c.

तथा गन्धर्वसोके tathâ Gandharva-loke, sojin Gandharva world
 (गन्धर्विकासेय दर्शने आल्लतः M. किंचित् स्पष्टतया दृश्यते
 काया-आतपयोः इव ब्रह्मसोके chhâyâ âtpayoh iva Brahma-lok
 like shadow and light in the Brahma-world
 light and its reflection (गन्धर्वस्तविविक्तं ब्रह्मं
 दृश्येति सिद्धं ॥ च च दुधार्थः; तस्माद् आल्लदर्शनाय दृश्यते
 कर्त्तव्यः M. कायातपमिलित प्रदेशे यस्तु यथाहपि दृश्यते
 दृश्यते तथा हरिः दृश्यते)

As a reflection in the mirror, so in the Atman is Brah
to be seen, as one sees in dream so in the Pitri loka, as
waters completely visible, so in the Gandharva loka; in t
Brahma loka, as light and its reflection.

MANTRA. 6.

इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तभयौ च यत् ।

पृथगुत्पद्यनानां सत्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥

अन्तर्यामः—यत् धीरः पृथक् उत्पद्यमानानां इन्द्रियाणां पृथक् भावं उदयास्त
व मर्त्या न शोचति ॥

इन्द्रियाणां indriyānām (शोष्रादीनां) of the senses (like ear &c.)

पृथक्-भावं prithag-bhāvam (स्वभावविलक्षणात्मकतां M. तारतम्यं) different states or conditions.

उदयास्तमयौ अस्तमयौ उत्पत्ति-प्रलयौ जाग्रत्-त्वपावस्थापेत्यहया M.
यद्य जगदुदयास्तमयौ भवतः पृथक् भावा प्रकारेण उत्पद्यमानानां
इन्द्रियाणां सक्ता प्रतीत्यादिकं इति शेषः) rising and setting. S. Origin and destruction, having reference to waking and sleeping state. M. This origin and destruction of the world, takes place in order to make the senses apprehend different objects.

च यत् cha yat, and what.

उत्पद्यमानानां prithak ut-padyamānānām (आकाशादिभ्यः
अत्यप्तविशुद्धात् केवलात् चिन्मात्र आत्मस्वरूपात् M. भावाना-
प्रकारेण उत्पद्यमानानां इन्द्रियाणां सक्ताप्रतीत्यादिकं इति शेषः) produced from different origins (such as akashā &c.) M. born in different ways.

मत्वा matvā, having thought over (S. ज्ञात्वा M. भगव-
दधीनं ज्ञात्वा) S knowing M. understanding that they are under the control of God.

न शोचति dhiraḥ na sochati, the wise does not grieve.

S. Understanding the different states and the rising and setting (in waking and sleep) of the senses, that have each a different origin (such as ear from akashā &c.), the wise does not grieve.

M. Understanding that all these differences condition, these, creations and destructions worlds, these perceptions of objects by the senses which have different origins, are under the control of God, the wise does not grieve.

Knowing all the different conditions of the senses, the origin and destruction of things, and what is produced from different Sources, the wise man does not grieve.

MANTRAS. 7. 8.

इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।
सत्त्वादधि महानात्मा महतोऽव्यक्तमुत्तमम् ॥ ९ ॥
अन्धवयः—(तत्) मनः इन्द्रियेभ्यः परं, सत्त्वं मनसः उत्तमम्, महाम् आ
सत्त्वात् अधि, अव्यक्तमहतः उत्तमम् ॥

अव्यक्तात् परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्ग एव च ।
यज्ञात्मा भुच्यते जन्तुरमृतत्वञ्च गच्छति ॥ ८ ॥
अन्धवयः—जन्मः; यज्ञात्मा यज्ञात्मा भुच्यते असुतरं च गच्छति (स) व्यापकः;
एव पुरुषः तु अव्यक्तात् परः ॥

इन्द्रियेभ्यः परं मनः indriyebhyah param manah, the Manas higher than the senses. (M. the presiding of Manas is higher than those ruling the senses.) See ante III. 10.)

मनसः सत्त्वमुत्तमं manasah satvam uttamam (सत्त्वं=दुर्द्वा)
Budhi is higher than Manas.

सत्त्वात् अधि महाम्-आत्मा satiāt adhi Maññātmā (अधि=अव्यक्तः, अपरिच्छिष्ठः) over Buddhi (as penelling it even) is the Maññātmā (the greatest

इतः अव्यक्तं उत्तमं *mahtah* avyaktam uttamam, higher than *Mahat* is the *Avyakta*.

अव्यक्तात् परः पुरुषः avyaktât tu parah purushah, beyond the *Avyakta*, is the *Purusha*.

आपकः *vyâpakaḥ*, (*व्यापकस्यापि आकाशादेः सर्वस्य कारकत्वात्* M. *अपरिच्छिन्नः*) the all-pervading (S. the cause even of all pervaders like *Akâsha* &c. M. The unbounded.

लिङ्गः एव च *alingah* eva cha (*लिङ्गयते गच्यते येन तत् लिङ्गं बुद्धादि सदविद्यमानस्य इति अथैः अलिङ्गः* M. *प्राकृत-भौतिकदेह-रहितः* ; without marks also, S. That by which a thing is understood is called “*linga*”; such as *Buddhi*, *Manas* &c. He who has not these is a-*linga*. M. He who has neither a Prakritic body nor an Elemental (compounded) body. (Bodiless.)

यम् ओ तं tam, whom or Him M. तं refers to तारतम्यांतंगं ॥

ज्ञात्वा *jnâtvā*, having understood (being taught by Teachers and Scriptures.)

गच्यते जन्मुः *muchyate jantuh* (*अविद्यादिहृदयग्रन्थिभिः जीवन् एव म. भवत्यात्*) the creature is liberated (S. from the bonds of Ignorance even while alive; M. from the toils of existence.)

तत्त्वं च गच्छति *anritatvam cha gachchhati* (*पतितेऽपि यरीते असृतत्वं च गच्छति* M. *पुनर्जनन भरणादिभावकृपैः असृतत्वं*) and goes to Immortality (S. after death, M. of non-rebirth.)

Higher than sensations is *Manas*,

Higher than *Manas* is *Buddhi*,

Higher than Buddhi is the Mahat-atma.

Higher than the Mahat is the Unmanifested.

Beyond the Unmanifested is Purusha, the all-pervading one having no attributes, whom having comprehended the man is liberated and goes to the state of deathlessness.

MANTRA. 9.

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।

हृदा मनीषा मनसाभिकृप्तो य एतद्विदुरसृतास्ते भवन्ति।

अस्याः—अस्य रूपं सदृशे न तिष्ठति कश्चन एनं चक्षुषा न पश्यति हृदा मनीषा
मनसा अभिकृप्तः (आत्मा ज्ञेयः) ये एतत् (आत्मनो ब्रह्मस्यं) विदुःते अहम्
भवन्ति ॥

न na, not.

सन्दृशे sandrise, (सन्दर्शनविषये M. सन्दर्शक ज्ञानाय) the object
of perception. M. of complete conception or
knowledge.

तिष्ठति tishthati, exists or is found or stands.

रूपं अस्य rūpam asya, His form. (His = of the Pratyagī-
man. M. His = of God the Source of all Avatā-
ras, the Arche-type.)

न चक्षुषा na chakshushā, (उपलक्षणं, चक्षुरादिकरणैः) not by
eye (or any other sense organ.)

पश्यति कश्चन pasyati kaschana, (उपशम्भते क्षद्विद्धि) sees any one
एतत् enam, Him (the Self.)

हृदा मनीषा hṛidā manīṣā, (मनीषा is Instrumental singular
of the noun मनीष (Nom. S. मनीष) मनसः सद्गुणी
रूपस्येऽनियन्त्रत्वेन M. इत शब्दोऽन्न शब्दः-मनस-ध्यान-मी
खादि-साधनपरः ॥ तद्युक्ते न मनसा । “ मनीषा ”= शास्त्र

भगवान् अभिकृप्तः = विषयीकृतो भवति) by the Heart of the Person who is Lord of his mind. M. By the Heart and Mind is known this Ruler of the Mind. M. takes भरीषा as Nom. S. meaning God (the Ruler of mind.)

मनसा manasā, (भननकर्येण सम्यग् दर्शनेन) by the Manas.
अभि-कृप्तः abhi-kliptaḥ (अभिवर्पर्यतः, अभिप्रकाशितः M. विषयी-कृतः) is revealed, is made known.

एतद् विदुः yah etad viduh, who knows this or इनं Him.
हृताः ते भवन्ति amritāḥ te bhavanti, Immortals they become.

Not as an object of perception does His form exist, not by the eye does any one see him, but by Buddhi controlling i.e. mind, reflected in Manas, is He revealed, who *thus* know him, deathless they become.

MANTRA 10.

यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।

बुद्धिश्च न विचेष्टते तामाहुः परमाङ्गतिम् ॥ १० ॥

अन्वयः—यदा पञ्च ज्ञानानि मनसा सह अवतिष्ठन्ते बुद्धिः च न विचेष्टति परमाङ्गतिम् आहुः विद्वांसः ॥

यदा yadā, (यस्मिन् काले) when.

पञ्च pancha, the five (qualifying ज्ञानानि i.e. the five Jñānendriyas.)

अवतिष्ठन्ते ava-tishthante (स्वविषयेभ्यो निवर्त्ततानि आत्मनि एव अवतिष्ठन्ते M. अवृत्ततया तिष्ठन्ति) remain aloof (from their objects.)

ज्ञानानि jñānāni, (the organs of) knowledge. (ज्ञानार्थलात् शोकादीनिद्र्यादि M. ज्ञानसाधनानि चहरादि पञ्चेन्द्रियादि)

मनसा manasā, (with) the Manas.

सह saha, with.

बुद्धिः buddhiḥ, (अभ्यवदायलक्षण) the Buddhi.

न विचेष्टति na vi-cheshtati (स्व क्षापारेतु न व्याप्तियते M. विषया प्रति न प्रवर्तते) does not go towards (its objects). ताम् tām, that (Pratyāhāra state from seven-fold objects of consciousness) or तं Him.

आहुः āhuḥ, they say.

परमाम् गतिं paramām gatim, the highest goal or way (परम साधनं ज्ञानस्य the highest means of acquiring Jñāna or Wisdom.)

When the five organs of perception and manas (remain apart from their objects), and the intellect even does not move, that they call the highest road.

MANTRA. 11.

तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ।

अप्रमत्तस्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥ ११ ॥

अन्वयः—तां स्थिरां इन्द्रियधारणं योगं इति मन्यन्ते तदा अप्रमत्तः भवते योगः हि प्रभवाप्ययौ ॥

तां tām, (तदवस्थां) that (state.)

योगं yogam, the Yoga.

इति iti,

मन्यन्ते manyante, (प्राचाः) they hold.

स्थिराम् sthirām (अवस्थां M. अवस्थां) steady (unmoved) इन्द्रिय-धारणाम् indriya-dhāranām, (बाह्यातः वरवातां धारणं M. इन्द्रियातां विपरीतेऽप्य व्यावर्तनेन भवत्त्विषये अवस्थां धारणं

सेव ध्यानसमाधि लक्षणयोगं) the restraint of the senses.

अप्रमत्तः apramattah, (प्रमादवर्जितः; समाधानं प्रति निरत्यं यज्ञसाम्, M. भगवत् ज्ञान्येव भवति) not heed-less or negligent. M. becomes knower of God.

तदा tada, then.

भवति bhavati, he becomes.

योगः हि yogah hi (यस्मात् योगः) because Yoga (is).

प्रभवाप्ययौ prabhavā pyayau, (उपज्ञानापायधर्मेकः M. उत्पत्ति विनाशौ) origination and destruction.

That they hold to be Yoga, which is the firm restraint of the senses. Then one becomes not heedless, for Yogi is the origin and destruction (of all things.)

MANTRA 12.

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ १२ ॥

अन्ययः—(आत्मा) वाचा नैव प्राप्तुं शक्यः च मनसा न प्राप्तुं शक्यः चक्षुषा न पुं शक्यः तत् (ब्रह्म) अस्ति इति ब्रुवतः अन्यत्र कथं उपलभ्यते ॥

न शब्द na eva, not indeed.

वाचा vāchā, by speech.

न मनसा na manasā, not by mind.

प्राप्तुं prāptum, to obtain, (ज्ञातुं) to know.

शक्यः sakyah, is able (पुष्टः)

न चक्षुषा na chakshushā, not by eye.

अस्ति इति asti iti, "it is".

ब्रुवतः vravatah, (उपदिष्टः गुरुः) from one who says (i. e.) from the Guru who knows that "He is,"

and not from one who denies the existence of God.

अन्यत्र anyatra, any where else.

कथं katham, how.

तद् tad, He.

उपलभ्यते upa-labhyate, is to be found.

M. That God-form cannot be known otherwise than through the grace of Guru. When the Guru, through His infinite compassion shows for the first time to the desciiple the majesty of the Self; then it is for the pupil to retain that form in his heart by constant meditation and contemplation.

Not by Speech or Mind is one able to know Him, nor by the eye, how then is He to be obtained from any save the one (Guru) who says "He is".

MANTRA. 13.

अस्तीत्येवोपलङ्घयस्तत्त्वभावेन चोभयोः ।

अस्तीत्येवोपलङ्घस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥

ज्ञानव्यः—आत्मा अस्ति इति एव तत्त्व भावेन च उपलभ्यः । उभयोः (अस्तित्व तत्त्वभावयोः चये) अस्ति इत्येव उपलङ्घस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥

अस्ति इति asti iti "He is".

एव eva, indeed.

उपलङ्घव्यः upa-labdhavyah, is to be found or known.

तत्त्व-भावेन tattva-bhāvena, (सद्-आत्मादि प्रत्ययविषयत्वं चर्त्तिरत्स ज्ञात्वनः तत्त्वभावो भवति । तेन च इतेष आत्मा उपलङ्घव्यः ।

M. उभयोः प्रकृति-पुरुषयोः ; तत्त्वं = प्रकाविकत्वं प्रकृति-पुरुष-भावं च भावयति चम्पादयति इति तत्त्वभावः = भगवान् ; तेन

तत् प्रवादेन) by (His) true nature (i. e. the Atmā is to be known by Its *true condition* as being devoid of all qualities of spirit and matter.) M. by the grace of God. तत्त्व=the truth (of Prakriti and Purusha); भाव=the creator : i. e. the creator of the truth or condition of Prakriti and Purusha. That is, the God. तत्त्व भवेत्=by (the grace of) the origin of Truth (Prakriti and Purusha.)

च उभयोः: cha ubhayoh, सेपाधिक—निश्चाधिकयोः: अस्तित्वं तत्त्व-भावयोः ॥ M. प्रकृति पुरुषयोः:) and of both (the conditioned and the unconditioned Brahma) i. e. by realising the existence of both. M. Of both (Prakriti and Purusha.)

अस्ति इति एव उपलब्धस्य asti iti eva upa labdhasya, of one who has understood It as "He is". (M. सर्वाधिकतया अस्तित्वाद् अस्ति इति नामा भगवान्, इति उपलब्धस्य एवमुपलभमानस्य, तत्त्वभावः=भगवान्) M. The God is named "asti"="He is", because He is the Supreme Existence above all existences. The person who knows God as "Asti"—such a person becomes the vessel of grace.

उभावः प्रसीदति tattva-bhāvah prasidati, (आत्मनः विदित-अविदि-ताभ्यां प्रत्योऽद्वय त्वभावः अभिमुखी भवति M. भगवान् प्रसादवान् भवति) The true nature is revealed M. The God is pleased,

He is to be known as *Asti* (*He is*), and by (realising) the true nature of the both (Matter and Spirit). To him who knows Him as *Asti* (*He is*), the true nature (of Matter and Spirit) is revealed.

MANTRA. 14.

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।
 अथ भर्त्यैऽसृतो भवत्पत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ १४ ॥
 अस्यः—यदा सर्वे कामाः ये अस्य हृदि स्थिताः प्रमुच्यन्ते अथ भर्त्यैऽसृतः
 भवति अत्र ब्रह्म समश्नुते ॥

यदा yadâ, when

सर्वे sarve, all (qualifying "desires").

प्रमुच्यन्ते pramuchyante, (विद्यीर्यन्ते) are entirely given up
 become freed. उक्ता भवत्पत्र are exhausted.

कामाः kâmâh, (उक्तप्राणः) desires.

ये ye, which.

अस्य asya, (विदुषः) of this, his (man's).

हृदि hridi, in the heart, in the antahkarana.

श्रिताः shritâh, (another reading is स्थिताः) clinging to
 depending on, residing in.

अथ atha, then.

भर्त्यैऽसृतो martyâh, the mortal.

असृतः amritâh, immortal.

भवति bhavati, becomes.

अत्र atra, here (in this life) M. In Brahma-loka,
 Shvetadvipa &c.

ब्रह्म Brahma, Brahma.

समश्नुते samashnute, प्राप्नोति attains.

When all the desires that reside in the heart are entirely given up then the mortal becomes immortal, then he obtains here Brahma.

MANTRA. 15.

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ।

अथ नत्यो मृतो भवत्येतावदनुशासनम् ॥ १५ ॥

ग्रन्थयः—यदा हह हृदयस्य सर्वे ग्रन्थयः प्रभिद्यन्ते अथ नत्यो मृतो भवति नावत् हि अनुशासनम् ॥

यदा yadâ, when.

सर्वे sarve, all,

प्रभिद्यन्ते prabhidyante, are cut asunder, broken through.

हृदयस्य hridayasya, of the heart.

हह iha, here (on earth).

ग्रन्थयः granthayah, knots.

अथ atha, then.

नत्यं martyah, mortal.

मृतो amritah, immortal, free.

भवति bhavati, becomes.

नावद् etâvad, so much.

हि hi, verily. (It is omitted in some texts).

अनुशासनम् anusâsanam, instruction.

When all the knots of the heart are cut asunder here then
the mortal becomes immortal, verily this is all instruction.

MANTRA. 16.

शतञ्चैका च हृदयस्य नाह्य

स्तासाम्मूढोनमभिनिः सृतैका ।

तयोर्ध्वमायमसृतस्त्वमेति

विष्वद्व्यन्ता उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

अस्तं च एका च हृदयस्य नाड्यः तासां (चर्ये) एका मुर्धां
अभिविशुता तथा कर्षव आयात् जन्मः अमृतत्वं इति विश्वङ् अस्याः उत्क्रमणे
(मुहुर्मुहुः नरसे निमित्तश्च) भवन्ति ॥

अस्तं satam, a hundred.

च cha, and.

एका ekā, one (the Sushumna).

च cha, and.

हृदयस्य hridayasya, of the heart.

नाड्यः nādyah, vessels, nerve-cords, arteriee.

तासां tāsām, of them (one, namely the Sushumna.)

मुर्धान्मु भुर्धान्मु murdhānam, to the head, (piercing through the
brain).-

अभिविशुता abhinihsritā, coming out towards.

एका ekā, one (the Sushumna.)

तथा tayā, by that (nādi the Sushumna)

कर्षवश्च īrdhvam, up wards.

आयन् īyan, going.

अमृतत्वश्च amritatvam, immortality (relative immortality
till one world-period.)

इति eti, obtains.

विश्वङ् vishvang, diverse, अस्याः anyāḥ the others.

उत्क्रमणे utkramane, at the time of going-away. or
rebirth.

भवन्ति bhavanti, become. (carry the soul.)

There are a hundred and one arteries of the heart and
of them pierces through the head. By that one going upwa
he obtains deathlessness. The other (arteries) become (

means of carrying the soul) to diverse (lokāḥ of death)
the time of going away.

MANTRA. 17.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा
 सदा जनानां हृदये सन्निविष्टः ।
 तं स्वाच्छरीरात्प्रवृहेत्
 मुक्तजादिवेषीकां धैर्येण ।
 तं विद्याच्छुक्रमसृतं तं विद्याच्छुक्रमसृतमिति ॥ १७ ॥

अङ्गुष्ठः—अन्तरात्मा पुरुषः जनानां हृदये अङ्गुष्ठमात्रः सदा सन्निविष्टः ।
 मुक्तजात् इषीकां इव स्वात् शरीरात् धैर्येण प्रवृहेत् (विषेकी) तं शुक्रं असृतं
 बद्धात् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः angushthamâtrah, of the size of a thumb.

पुरुषः purushah, Purusha.

अन्तरात्मा antarâtinâ, inner âtma.

सदा sadâ, always.

जनानां janânâm, of beings, of creatures.

हृदये hridaye, in the heart.

सन्निविष्टः sannivistah, seated.

तं tam, that.

स्वात् svât, from self (from his own.)

शरीरात् sarirât, from body.

प्रवृहेत् pravrihet, (निरकर्षत्) should draw out, thresh out.

मुञ्जात् munjât, covering, sheath. M. a kind of weed.

इव iva, like..

ईषीकां ishikâm, inner pith, stock. M. a kind of straw.

धैर्येण dhairyena, with patience.

तं tam, that.

बद्धात् vidyât, should know.

सुक्रम् sukram, (शोकादिदैववर्णित) M. brilliant, germ, seed,
 अमृतम् amritam, free from sorrow immortal. Eternally Free.

The Purusha of the size of a thumb, the inner Atma of all beings, is always seated in the heart; one should extract that from his body, like the stem from its sheath (or as the wheat is separated from the chaff), with patience. That should be known as the undying seed: that should be known as the undying seed.

MANTRA. I8.

मृत्युप्रोक्तान्वचिकेतोऽथ लब्ध्वा
 विद्यामेतां योगविधिं च कृत्स्नम् ।
 ब्रह्मप्राप्तः विरजोऽभूद्विमृत्यु
 रन्योऽप्येवं यो विद्ध्यात्ममेव ॥ १८ ॥

अत्ययः—अथ नविकेतः सृत्युप्रोक्तां एतां विद्यां कृत्स्नं योगविधिं च सर्व
 ब्रह्म प्राप्तः विरजः विमृत्युः अभूत् यः अत्यः अपि अत्यात्मं एवं वित्त एः ब्रह्मप्राप्त
 विरजः विमृत्युः भवति ॥

मृत्युः mṛtyu, Yama,
 प्रोक्ताच् proktām, spoken.

नविकेतः Nachiketah, Nachiketas.

अथ atha, then.

लब्ध्वा labdhvā, having obtained.

विद्यां vidyām, the knowledge.

एतां etam, this.

योगविधिं Yogavidhim, Yoga-practice.

च चha, and.

कृत्स्नम् kritsnam, all.

ब्रह्मप्राप्तः Brahma-prâtaḥ, having attained Brahma.

विराजः virajah, M. विवरापः || free from activity (rajas), or sin.

अभूत् abhût, became.

विमृत्युः vimrityuh, beyond death.

अन्यः anyah, another.

अपि api, also.

इवं evam, thus.

यः yah, who.

विद् vid, knew.

आत्मात्मा adnyâtmam, the doctrine of Spirit

एव eva, even.

Nachiketas having then obtained all this knowledge and practice imparted by Yama attained Brahma, became free from rajas and beyond death; another who thus knows the Spirit certainly becomes so.

—०—

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः । हरे ओ ।

PEACE BE TO ALL.

(६)

MANTRA.

PA

वैश्वानरः प्रविशत्यतिष्ठिर्भास्मयो
शतज्ञैका च हृदयस्य
शतायुषः पुत्रपौत्रान् वृणीष्व
शान्तसङ्कल्पः सुमना यथा
अवगायापि ब्रहुभिर्यो न लभ्यः
श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तै
श्वो भावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्
स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येष्वि मृत्यो
स त्वं प्रियान् प्रियरूपांश्चश्च
सठर्वे वेदा यत्पद्मामनन्ति
सहोवाव पितरं तत कस्मै
सूर्यो यथा सठर्वलोकस्य चक्षुर्म लिप्यते
स्वर्गे लोके न भयं किञ्चमास्ति
स्वग्रान्तं जागरितान्तज्ञोभै
हथसः शुचिष्टद्वुरक्तरिक्षसद्गता
हन्त त इदम्प्रबद्धानि गुह्यं
हन्ता चेन्नन्यते हन्तु हतश्चे

MANTRA.	PAGE.
तन्दुर्दर्शङ्गूढमनुप्रविष्टं	... 87
तमश्वीत्प्रीयनाशो भृत्यात्मा	... 31
तथ्यह कुमारथ्य सन्तं 3
तां योगमिति जन्मन्ते 182
तिखोराश्रीर्यद्वात्सीर्ग है मे 16
त्रिलाचिकेतख्यमेतद्विदित्वा 37
त्रिलाचिकेतख्यभिरेत्य सन्धिं 33
दूरमेते विपरीते विषूची अविद्या 81
देवैरत्रापि विचिकित्सिं किल 46
देवैरत्रापि विचिकित्सिं पुरा 44
न जायते म्रियते वा विपश्चिक्षायं 96
न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकमेमा 868
न नरेणावरेण ग्रेक एष सुविज्ञेयो 18
न ग्राणेन नापानेन मत्यो 157
न वित्तेन तर्पयीयो भनुष्यो 56
न सन्दूशे तिष्ठति रूपमस्य न 89
न साम्नरायः प्रतिभाति बालम्प्रसाद्यन्तं 84
नाचिकेतमुपाश्यानं सृत्युप्रेक्षङ् 128
नायमात्मा प्रवचनेन सम्यो 102
नाविरतो दुश्वरिताकाशान्ते 104
तिष्योऽनित्यामाऽचेतमद्वेतमानामेको 166

MANTRA.

	PAGE
आसीनो दूरं ब्रजति धयाने 10
इन्द्रियाणाम्पृथगभावमुद्ग्रास्तमयै	... 17
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषया * स्तेषु	... 11
इन्द्रियेभ्यः परा क्षयां श्वर्येभ्यश्च	... 11
इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः 17
इह चेदशकद्वोद्धुम्प्राक् शरीरस्य	... 17
उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य	... 11
ऊर्ध्वम्प्राणमुक्त्यत्यपानं प्रत्यगस्यति	... 1
ऊर्ध्वमूलोऽवाकूशाख एषोऽश्वत्थः	... 1
ऋतं पिष्टन्तौ सुकृतस्य लोके	... 1
एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा	... 1
एतच्छुत्वा सम्परिगृह्य मत्त्वः प्रवृत्त्य	...
एततुश्यं यदि मन्ये ते वरं	...
एतद्वध्येवाक्षरम्बह्य एतदेवाक्षरम्बरम्	...
एतदालम्बनं, श्रेष्ठमेतदालाम्बनम्परम्	...
एष तेऽग्निर्निष्क्रिकेतः स्वर्ग्योममवृणीषा	...
एष सठ्वेषु भूतेषु गूढोऽन्मा	...
॥ उँ॑ ॥ उथन् ह वै वाजश्रवसः:	...
कामस्यासिञ्जगतः प्रतिष्ठां	...
जानाम्यहंश्च शेवधिरित्यनित्यं	...
तदेतदिति मन्यस्तेऽनिदेऽन्तःप्राप्तं	...

Index of Mantras.

MANTRA.	PAGE.
अर्गिर्यथैको भुवनं प्रविष्टा रूपं	... 161
अङ्गुष्ठमात्रः पुहषोऽन्तरात्मा	... 189
अङ्गुष्ठमात्रः पुहषोऽयोतिरिवाधुकः	... 147
अङ्गुष्ठमात्रः पुहषो मध्य	... 146
अजीर्यताममृतानामुपेत्य जीर्यन्मत्यः	... 59
अणेरणीयान्महतो महीयान्	... 98
अनुपश्य यथा पूठर्णि	... 10
अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते	... 65
अन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतात्	... 91
अररयोनिंहितो जातवेदा गर्भ इव	... 141
अविद्यायामन्तरे वस्त्रमामाः	... 73
अठयक्तात् परः पुहषो	... 173
अशब्दस्वर्पशस्त्रप्रभयं	... 126
अशरीरथं शरीरेष्व	... 107
अस्तीत्येवोपलब्धयस्तत्वभावेन	... 184
अस्यविस्त्रं समानस्य शरीरस्यस्य	... 56
आत्मानथं रथिनं विद्धि	... 110
आशाप्रतीक्षे सङ्कृतथं सूकृतान्	... 14

INDEX OF WORDS.

	ENGLISH MEANING.		PAGE.
...	Free from desire	...	99
...	Without smell	...	126
...	Agni	...	41, 29, 25 27,
...	Fire , ,	...	40 161, 142, 85,
	The fire burns	...	173
...	By sharp	...	121
...	Unborn	...	97
...	Was born	...	139
...	Of the unborn	...	151
...	Of not-decaying	...	60
...	Than an atom	...	99
...	More subtle	...	80, 99
...	Subtle	...	90
...	Atomic	...	45
...	In a prolonged	...	62
...	Guest	...	13, 17, 153
...	Extreme	...	37
...	Thou hast rejected	...	70, 87
...	Surpasses	...	144
...	Here	...	44, 47, 186
...	Then	...	186, 187
...	End	...	67
...	The objects	...	118
...	Than the objects	...	118
...	From the waters	...	138
...	The Aditi,	...	140
...	To day	...	148
...	When we have seen	...	58

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAG
आदिकाः	Mountain-born, rivers	... 1
आवर्ता॑त्	Than vice	...
आविगच्छति	Goes over	... 1
आवालन्	The doctrine of spirit	... 1
आशुकः	Smoke-less	... 1
आशुवाचम्	Instruction	... 1
आध्यात्म-योगाविग्नेन	By the understanding obtained from Adhyatma-Yoga by means of meditation on the self	...
आध्येषि	Thou rememberest	...
आशुवेतु	In the unstable	...
आप्रवैः	By the nonpermanent	...
आप्वनः	Of the road or journey	...
आप्वनं	Without end or effect	...
आप्वन-सोकासि॒ं	The means for the attainment of the un-ending world	...
आप्वनर्त्ये॒	The endless	...
आप्वन्दा॑ः	Joyless,	...
आप्वन्य- ग्रोके॒	Not another taught	...
आप्वन इस्त्वेतु	In not permanent	...
आप्वन इत्य॒	Without eating food	... 16
आप्वनाहि॒	Without beginning	...
आप्वनहैर्त्ये॒	Undefinable	...
आप्वनित्ये॒	Transient	...
आप्वनित्यान्॒	Among the transient	...
आप्वनिरपैः॒	By the not eternal	...
आप्वनु॒	After	... 11
आप्वनुपर्यति॒	Sees	...
आप्वनुपर्यन्ति॒	See	...

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
अतुप्रविष्टः	Has entered	... 64
अतु-भाति	Shine	... 169
अतुविलित्	Go after	... 132
अतुचिह्नः	Taught	... 43
अतुस्थाप	Approaches it	... 151
अतेष्ठरपाद्	Of many colours	... 33
अत्तमः	O Death	... 56
अत्तरात्मा	Inner Atmâ	... 189
अत्तरात्मद्	The Inner Self	... 131
अत्तरिष्ठद्	Dwelling in the firmament	... 153
अत्तरे	Midst	... 73
अत्तिकात्	Near	... 137
अन्याः	Blind men	... 74
अन्येन	By the blind	... 74
अन्यं	Other	... 45
अन्यः	Another	... 191
अन्यत्	Other	... 65
अन्यतुप्राप्तोः	Thou didst ask the other	... 70
अन्यत्वं	Any where else	... 184
अन्यज्ञ अधर्मात्	Other than non-dharma	... 91
अन्यत्रयस्तात्	Other than this	... 91
अन्यत्र धर्मात्	Other than Dharma	... 91
अन्यत्र भूतात्	Other than the Past	... 91
अन्ये	Some	... 159
अन्येन	By another	... 82
अन्ये	Others	... 12
अपानं	The Apâna-vayu	... 155
अष्टि	Also	... 191
अष्टि इहे	Even the body	... 97

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
अव्याहृतः	He obtains	... 105
अव्याहृतः	Not heed-less	... 182
अवित्तः	Are fixed that	... 144
अवृत्ताः	Water-born	... 154
अवृष्टीद्वा	(He) said	... 3
अवर्यं	Fearless	... 110
अभयस्थ	Of no fear	... 86
अभिनिःसुता	Coming out towards	... 188
अभिवदेत्	Greet	... 19
अभूद्	Became	... 191
अभिन-हृषः	Is revealed	... 18
अभिष्ठायात्	Meditating, thinking over	... 61, 70
अभवत्स्थः	Unmindful	... 11
अभूत्र	There	... 14
अभूतन्	Immortal	... 161, 19
अभूतत्वं	Immortality	26, 131, 133, 179, 181
अभूतः	Immortal	... 18
अभूताः	Immortals	... 172, 18
अभूतानां	Of the immortals	... 6
अवं	This	... 9
अवुलेन	Unjoined, without concentration	... 11
अवर्तं	Without taste	... 12
अवर्तोः	Between the Aranis or "firesticks"	14
अवर्तं	Imperishable 9
अवर्तं	Without form 12
अवृप्तः इव च	Without marks also 17
अवृत्तुपत्ति Or अवृत्तुपत्तः	tear away 7
अवृत्तम्	Short 5
अवृत्तम् नेत्रवः	Of small understanding 1

ENGLISH MEANING.		PAGE.
Whose thoughts are never crooked ...		151
Remain aloof	...	181
By an inferior	...	78
Unmanageable	...	113
Eternal	...	101
Whose branches grow downwards ...		170
Thou hast dwelt	...	17
Didst accept	...	70
Ignorance	...	71
In ignorance	...	73
Ceased to be attached	...	104
Without wisdom	...	113, 115
Thou didst ask or choose ...		41
Without decay	...	126
The undeveloped	...	120
Than the Avyakta	...	120
Beyond the Avyakta	...	179
Is able	...	174
Hunger and thirst	...	23
Without sound	...	126
Bodiless	...	101
Not tranquil	...	104
Not-tranquil-mind	...	105
Impure	...	115
Fig-tree	...	170
Horses	...	49
Not concentrated	...	105
Setting	...	143
Is	...	146

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
अस्ति इति	" He is "	... 184
अस्ति इति इके	" Is " say one	... 42
अस्ति इति इव उप सम्बन्ध	Of one who has understood	
'It as " He is "	...	185
बन्तु	Let be	... 17
ब्रह्मण्	Without touch	... 126
भ्रष्टति	Throws, sends	... 155
भ्रह्मिति	Is able	... 101
भ्रह्मरं	Imperishable	... 109
भ्रान्तावति	Springs up	... 12
भ्रात्मनः	Of the self	... 100
भ्रात्मार्थं	The Self	... 111
भ्रात्मनि	In the Atman	... 123, 175
भ्रात्मनि भइति	In Mahat Atmā	... 123
भ्रात्मस्यं	Seated-in-the-self	... 165
भ्रात्मा	The self	99,103,121,150,158
भ्रात्मां	The self	... 102, 137
भ्रात्मार्थं भहृत्	The great Self	... 119
भ्रात्य	Sayest	... 4
भ्राद्वान्तम्	Of him Who accepts, who clings	... 6
भ्रादर्ये	In the mirror	... 17
भ्रानेत्राद्	Infinite rewards	... 12
भ्रापः	Hast obtained	... 8
भ्रापद्ये	Falls	... 7
भ्रापनेया	To be obtained, to be destroyed,	... 1
भ्राप्यं	Can or may be obtained	... 28
भ्राह्मि	Fulfilment	... 115, 117
भ्राह्मेति	Obtains	... 115, 117
भ्रात्य	Having reached	...

ENGLISH MEANING.	PAGE.
By these 54
Uniformly declare 92
Abode 49
Going 188
The son of Aruna or Arunâ	*
. 21
Support 95
Entered 4
Averted-gaze 131
Hopes 15
Wonderful 77, 78
Was 2
Poured 150
Sitting 156
Sitting still 100
They say 182
Desires 94
Desires 142
Desiring 92
Thou wishest 50
By the other 157
Thus 112
This 33, 1
Of the senses 177
The senses 113, 114
Like 189
Here 187
Inner pith 189
Bricks 30

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
वृष्टाप्रुते ...	Public charities and secular liberality	... 1
वृष्टानां ...	Of the sacrificers	... 10
वृद्धः ...	Praised	... 14
वृद्धरः ...	Venerable	... 3
वृद्धयाः ...	Like these	... 5
वृद्धान् ...	Lord	137, 14
वृद्धान् भूत भवत्त्वं	Lord of the Past and the Future	... 14
वृद्धिर्यति ...	Thou wilt rule	... 5
वा ...	Verily	27, 67, 14
वक्त्वा ...	Having repeated	... 12
वक्ष्यते ...	Is said	161, 17
वह ...	Also	... 6
वरमानसे ...	At the time of going-away	... 18
वर्तिष्ठत ...	Arise	... 12
वदकं ...	Water	13, 14
वदय-प्रसवनयो	Rising and selling	... 17
वदेति ...	Arises	... 14
वद्धयति ...	Sends up	... 15
वद्यत्वव्यः	Is to be found	... 18
वद्यत्वध्यते ...	Is to be found	... 18
वद्यते ददीः	Press	... 4
वद देवन् ...	Over-sprinkling	... 10
वद्यास्वान्	The story	... 12
वद्यान्ततो ...	Repose	... 15
वदेत्व ...	Having reached	... 6
वदावते ...	Worship	... 15
वदे ...	Both	... 23, 6
वदो ...	Both	... 98, 10

ENGLISH MEANING.	PAGE.
The spacious way	... 46
He said	... 7, 30
Wishing	... 2
Up	... 155, 188
Whose roots grow upwards	... 170
Truth	... 107, 154
Truth-born	... 154
Dwelling in Truth	... 154
one form	... 165
The One	... 164, 166
So, one is the Inner Self of	
all creatures	... 164
One	... 188
Eleven-gated	... 151
Trembles	... 172
Promiscuously surround	... 68
This	... 70, 190
So much	... 187
Goes to	... 37, 188
These	... 71
Having obtained	... 35
Be	... 51
I go	... 9
This	... 103
Saw, sees	... 181
It is either the sound or the thing signified by it M. Om I swear or solemnly promise to tell this to thee	... 93
Food	... 106

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
ओदालकः	The son of Uddalaka ; or Uddalaka ...	21
अहगुडनामः	(Of the) measure of the thumb ...	147, 189
अंगुष्ठ-नामः उदयः	The person of the size of a thumb ...	147
कः	Who	100, 106
कस्य	How	184
कस्तु	In what way	168
कर्तव्यः	To be done	9
करिष्यति	He will do	10
करोति	Does	165
करोचि	I make	52
कर्तव्ये	Obtains	129
कर्वतः	The sages	125
कर्वत्	Any one	144, 157, 161
कर्वित्	Whatsoever	48, 96, 131
कर्त्त्वे	To whom	7
कानं कानं	One desired object after another	160
कामधारकः	Enjoyer	52
कामस्य	Of desire	86
कामाः	Objects of desire	53, 72, 186
कामात्	Desires	53, 70, 132
कामादां	Of desires	51
काहा	The end, the limit	120
किए	What	9
किष्ट उ	Does it verily, or indeed	168
किं च	So-ever	177
किंचन	Not the least, any	23, 140
किंचित्	Anything	120
किष्ट	Verily	4
किष्टवर्किष्टवे	What here remains	135, 150

ENGLISH MEANING.	PAGE.
How this fire	... 169
From any where	... 96
A boy	... 4
They do	... 13
Able, competent	... 78
Taught properly	... 78
Effect and cause	... 91
All	... 191
Of good deeds	... 86
A denizen of the lower sphere	... 60
The openings, the senses	... 130
Snell	... 134
Womb	... 141
Goes	... 5, 143, 146
Going, the path	... 79, 121
By the pregnant women	... 142
Abyss-seated	... 88
In the cavity	... 28, 98
Do	... 107, 139, 140
Hidden in the cave	... 88
To be hidden, a mystery	... 129, 158
Occult, secret	... 64
Hidden	... 121
Who has entered into the dark	... 88
Take, accept	... 33
In the houses	... 13
In the house	... 16, 17
The roads	... 112
Cow-born	... 154

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
गौतम ...	Gautam	... 19, 150, 151
ग्रन्थदः ...	Knots 18
ए द्वयोः ...	And of both 18
पूः ...	The eye 18
चन्द्रवारकं	The moon and stars 18
ए यत् ...	And what 17
प्रदर्शि ...	Perform 9
पात्रुषेः ...	By the Ocular 16
चितः ...	Has been laid 8
चिन्तयनामः	Thought upon 7
चिरदीविकाल्	Means of long-living 5
चेत् ...	If	... 58, 98, 17
चेतनः ...	The thinker, the conscious 16
चेतनावाच्	Among those who think 16
ज्ञायातरो ...	Shadow and light 108, 17
जगत् ...	World 17
जगतः ...	Of the world 8
जग्धतुकाः	Eaten hay 5
जग्नानाच् ...	Of beings 18
जग्नातः ...	People 4
जन्मोः ...	Of the creature 9
जन्म चरण् ...	Birth and death 35
जरदर्शि ...	(They) cause decay 56
जरया ...	By decay 23
जहारि ...	Leaves behind 8
जगर्ति ...	Is awake 10
जगरपिताम्	Waking-end 13
जागृवहनि ...	By the waking 19
जागृत् ...	Awake 11

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Born	... 138 4
The Fire	... 142
I know	... 84
Is born	... 96, 116
The Jiva	... 137
Live	... 50
Lives	... 157
They live	... 157
Life	... 56
Living	... 62
We shall live	... 58
Decaying	... 60
Light	... 148
Is known	... 72
Knower	... 78
To know	... 101
Having known	... 94, 179
The Buddhi	... 123
In the Buddhi	... 123
That	... 99, 100, 189
The wise who	
receive him within theirself	... 167
That	... 84, 144
O Father !	... 7
Therefore	... 84, 137
When verily he shines	... 169
By argument	... 82
That place or goal	... 144, 116
That verily	... 144

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
वस्त्रादः प्रकीर्ति	The true nature is revealed	... 185
सदा गन्धर्वोऽते	In the Gandharva world 176
तथा पितृसोऽते	World of the Fathers 176
तद् ...	He	... 184
तद् उ ...	That indeed	... 144, 161
तद् ब्रह्म ...	That is Brahma	... 171
तद् or यस्तेत् शान्ते आत्मनि	Should merge that in the self which is Peace or Quiet	... 123
तद् विष्णोः ...	Of that Vishnu	... 117
तद् ...	body	... 103
तपति	Eats	... 178
तपशः	From Tapas	... 138
तपांषि	Penances	... 98
तर्पयीयः	Made happy	... 3
तथा	By that	... 18
दरति	Over comes	... 3
तस्मात्	Therefore	... 1
तस्य	Of him of Divine grace	प्रभाद वियस्य 2, 10
तत्त्वः	Three	1
त्वत्-प्रसृटं	By thee discharged	... 1
त्रिवादां	Of the three	... 2
त्रादृष्ट इव	Like that	... 15
त्रादां	Of them	... 18
त्रा-हृष्ट	Like thee	... 48, 11
तिषुष्टि	Exists	... 147, 11
हिष्ठत्सं	Stays there	... 11
तितोर्षत्सं	Who wish to cross	... 11
त्रिकल्पहृष्ट	Three-duty done	... 11

ENGLISH MEANING,	PAGE.
He who has perfomed <i>thrice</i> the Nachiketas fire-sacrifice	34, 38, 108
With thet hree	34
Crossing over	23
Three	17
Verily	111
Equal to	48, 51
Pleased	31
Third	43
A third time	7
Vigour	56
By him	103
Their	112
They	98
Giving	6
I give	7, 32
Gave	2
Seeing, having seen	22
Staggering to and fro	73
When the presents	4
Wil ^p thou give	7
Day by day	142
A second time	7
By the secend	26, 41
Long	62
Given milk	5
On the inaccessible	125, 148
Difficult to be seen	87
Difficult to pass over	125

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
दुरोऽवद्	Dwelling in the jar	... 153
दुर्विवाद्	From evil-conduct	... 104
दुष्टवाः	Vicious horses	... 113
दूरः	Wide apart	71, 100
दूख्यते	Is seen	... 121
दृष्टवा	Having seen	... 87
देवं	God	36, 88, 100
देवतानवी	With all dieties	... 140
देवाः	Gods	... 156
देवाः शर्वे	All Devâs	... 143
देवैः	By the Gods	... 44, 47
देहात्	From the (subtle) body	... 156
देहिनः	Enbodied ones	156, 159
द्रव्यैः	Things	... 85
धर्मः	Nature	... 45
धर्मात्	Than Dhanina	... 91
धर्मात्	All dharmas	... 149
धर्मज्	Being	... 90
धर्मस	Of the senses	... 99
धारुः	Edge	... 125
धारा	The wise	68, 87, 89, 102, 131
धीरः	Wise	73, 133, 165
धीराः	Wise	... 87
धृत्या	With firmness of mind	... 84
ध्रुवं	The fixed	84, 127, 133
धृः	To us	... 64
न अस्तपेति	Does not go beyoud	... 161
न अपापेति	Not by Apâna	... 157
न अस्य	Neither this	... 98
न अस्य अःस्या	Not this self	... 101

ENGLISH MEANING.	PAGE.
"And it is not"	43
There is no	76
Not of others	165, 167
Not these lightnings reveal	*
Not by eye	169
Nor by Prana	180, 183
Does it not shine forth	157
salutation	168
Venerable	17
Nor by understanding	17
Man	102
By man	117
Not to be obtained	78
Do not know	77
Did not know	98
He does not grieve	77
Nor is killed	151
Is not contaminated	98
The Nâchiketa fire	164
Vessels	110
Many ; difference	188
Different objects	145, 146
Called	66
By name	2
Gone forth	32
Having understood	172
Eternal	36, 127
Eternal	85, 126
Eternal	07 102

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
निर्दः निराकाश	The Eternal among the Eternals	166
निर्देष	Understand	27
निर्देश	Learn	124
निर्दृष्टाकाशः	Creating	160
निरपेक्ष or निरदिग्देत	Should merge	123
निरर्जिक्याः	Barren	5
निर्विता	Sharpened	125
निर्वितं	Placed	28
निर्वितः	Placed, hidden	99, 141
नीदाकाशः	Led	74
नोपाकाशु	Were being given to or brought	4
नृत्यनीते or नृत्यनीतं	Dancing and singing (let be)	57
नृत्	Dwelling in men	153
नो भूयात्	For us may be	83
पञ्च	The five	181
पञ्चाश्रयः	The house-holder	108
पञ्चते	Ripens	12
पञ्चितं	Learned	73
पथः	The road	125
पदः	The word, the state	92, 93
परः	Superior	94, 95, 110, 119, 120
परः	The other, superior	76, 119, 130
परम्	Best	125
परमे	In the highest	10
परमा गतिः	The highest goal	18
परमं पदं	The highest place	11
परमं शुक्तं	Supreme happiness	10
पराः	Higher	11
प्रसा:	Supreme	119

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Outside forms	... 131
Out-going	... 132
Going outwards	... 130
The abode of the Supreme	... 108
Be served by them	... 54
Go round and round	... 74
As if fully seen	... 176
In the hills	... 148
Cattle	... 23
Look	... 11
Sees	... 99, 145
Sees any one	... 180
Seeing	... 149
Thou seest	... 91
The shore the end	... 86, 117
The noose	... 133
Father	... 7
Thirst	... 23
Both drinkers	... 107
Drunk water	... 5
Again and again	... 76
Sons and grand-sons	... 49
City	... 151
From before	... 39
Before	... 21
Before	... 45
The ancient	... 88
Ancient	... 97
The Purusha	120, 147, 160, 189

WORDS.		ENGLISH MEANING.		Page.
तुम्	...	A man	...	66
तुमस्य	...	Of the person	...	15
तुम्हात्	...	Than the Purusha	...	120
तुम्	...	The prior ones	...	11, 138
तुम्	...	Separate	...	149, 177
त्रिशृणुते	...	shines forth	...	121
त्रिशृणु	...	The reins	...	111
त्रिशानन्	...	Knowing	...	28, 61
त्रिशानेन	...	By knowledge	...	101
त्रिशोदः	...	Thrown off	...	8
त्रिति	...	For each	...	1
त्रितीयः	...	Assured in mind	...	19, 2
त्रिति-भावि	...	Appears	...	7
त्रितिष्ठात्	...	Support	...	28, 86, 8
त्रितीये	...	Expectations	...	1
त्रिपथं	...	First	...	2
त्रिपथः	...	First	...	1
त्रिपथः	...	Down	...	15
त्रिपथगत्वाऽन्	...	The Pratyagātma, the Sub- jective Self	...	13
प्रतिरुद्धत्	...	Uttered again, repeated	3
प्रवद्यते	...	Enter	...	18
प्र-हृषि	...	Tell	...	1
प्रज्ञात्ययते	...	Origination and destruction	...	18
प्रतिक्षयते	...	Are cut asunder	...	1
प्रतिक्षयते	...	Acting carelessly	...	1
प्रतुल्यते	...	Is fully liberated	...	1
प्रतुल्यते	...	Freed fully	...	1
प्रतिलिप्त	...	Pleasures	...	1

ENGLISH MEANING.		PAGE
Full of devotion	...	129
Studying many Vedas or sciences		102
Proclaim	...	41
I shall tell	...	158
Enters	...	13
Entering	...	189
Entered	...	162
Entered	...	108
Should draw out	...	189
Having separated or known by		
	...	99
By the grace	...	100
Questioner	...	88
Before	...	174
The wise	...	128
With the Prâna	...	140
In the Prâna	...	172
Do ask for	...	133
Ask thou	...	53
To obtain	...	189
Having approached	...	124, 158
Is obtained	...	84
Delightful	...	70
The pleasures	...	69
Pleased	...	82
About the dead	...	42
Pleasant	...	65, 67, 68,
The pleasant	...	69
O dearest	...	83

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
शोकः	Taught	... 79
शोक्ता	declared	... 82
शोकात्	Spoken	... 190
शोके	Spoken	... 79
वर्त्य	Became	... 162
वहिः	Out or without	... 162
वदतः	Many	70, 72, 77
वदुपा	Manifold	79, 165
वदूरां	Of many	... 9, 166
वदुपा	By much	... 103
वदुपिः	Many	... 77
वासं	The child	... 75
वासाः	Childern	... 132
वाद्यदोषैः	External impurities	... 164
विदेति	Is afraid	... 23
बुद्धिः	Buddhi	119, 182
बुद्धा	By the Buddhi	... 122
बुद्धिः	Than the Buddhi	... 119
बुद्ध	The great	... 155
बोद्धु	To understand	... 174
ब्रह्मीनि	I tell	... 27
ब्रह्मि	Say	... 64
ब्रह्म	The Brahman	94, 106, 109, 158, 160
ब्रह्मवर्यम्	The vow of celibacy	... 93
ब्रह्मवर्यं	The Brahma-born and omniscient	... 35
ब्रह्मविदः	The knowers of Brahman	... 108
ब्रह्मतोऽसीयते	Is magnified in the world of	
Brahma 95, 128
ब्रह्म-वेचिः	Brahma-session	... 12

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Brahmana 13
Reach 26
From awe 173
Are 106
Will be 21, 32
Is	... 113, 114, 115,
Become 188
Than the future 91
Shine forth	... 168, 169
Lasting 55
By (His) light 169
The world 162
Of Past and Future 137
Past 91
With the elements	... 139, 141
Of earth 49
Again 32, 116
The enjoyer 112
Sink 70
Another than myself 101
By me given 54
Through my favor 21
Doctrine 82
Having known 89, 102
Who rejoices and rejoices not 100
Middle 9
In the middle 155
In the midst of the self 147
The experiencer of the fruit 136

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
मनः ...	The Manas ...	111,119
मनः वद्धाद्य	Who holds the reins of the mind ...	117
मनः ...	Then the Manas ...	119
मनः वर्तु उत्तमं	Buddhi is higher than Manas ...	178
मनसा ...	By mind ...	114,118,145,181,182
मनसी ...	In the Manas ...	123
मनोविदः ...	The wise ...	112
मनुष्यः ...	Man ...	68
मनुष्याः ...	Men ...	71
मनुष्यैः	Among men ...	42
मनुष्येभिः ...	By the men ...	142
मनुष्यैः	By men ...	54
मनः ...	The dull ...	69
मनते ...	Thinks ...	98
मनते ...	They think ...	167,182
मनमानाः	Considering ...	73
मनेषि ...	Thou thinkest ...	51
मने ...	I think ...	72,90
मनः ...	Mortal ...	12,60,90,157,186,187
मनस्य ...	Of the mortal ...	56
मनसीके ...	In the mortal world ...	53
मरणः ...	Death ...	54,158
महत् ...	Great ...	86
महतः ...	Than the Mahat ...	99,119
महतः अतः	Beyond the Mahat ...	127
महाम् ...	In the great ...	64,123
महां ...	Wide ...	49
महां मर्यः ...	A great terror ...	172
महाम् ...	To me ...	25

ENGLISH MEANING.	PAGE
The great Souled	... 32
Great	... 178
Great	... 101,136
In a mighty land	... 51
The greatness	... 100
Greater	... 99
Towards me	... 19
Thou shouldest not ask	... 54
Thinking	... 76
Dies	... 96
The creature is liberated	... 179
Covering	... 189
Of the sage	... 150
Deluded	... 75
Fools	... 74
To the head	... 188
To death	... 145,146
Death	... 106
Yama	... 190
The death ropes	... 39
Told by Death	... 128
Mouth of Death	... 22,127
Of death	... 132,145,146
To Mrityu	... 8
Of understanding	... 15
The wise man	... 128
Couplings	... 134
Rejoices	... 24,39,96
What causes rejoicing	... 90

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
वं or वं ...	Whom or him	... 179
वह or वह	Which or that	... 109
वे वह विद्युः	Who know this	... 172
वर्षेत्	Should merge	... 122,123
वह	Where	... 106
वहा	How	... 16
वहा वर्षु ...	As in waters	... 176
वहा उदयं ...	As water	... 149
वहा कर्म ...	According to karma	... 159
वहा ज्ञात्वा ...	According to their knowledge	... 159
वहा स्वप्ने ...	As in dream	... 176
वहोक्त्वा ...	As it had been told	... 30
वहा	When	... 181,186
यन्ति	Go	... 13?
वह	Whom	... 108
वस्त्रात्	From which	... 116
वस्त्र	Whose	... 156
वाहि	He goes	... 100
वाहत्	As long as	... 50
वाहद्	So long	... 58
उल्लेप	Joined	... 114
वे	Which	... 186
वैयाकिनीम्	By means of Yoga	... 88
वैयाकिनि ...	Yoga-practice	... 190
वैयाकिनात् or ए	Greed and avarice	... 69
वैयामि ...	Womb	... 51
वैयि ...	Play	... 61
वैयं ...	The chariot	... 11
द्विविद्	The seated in the chariot	... 11

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Taste	... 134
Nights	... 17,21
Women	... 53
Form	... 134
His form	... 180
In each form	... 162
For every form, its counter-form	... 162
We shall obtain	... 58
Finder	... 78
Having obtained	... 90,190
To be found; obtained; obtainable	48,102,103
Obtained	... 54
Is contaminated	... 163
World	... 76
The worlds	... 5,161
The world beginning	... 29
Reaching the world	... 28
World	... 23
The speaker	... 47,77
Arose	... 141
Thunder-bolt raised	... 172
Dwelling	... 73
Say thou	... 91
Say	... 92,108,125
Colour	... 61
To be chosen	... 59
Dwelling in the Devas	... 153
Among the boons	... 43
Boons, the elect	... 18,124

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
वरेण ...	By the boon	26
वर्ण ...	Control	76
वसीः ...	The controller	165
वस्त्रादि ...	Manageable	114
वसुः ...	Vasu who makes all to dwell	153
वसुवात् or वसुवात्	Injured, killed	130
वालिं ...	He walks	100
वाक् ...	The speech	122
वाजस्रवासः	Vajrasravasa, Uddalaka	2
वानरं ...	The dwarf	156
वाहाः ...	Chariots	57
वाप्तः ...	The all-pervading	179
विचिकित्सितं	Doubtful	45,47
विचिकित्सा	Doubt	41
विचिकित्सिति	Make enquiry	63
विद्वान्तः ...	The knowing	150
विद्वान्ताति	Knows, perceives	134
विद्वादीयां	Can I know	168
विद्युप्रवते ...	Wishes to protect	137
विद्यानवाद्	Having understanding	116,114
विद्यान-चारिः	Intelligence-driver	116
विद्यतस्य ...	All-pervading	132
वीर-भयुः	Free from anger	19,21
वीरत्योकः ...	Free from sorrow	99
विचं ...	Wealth	51,58
विचेन ...	By wealth	58
विचयीः ...	Leading to wealth	70
विचेन्द्रेन	By the delusion of wealth	75
विद्	Knew	191

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Fulfils the desires	... 166
Having known	... 133
Know thou	... 28,111
The knowledge	... 43,190
Wisdom—desirer	... 72
Wisdom	... 76
Should know	... 189
I may know	... 43
The wise	... 39
Spreads out in different directions	... 149
Opposite	... 71
The wise	... 96
Reveals	... 103
Open	... 90
Is it lighted	... 168,169
All pervading	... 101
And freed	... 151
Being freed	... 156
Free from activity	... 191
Separates, distinguishes	... 68
The objects	... 112
Different directions	... 71
Diverse	... 188
Being torn away	... 156
From one who says	... 183
Destroys	... 15
I choose	... 20,26
Chooses	... 67,64,69
Choose	... 18,41,45,49,51

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
पूज्यते	Prays	... 108
हुह्	Rained	... 148
जेत्	Knows	... 106
वेदिष्वद्	Dwelling in Vedi or Earth	... 153
वैत्तिनरः	Fire	... 16
स्तोत्रवद्	Existing in space	... 154
विद्युत्	Beyond death	... 191
शक्तेनहि or शक्तेनहि	May we be able	... 110
शक्षयः	Is able	... 188
शतायुषः	Centenarian	... 48
शब्दात्	Sounds	... 134
शयानः	Lying down	... 100
शयिता	Will sleep	... 21
शरदः	Autumns	... 50
शरीरत्वात्	In order to have a body	... 159
शरीरस्य विस्त्रवः	The falling asunder of body	... 174
शरीरस्यस्य	Of the dweller in the body	... 158
शरीरात्	From body	... 188
शरीरे	The body	... 91
शरीरेषु	In the bodies	... 101
शाखः	Branches	... 171
शास्त्र-संकल्पः	Calm of thought	... 11
शान्तिं	Peace	... 13,31
शान्तिः	Peace	... 16
शान्ते शान्तिः	In the Atma of Peace	... 12
शाश्वतः	Eternal	... 9
शाश्वती	Eternal	... 16
शुक्रम्	Brilliant	... 160,19
मृणिष्व	Dwelling in the Pure	... 15

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Pure	... 150
Even hearing	... 77
A treasure	... 84
Passed over sorrow	... 23,39
Sorrow	... 89
Grieves	... 102
To the faithful	... 25
Faith	... 4
For the sake of hearing	... 77
At the time of sraddha	... 129
Repeats	... 129
Contained	... 161,186
Having heard	... 89,128
The good	... 66,68
Good	... 67
Best	... 95
To-morrow	... 55,148
Attains	... 186
Corn	... 12
Well	... 67
About the next world	... 63,74
Charioteer	... 111
Of the charioteer	... 113
Bind	... 66
Of good deeds	... 107
Peacefully	... 21
Eternal happiness	... 165
Well-understood	... 45,47
Easy to be known	... 79

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
प्राप्तिः	Full understanding	83
प्रृति	Righteousness	15
प्रितुः	When asleep	160
प्रणृष्टः	Well-guarded	142
प्रभातः	Good-hearted	19
प्रिं	The sun	143, 163
प्रसरा	Subtle	122
प्रशंसनिकः	By the subtle-seers	122
प्रङ्	Garland, the neck-lace	33, 70
प्रव	Let go	46
प्रिं	Bridge	109
प्रोत	Praise	86
प्राप्तुः	Immoveable	159
प्रिवाद्	Steady (unmoved)	182
प्रहारू	Touches	134
प्रव	Themselves	73
प्रयग्निः	Swayambhu, self-born,	130
प्रपत्तं	Possessions	15
प्रदर्शक	Concisely	93
प्रधिष्ठ	Union	35
प्रपर्तपृष्ठः	Fully embraced it	89
प्रभवति	Is-born	140
प्रविष्टि	Enters	140
प्रवार	The transmigratory circle	115
प्र	He	106
प्रसूर्णः	With musical instruments	53
प्रस्त्रभृति	True resolve	83
प्रस्त्र अति वदाद् जाता।	Over Buddhi is the Mahanatma,	178
प्रसादाः	Good horses	114

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Always	... 113,114,115,189
The house of Brahman 90
The ancient	... 128,171
Being 4
Seated 189
Balanced mind 116
Fully understanding 68
With chariots 53
All	... 56,169,172
Every where 100
The Inner self of all creatures	95,162,165
All-wealth 2
All 53
All 92,161
Of all the senses 56
In all beings 121
He may be 19
Heaven-world-dwellers 25
In the heaven world 24,40
In the heaven 23
Heavenly 27
Heavenly 40
Dream-end 185
Thyself 49
Prosperity 17
Own 103
From self 189
Else 9
Swan 152

WORDS.	ENGLISH MEANING	PAGE.
इतं	Killed	98
इतः	The killed	98
इत्थ	Well then	158
इत्पर	The killer	98
इत्युः ८	To kill	98
इत्यते	Is killed	97
इत्यताने	Being killed	97
इत्यात्	Horses	112
इत्	Fetch	13
इत्य-योक्ता	Joy and sorrow	89
इत्यित्यदूषिः	The offerers of oblations	142
इत्यत्ति	Elephants	49
इत्यरप्यत्	Gold	49
सीयते	Misses	67
इत्यत्तम्	Of the heart	187,188
इत्यते	In the heart	189
इति	In the heart	186
इता	The sacrifice	153

